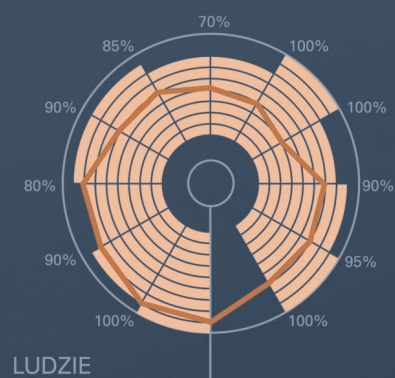
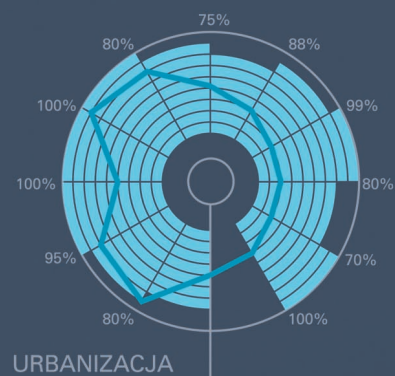
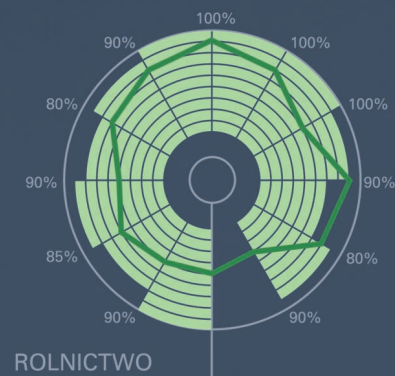
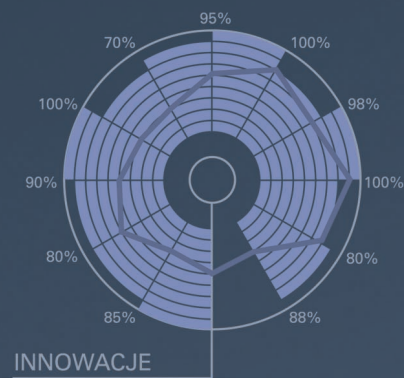

STRATEGIA ROZWOJU WOJEWÓDZTWA LUBELSKIEGO NA LATA 2014-2020

**STRATEGIA
ROZWOJU
WOJEWÓDZTWA
LUBELSKIEGO
NA LATA 2014-2020**
(z perspektywą do 2030 r.)

Urząd Marszałkowski
Województwa Lubelskiego w Lublinie

ZESPÓŁ ZADANIOWY DS. AKTUALIZACJI STRATEGII ROZWOJU WOJEWÓDZTWA LUBELSKIEGO

Krzysztof Hetman (przewodniczący Zespołu), Krzysztof Grabczuk, Sławomir Sosnowski,
Tomasz Pękalski, Jacek Sobczak, Bogdan Kawałko (wiceprzewodniczący Zespołu),
Dorota Skwarek (sekretarz Zespołu)
Edmund Bożeński, Katarzyna Bryda, Leszek Burakowski, Piotr Franaszek,
Piotr Janczarek, Mirosław Korbut, Elżbieta Mocior, Iwona Nakielska, Zbigniew Orzeł,
Aneta Pieczykolan, Paweł Smajkiewicz, Ryszard Stańczak, Sławomir Struski, Magdalena Urbaś,
Artur Walasek, Michał Zdun

GŁÓWNY KONSULTANT - METODOLOG

Prof. dr hab. Grzegorz Gorzelak

EKSPERCI ZEWNĘTRZNI

Dr hab. Marek Kozak, prof. UW - ds. części projekcyjnej
Prof. dr hab. Janusz Zaleski z zespołem WARR S.A. - ds. części wykonawczej
Dr Witold Wołoszyn - ds. opracowania prognozy oddziaływania na środowisko

KOORDYNATOR PRAC

Bogdan Kawałko

OPRACOWANIE

Departament Polityki Regionalnej
Urząd Marszałkowski Województwa Lubelskiego w Lublinie
Andrzej Danilkiewicz, Katarzyna Dec-Kisiel, Agata Golińska, Bogdan Kawałko, Jacek Ostroga,
Dorota Skwarek, Anna Wilczewska, Magdalena Zielińska

WSPÓŁPRACA

Biuro Planowania Przestrzennego w Lublinie
Jacek Babuchowski, Dariusz Brzozowski, Emilia Niećko, Waldemar Rudnicki

ISBN 978-83-929651-1-4

© COPYRIGHT BY

Województwo Lubelskie, 2014

Urząd Marszałkowski Województwa Lubelskiego w Lublinie
ul. Spokojna 4, 20-074 Lublin
www.lubelskie.pl

SKŁAD I DRUK

Vena Art Sp. z o.o.
ul. Diamentowa 2, 20-447 Lublin
www.vena.lublin.pl

Szanowni Państwo,

nowa polityka regionalna na lata 2014-2020, przyjęta przez kraje Unii Europejskiej, kładzie nacisk na inne, niż miało to miejsce dotychczas, funkcje i zadania. Najważniejszym wyzwaniem dla polityki rozwoju staje się budowanie przewag konkurencyjnych opartych na innowacyjności oraz kapitale intelektualnym i społecznym, przy wykorzystaniu wewnętrznych potencjałów regionów.

Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020 (z perspektywą do 2030 r.) jest dokumentem programowym, który określa wizję oraz cele i kierunki rozwoju naszego regionu. Podstawę do rozpoczęcia prac dał Sejmik Województwa podejmując w 2011 r. stosowną uchwałę. Prezentowana *Strategia* to efekt ponad dwuletniej pracy urzędników wspieranych przez ekspertów zewnętrznych. Dokument został opracowany w oparciu o liczne analizy i diagnozy tematyczne. Jego ostateczna wersja była też konsultowana w szerokiej debacie publicznej.

Strategia prezentuje zasadniczą zmianę podejścia do programowania rozwoju i prowadzenia polityki regionalnej. Zakłada całościowe rozumienie zarządzania, również poprzez mobilizowanie inicjatyw lokalnych. Dokument zakłada elastyczność i otwarcie na innowacje oraz działania prorozwojowe, a także przyjmowanie wsparcia zewnętrznego.

Zaproponowane cele strategiczne wynikają z rozpoznania najważniejszych wyzwań stojących przed regionem. Ukierunkowane są na innowacje, wzmocnienie miast, rozwój nowoczesnej wsi, przedsiębiorczość, wykorzystanie potencjału naukowego i integrację regionu poprawiającą jego spójność.

Przekazując Państwu *Strategię Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020* wyrażam nadzieję, że spełni ona zarówno oczekiwania społeczne, jak też będzie miała wpływ na kształtowanie przyszłości naszego regionu. Ufam, że pozwoli na podniesienie poziomu rozwoju gospodarczego oraz poprawę jakości życia mieszkańców Lubelszczyzny.

Krzysztof Hetman

Marszałek Województwa Lubelskiego

Lublin, czerwiec 2013

**Uchwała Nr XXXIV/559/2013
Sejmiku Województwa Lubelskiego
z dnia 24 czerwca 2013 r.**

w sprawie przyjęcia „Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020 (z perspektywą do 2030 roku)”.

Na podstawie art. 18 pkt 2 oraz art. 11 ust. 1, ust. 1c-d ustawy z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa (Dz. U. z 2013 r. Nr 596 i poz. 645) oraz art. 9 pkt 3 w związku z art. 14 ust. 1 i ust. 3 i art. 14a ust. 1 pkt 3 ustawy z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju (Dz. U. z 2009 r. Nr 84, poz. 712, z późn. zm.) - Sejmik Województwa Lubelskiego uchwała, co następuje:

§ 1.

Uchwała się, przedłożoną przez Zarząd Województwa Lubelskiego „Strategię Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020 (z perspektywą do 2030 roku)”, stanowiącą załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2.

Wykonanie uchwały powierza się Zarządowi Województwa Lubelskiego.

§ 3.

Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia.

Przewodniczący Sejmiku

Tomasz Zając

Spis treści

1. ZAŁOŻENIA STRATEGII	5
1.1 Sytuacja makroekonomiczna, model rozwoju	5
1.2 Podejście strategiczne	8
1.3 Otoczenie instytucjonalne strategii regionu	10
2. WIZJA ROZWOJU REGIONU DO 2020 R. Z PERSPEKTYWĄ DO 2030 R.	16
3. DIAGNOZA PROSPEKTYWNA	18
3.1 Otoczenie	18
3.2 Zasoby naturalne	22
3.3 Ludność, sieć osadnicza	24
3.4 Rynek pracy	28
3.5 Poziom rozwoju i struktura gospodarki	30
3.6 Edukacja, nauka, potencjał innowacyjny	38
3.7 Zagospodarowanie przestrzenne	42
3.8 Kapitał społeczny i instytucjonalny	46
3.9 Kultura	48
3.10 Dotychczasowe wykorzystanie środków zewnętrznych	50
4. ANALIZA SWOT	52
5. CELE STRATEGICZNE I OPERACYJNE	54
6. KARTY DZIAŁAŃ STRATEGICZNYCH	60
7. OBSZARY STRATEGICZNEJ INTERWENCJI	80
7.1 Lubelski Obszar Metropolitalny	81
7.2 Miasta subregionalne	82
7.3 Obszary przygraniczne	83
7.4 Obszary gospodarczego wykorzystania walorów przyrodniczych i kulturowych	84
7.5 Obszary potencjalnej eksploatacji złóż kopalin	85
7.6 Obszary ochrony i kształtowania zasobów wodnych	86
7.7 Nowoczesna wieś	87
8. SYSTEM WDRAŻANIA STRATEGII	88
9. SYSTEM MONITOROWANIA I EWALUACJI STRATEGII	94
9.1 Monitorowanie	94
9.2 Ewaluacja	102
10. RAMY FINANSOWE	104
11. WYKAZ WYKORZYSTANYCH DOKUMENTÓW I OPRACOWAŃ	108

1.1.1

ZAŁOŻENIA STRATEGII

SYTUACJA MAKROEKONOMICZNA, MODEL ROZWOJU

Województwo lubelskie jest, w ujęciu statystycznym, najslabiej rozwiniętym regionem Polski, kraju o relatywnie niskim poziomie rozwoju, choć wysokiej (na skalę europejską), jego dynamice. Dynamika ta jest zawdzięczana sprawnie przeprowadzonym reformom strukturalnym oraz instytucjonalnym u progu transformacji, konsekwentnemu realizowaniu założeń tych reform przez dwie dekady, oraz wielorakim korzyściom wynikającym ze wstąpienia Polski do Unii Europejskiej. Wśród tych korzyści w szerokiej społecznej świadomości główną rolę przypisuje się środkom finansowym, płynącym do Polski w ramach Polityki Spójności oraz Wspólnej Polityki Rolnej, a niedoceniane są korzyści pośrednie w postaci napływu kapitału zagranicznego, możliwości eksportowych, importu technologii, transferów wiedzy, otwartego rynku pracy, wymiany młodzieży itd.

11.1

Pojawiają się jednak obawy, iż dynamika rozwoju Polski może ulec zmniejszeniu w wyniku niekorzystnego splotu czynników zewnętrznych i wewnętrznych. Do pierwszych z nich należy niewątpliwie zaliczyć globalny kryzys finansowo-gospodarczy, jak i wywołane z tym napięcia w Unii Europejskiej i możliwość zmniejszenia wielkości środków przeznaczanych na jej polityki, w tym Politykę Spójności. Najważniejszymi uwarunkowaniami wewnętrznymi są procesy demograficzne (niski przyrost naturalny, ujemne saldo migracji, wydłużanie przeciętnego trwania życia) oraz wyczerpanie się dotychczasowych prostych czynników rozwoju (odblokowanie przedsiębiorczości, napływ kapitału zagranicznego, a później środków pomocowych, niskie, lecz rosnące, koszty pracy, wynikające z niewielkiej, ale wzrastającej, zamożności społeczeństwa).

czyli przyczyniałyby się do przyspieszenia rozwoju gospodarczego tak, aby uzyskane w ten sposób korzyści gospodarcze pozwoliły na utrzymanie i modernizację majątku utworzonego dzięki dofinansowaniu uzyskanemu z UE. W przeciwnym razie, jeżeli podejmowane przedsięwzięcia miałyby mieć głównie charakter „socjalny”, przyczyniając się co prawda do podniesienia poziomu życia, jednak nie dynamizując rozwoju gospodarczego, może okazać się, że zbudowany majątek albo nie będzie w pełni wykorzystany (syndrom pustej autostrady), albo też będzie niszczał, bowiem brak będzie możliwości jego utrzymania (syndrom parku wodnego). Taka właśnie sytuacja miała miejsce w wielu biedniejszych, niżej rozwiniętych regionach „starych” krajów członkowskich UE. Przed Lubelszczyzną staje coraz to istotniejsze wyzwanie takiego wykorzystania własnych funduszy, wspomóżonych

... szczególnie ważne jest, by przedsięwzięcia podejmowane przy współfinansowaniu środkami UE, miały możliwie znaczący efekt prorozwojowy, czyli przyczyniałyby się do przyspieszenia rozwoju gospodarczego tak, aby uzyskane w ten sposób korzyści gospodarcze pozwoliły na utrzymanie i modernizację majątku utworzonego dzięki dofinansowaniu uzyskanemu z UE.

Należy założyć, że do 2020 r. (a w rzeczywistości do roku 2022–2023) Polska, w tym także region lubelski, będzie korzystała z szerokiego napływu środków z UE w skali podobnej do tej, jaka miała miejsce w okresie programowania 2007–2013. Założenie to wynika z tezy, iż gospodarka globalna, a w tym Unia Europejska, uchronią się przed długotrwałym i głębokim kryzysem gospodarczym, który miałby swoje bezpośrednie negatywne konsekwencje społeczne (niepokoje, zamieszki), polityczne (przejawy autorytaryzmu w niektórych krajach, tendencje protekcjonistyczne) oraz instytucjonalne (rozpad strefy Euro, dezintegracja Unii Europejskiej, ograniczenie roli instytucji europejskich). Jest jednocześnie prawie pewne, że dotychczasowy model UE, w którym kraje bogatsze szczerze dzielą się swoimi zasobami z krajami biedniejszymi, będzie powoli wygaszał, i że napływ środków publicznych będzie po 2020 r. mniejszy, niż miało to miejsce dotychczas.

W tej sytuacji szczególnie ważne jest, by przedsięwzięcia podejmowane przy współfinansowaniu środkami UE, miały możliwie znaczący efekt prorozwojowy,

kolejnymi transferami z UE, dzięki któremu unikniemy takiej wysoce niekorzystnej sytuacji.

Ważne jest także, by zmianie uległa struktura czynników rozwoju – by czynniki „proste” w coraz większym stopniu były zamieniane przez rosnącą innowacyjność polskiej gospodarki, umożliwiającą przechodzenie od konkurencji niskimi kosztami produkcji do konkurencji jej technologicznym zaawansowaniem, interesującym designem i wysoką jakością. Służyć temu może właśnie takie prorozwojowe wykorzystanie środków europejskich, które będzie nastawione na zwiększanie innowacyjnego potencjału gospodarki.

Współczesne teorie rozwoju, w tym rozwoju regionalnego, wskazują na strukturalne uwarunkowania procesów społecznych i gospodarczych zachodzących w otwartej gospodarce rynkowej. Dyrektywą z nich wynikającą jest konieczność dążenia do zastępowania struktur gospodarczych i społecznych o mniejszej wydajności (produktywności), strukturami o wydajności większej, co umożliwi zwiększenie dynamiki rozwoju oraz osiągnięcie wyższych dochodów z kapitału

i pracy. Teorie te podkreślają także rolę władz publicznych, lecz nie jako inwestora czy zarządzającego procesami gospodarczymi, ale jako regulatora tych procesów, odpowiedzialnego za ich obudowanie szeroko rozumianą infrastrukturą „twardą”, czyli materialną i „miękką”, na którą składają się instytucje, normy, umiejętność współdziałania.

Badania nad regionalnymi procesami transformacji post-socjalistycznej wskazują, że, w znacznym uproszczeniu, rysują się trzy ścieżki rozwoju regionów krajów Europy Środkowo-Wschodniej (EŚ-W), które można hasłowo określić jako „metropolitalna”, „reindustrializacyjna” oraz „stagnacyjna”.

Regiony stagnacyjne powinny podjąć szczególne wysiłki takiego wykorzystania wszelkich dostępnych funduszy, które jest nakierowane na przyspieszenie procesów urbanizacji i wzmacnianie cech metropolitalnych stolicy regionu, pogłębianie zmian strukturalnych oraz wspomaganie najbardziej obiecujących dziedzin gospodarki.

Najszybciej rozwijającymi się obszarami we wszystkich krajach EŚ-W są regiony metropolitalne, poza Polską regiony zawierające głównie miasta stołeczne (w Polsce obok Warszawy szybki rozwój notują także Kraków, Poznań, Wrocław i Trójmiasto wraz z najbliższym otoczeniem). Metropolizacja zachodzi w tych regionach w przyspieszony sposób, lokuje się w nich najwyższe produktywno sektory, w tym głównie tzw. usługi wiedzy. Są to regiony, w których znajdują się wiodące placówki naukowo-badawcze, zdolne do wytworzenia „masy krytycznej” badań, co umożliwia im wykorzystywanie własnego potencjału do zwiększania innowacyjności swoich gospodarek. Także niektóre inne duże miasta, które rozwinęły pewne funkcje metropolitalne i nie są jednocześnie obciążone dziedzictwem nieefektywnego przemysłu, wykazują relatywnie szybki wzrost oraz zawierają potencjał dla dynamicznego rozwoju.

Regiony „reindustrializacyjne” to takie, które będąc pozbawionymi wielkich miast, zdołały przyciągnąć kapitał zagraniczny inwestujący w zakłady przemysłowe, poddane dzięki tym inwestycjom głębokiej restrukturyzacji i funkcjonujące w oparciu o nowe technologie i lokujące swoje produkty na nowych, międzynarodowych rynkach. W Polsce najlepszymi przykładami są regiony rzeszowski i kalisko-ostrowski, notujące dynamikę wzrostu wyższą od średniej krajowej. Są to z reguły regiony o dość wysokim poziomie zaawansowania technologicznego swoich gospodarek, a ich mieszkańcy posiadają relatywnie wysokie kwalifikacje. Pewien wyspecjalizowany potencjał naukowy może być wykorzystany do zwiększania innowacyjno-

ści miejscowych zakładów. Ponadto, regiony o mniejszych możliwościach badawczych, ale wykazujące wysoki poziom kwalifikacji oraz mające gospodarkę technologicznie zaawansowaną, mogą wykorzystywać swoje powiązania tak z innymi regionami (zarówno sąsiednimi, jak i oddalonymi geograficznie, lecz o podobnym profilu społeczno-instytucjonalnym) do importu produktu naukowego i „przekuwania” go na własne innowacje. Ujemną stroną tego modelu rozwoju jest to, iż ma on często postać modernizacji zależnej, w której wykorzystywany jest potencjał „wytwórczy”, nie zaś „twórczy”, ten ostatni bowiem, w tego typu regionach, jest relatywnie słabo rozwinięty, a import technologii i wzorców produkcyjnych z zewnątrz nie służy przyspieszeniu jego rozwijania.

Wreszcie regiony stagnacyjne – a do nich należała Lubelszczyzna – to obszary zarówno pozbawione wielkich miast o rozwiniętych funkcjach metropolitalnych, jak i atrakcyjnego przemysłu, który znalazłby się w orbicie zainteresowania kapitału zewnętrznego (głównie zagranicznego). Obszary te wykazują „syndrom niedostatecznego rozwoju”, w skład którego wchodzi: niski poziom wykształcenia i wykwalifikowania kadr, niska produktywność, relatywny niedorozwój infrastruktury ograniczający dostępność transportową i teleinformatyczną, niska jakość nauczania i niski poziom samoorganizacji społecznej, niska innowacyjność i – w niektórych przypadkach – niski stopień urbanizacji. Zainicjowanie w nich endogennego wzrostu jest trudne tym bardziej, że często są to regiony peryferyjne, położone w oddaleniu od źródeł kapitału i rynków, otoczone obszarami równie pozbawionymi wewnętrznymi impulsami rozwojowymi. Regiony te powinny podjąć szczególne wysiłki takiego wykorzystania wszelkich dostępnych funduszy, które jest nakierowane na przyspieszenie procesów urbanizacji i wzmacnianie cech metropolitalnych stolicy regionu, pogłębianie zmian strukturalnych oraz wspomaganie najbardziej obiecujących dziedzin gospodarki, co może pozwolić na zapoczątkowanie przełamania wspomnianego syndromu niedorozwoju, zwiększenie atrakcyjności dla zewnętrznych inwestorów i stworzenia miejscowego popytu na efekty działania miejscowego zaplecza badawczo-naukowego, co może pobudzić zwiększanie poziomu innowacyjności regionalnej gospodarki.

1.1.2

ZAŁOŻENIA STRATEGII

PODEJŚCIE STRATEGICZNE

Strategia jest organizacją przyszłego działania podmiotu, który ją opracowuje. Wyznacza cele, określa zasoby, mobilizuje środki, wskazuje wykonawców i terminy podjęcia poszczególnych zadań. Zarazem stanowi informację dla innych podmiotów instytucjonalnych i społeczeństwa na temat planowanych działań, skali, priorytetów etc.

Niniejsza *Strategia* jest przygotowana w oparciu o następujące założenia:

- *Strategia* uwzględnia uwarunkowania wewnętrzne oraz zewnętrzne: globalne, europejskie i krajowe, w tym regionów sąsiadujących, w ich dynamicznym ujęciu;
- *Strategia* jest dokumentem programującym rozwój, a nie zaspokojenie bieżących potrzeb mieszkańców. Ich przyszłe potrzeby zostaną lepiej zaspokojone, jeżeli region uzyska wysoką i stabilną dynamikę rozwoju;
- ponieważ *Strategia* jest efektem dokonanych wyborów (zakres potrzeb jest zawsze znacznie większy, niż możliwości ich zaspokojenia), zawiera ona jedynie zapis dokonanych wyborów kierunków rozwoju, a nie zapis rutynowych działań samorządu, które należy podejmować niezależnie od okoliczności;
- *Strategia* nie może zawierać działań znajdujących się w suwerennej kompetencji innych podmiotów (rządu, gmin, przedsiębiorstw, organizacji itp.), może natomiast przedstawiać postulaty pod adresem tych podmiotów, traktując je jako „otoczenie” wpływające na realizację *Strategii* oraz koordynować działania podmiotów uczestniczących w jej realizacji;
- *Strategia* jest deklaracją intencji władzy publicznej, ma więc istotny walor informacyjny dla podmiotów od niej niezależnych – powinna być więc jasna, prosta, zwięzła i komunikatywna;
- *Strategia* zawiera tylko te kierunki działań, które są ważne z punktu widzenia całości województwa, pomija natomiast te, które są ważne jedynie dla poszczególnych powiatów czy gmin;
- *Strategia*, która ma również służyć jako podstawa do formułowania programów współfinansowanych przez Unię Europejską i z innych środków, jest pisana w duchu i języku dokumentów Unii Europejskiej, a także jest zgodna z dokumentami strategicznymi, przygotowanymi na szczeblu rządowym.

Za przygotowanie strategii jest odpowiedzialny podmiot, który będzie ją realizował, w przypadku strategii województwa jest to samorząd województwa. W trakcie prac nad *Strategią* prowadzone były szerokie konsultacje, jednak z podjęcia ostatecznych decyzji samorząd nie może być zwolniony.

W opracowywaniu strategii rozwoju układów terytorialnych można wyróżnić dwa podejścia:

- możliwie precyzyjnego określania kierunków działań władz samorządowych wynikających z określenia celów rozwoju i wskazywania na dostępne środki, które warunkują realizację tych celów;
- ogólne i szerokie określenie celów rozwoju, na tyle pojemnych, by mogły one stanowić podstawę do sięgania po środki zewnętrzne (w tym głównie UE).

Niniejsza *Strategia* jest jednoznacznie podporządkowana pierwszemu podejściu, w którym cele rozwoju nie zależą od możliwości uzyskania zasileń zewnętrznych, z czego wynika, że poszukiwanie możliwości uzyskania tych zasileń – środków do osiągnięcia celów – staje się wtórne względem pożądanego kierunku interwencji, a nie odwrotnie.

Jedną z kluczowych zasad polityki regionalnej, określonej w *KSRR*, jest koncentracja tematyczna i geograficzna. Oznacza to ukierunkowanie zasobów organizacyjnych i finansowych na wyodrębnionych obszarach geograficznych (Obszarach Strategicznej Interwencji – OSI), na których uzasadniona jest potrzeba wsparcia i interwencji dla lepszego wykorzystania istniejących potencjałów rozwojowych. Ponadto, zgodnie z *KPZK*, na poziomie regionalnym powinny zostać wyodrębnione Obszary Funkcjonalne (OF), które będą stanowić narzędzie służące lepszemu wykorzystaniu przestrzeni, a także mają ułatwić prowadzenie efektywnej polityki rozwoju, w tym m.in. wydatkowania środków w okresie objętym *Strategią*. W oparciu o zapisy zawarte w dokumentach krajowych, a także na podstawie zidentyfikowanych uwarunkowań na poziomie regionalnym, określone zostały Obszary Funkcjonalne – OF (*Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego*) i Obszary Strategicznej Interwencji – OSI.

1.1.3

ZAŁOŻENIA STRATEGII

OTOCZENIE INSTYTUCJONALNE STRATEGII REGIONU

W ostatnim okresie na szczeblu rządowym, a także w skali całej Unii Europejskiej, przygotowano kilka ważnych dokumentów istotnych dla strategii województwa, która nie powinna być z nimi sprzeczna, a która powinna twórczo wykorzystywać zawarte tam tezy i zasady prowadzenia polityki rozwoju regionalnego.

W wyniku prowadzonych prac nad utworzeniem systemu dokumentów strategicznych (9 strategii horyzontalnych, długo- i średniookresowej strategii rozwoju kraju oraz koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju), powstały i dostępne są następujące dokumenty strategiczne opracowane na szczeblu krajowym: *Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030 (KPZK)*, przyjęta przez Radę Ministrów w grudniu 2011 r.), *Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju „Trzecia fala nowoczesności. Polska 2030” (DSRK)*, przyjęta przez Radę Ministrów w lutym 2013 r.), *Średniookresowa Strategia Rozwoju Kraju 2020 (SSRK)*, przyjęta przez Radę Ministrów we wrześniu 2012 r.), *Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego*

2010–2020: Regiony, Miasta, Obszary Wiejskie (KSRR), przyjęta przez Radę Ministrów w lipcu 2010 r.), *Strategia Zrównoważonego Rozwoju Wsi, Rolnictwa i Rybactwa na lata 2012–2020* (przyjęta przez Radę Ministrów w kwietniu 2012 r.), *Strategia Innowacyjności i Efektywności Gospodarki „Dynamiczna Polska 2020”* (przyjęta przez Radę Ministrów w styczniu 2013 r.), *Strategia Rozwoju Transportu do 2020* (z perspektywą do 2030) (przyjęta przez Radę Ministrów w styczniu 2013 r.), *Strategia Sprawne Państwo* (przyjęta przez Radę Ministrów w lutym 2013 r.), *Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2020* (przyjęta przez Radę Ministrów w marcu 2013 r.).

Najbardziej ogólna – *DSRK*, jest dokumentem zorientowanym bardziej na model rozwoju, jego podstawy epistemologiczne oraz na wskazywanie wyzwań z ich możliwymi następstwami. Przyjęty model rozwoju opiera się o zasadę solidarności pokoleniowej, terytorialnej oraz innowacyjnej (solidarność zasady wyrównywania szans i konkurencyjności w celu innowacyjności). *DSRK* bezpośrednio odnosi się do procesów regionalnych i formułuje ogólne interpretacje pojęć kluczowych dla polityki rozwoju regionalnego – co jest istotne dla niniejszej *Strategii*. Czytamy w niej:

Określając długoterminową strategię modernizacji kraju dotyczącą rozwoju regionalnego nie można jednak tworzyć alternatywy: solidarność z regionami słabszymi (equity) albo wspieranie najbardziej dynamicznych obszarów (efficiency). Szansa relatywnie biednych obszarów polega bowiem nie na doraźnej pomocy w ramach polityki redystrybucji, ale przede wszystkim na uczestniczeniu w sukcesie najsilniejszych regionów przez budowanie i odpowiednie wykorzystywanie własnego potencjału rozwojowego. Jednocześnie przeciwdziałanie wyludnianiu się słabiej rozwiniętych obszarów musi być jednym z priorytetów polityki rozwojowej. Spójność rozumiana jest więc nie jako wyłącznie wyrównywanie poziomu dochodów, ale w kategoriach funkcjonalnych. Odnosi się do budowania intensywnych powiązań społeczno-gospodarczych i wykorzystania komplementarnych zasobów w układzie terytorialnym.

Znajdujemy więc w niej jednoznaczne opowiedzenie się za funkcjonalnym, nie zaś za wyrównawczym, ujęciem spójności, w tym także spójności terytorialnej. Jest to jednocześnie zgodne ze stanowiskiem Ministerstwa Rozwoju Regionalnego, wyrażonym w odpowiedzi na tzw. *Green paper* ws. spójności terytorialnej. Charakterystyczną cechą *DSRK*, przyjętej w 2013 roku jest to, że nie rezygnując ze wspierania ośrodków metropolitalnych, kładzie znacznie większy niż dotąd nacisk na rozwój mniejszych ośrodków miejskich:

*Główne wyzwanie dla długookresowej polityki rozwoju dotyczy więc wspierania najbardziej dynamicznych obszarów oraz wyrównywania szans rozwojowych obszarów słabszych poprzez rozwijanie i kreowanie ich potencjałów, przy jednoczesnej zintegrowanej, efektywnej poprawie powiązań komunikacyjnych (transport, Internet) obszarów słabszych z liderami rozwoju. Jako takich liderów rozwoju w skali międzynarodowej wskazuje się metropolie, w których siedzibę znajdują najważniejsze instytucje finansowe, zarządy korporacji, główne instytuty naukowe i ośrodki akademickie oraz które są miejscem najważniejszych wydarzeń gospodarczych, naukowych i kulturalnych. Za liderów rozwoju w skali krajowej uznać należy z kolei ośrodki regionalne, a na poziomie regionalnym ośrodki subregionalne. Zwiększenia szans rozwojowych słabszych obszarów upatrywać należy natomiast w ich funkcjonalnym powiązaniu z centrami wzrostu, tj. ośrodkami regionalnymi i subregionalnymi, a tych z metropoliami. Obszary te mogą korzystać na rozwoju ośrodków miejskich poprzez wykorzystanie tworzonych tam innowacji, zwiększanie alternatyw zatrudnienia, poszerzanie ścieżek edukacyjnych, zwiększanie uczestnictwa w kulturze, itp. Wyższe dochody uzyskiwane w centrach rozwoju mogą być wykorzystywane w słabszych regionach (np. na różne formy turystyki). Silniejsze powiązania funkcjonalne są oczywiście korzystne także dla dynamicznie rozwijających się ośrodków miejskich (np. dzięki dostępowi do zasobów pracy). Warunkiem jest jednak budowa własnych (i zróżnicowanych) potencjałów rozwojowych na słabszych obszarach pozwalających na uczestniczenie we wzroście liderów. Dlatego wyzwaniem dla długookresowej polityki rozwoju jest tworzenie warunków dla dyfuzji: wyrównywanie szans edukacyjnych, zwiększanie dostępu do usług publicznych, zwiększanie dostępności transportowej każdego miejsca w kraju, likwidowanie groźby wykluczenia cyfrowego, ale również wspierania biegunów wzrostu (metropolie i ośrodki regionalne). Ponadto, wyzwaniem jest też budowanie endogenicznych potencjałów (wykorzystanie zasobów wewnętrznych) wzrostu w ośrodkach peryferyjnych, również po to, aby zwiększyć możliwości absorpcji przez nie impulsów rozwojowych płynących z biegunów wzrostu. Takie podejście do polityki rozwoju określamy mianem modelu terytorialnego równoważenia rozwoju i wpisuje się ono w szeroko rozumiany filar terytorialnego równoważenia rozwoju *DSRK*.*

Z tymi stwierdzeniami po części zbieżna jest treść *Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2010–2020: Regiony, Miasta, Obszary Wiejskie*. Strategia zawiera elementy nowego paradygmatu polityki regionalnej, obejmującej zwłaszcza:

- przejście od polityki regionalnej, stanowiącej przede wszystkim kanał redystrybucji środków, do polityki ukierunkowanej na wykorzystanie potencjałów endogenicznych terytoriów;
- odejście od podziału na polityki inter- i intraregionalną na rzecz jednej, wspólnej polityki, określającej w odniesieniu do terytorium cele dla wszystkich podmiotów publicznych;
- odejście od modelu krótkoterminowych, odgórnie dystrybuowanych dotacji „dla najmniej uprzywilejowanych obszarów” do modelu wieloletnich, zdecentralizowanych polityk rozwojowych, ukierunkowanych na wspieranie wszystkich regionów;
- wielosektorowe podejście do działań rozwojowych ukierunkowane terytorialnie;
- odejście od rozproszonej interwencji do bardziej selektywnych (skoncentrowanych) inwestycji;
- zwiększenie roli szczebla regionalnego w uruchamianiu procesów rozwojowych w systemie wieloszczeblowego zarządzania polityką regionalną;
- zróżnicowane podejście do różnych typów terytoriów (rozumianych funkcjonalnie obszarów problemowych i ośrodków wzrostu).

Nieco inną perspektywę - z racji specyficznej problematyki - przyjmuje *Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030*. Koncepcja ta, przyjęta po długich pracach koncepcyjnych, daje podstawę do prowadzenia polityki przestrzennej państwa. KPZK zostawia pewne kwestie otwarte (np. przebieg kolei dużych prędkości czy lokalizacja elektrowni jądrowej i ewentualnego centralnego portu lotniczego). KPZK przyjmuje za cele przede wszystkim:

- podwyższenia konkurencyjności głównych ośrodków miejskich;
- poprawę spójności wewnętrznej kraju;
- poprawę dostępności terytorialnej kraju w różnych skalach przestrzennych.

Biorąc pod uwagę redukcję spójności do wymiaru terytorialnego, a przede wszystkim transportowego i komunikacyjnego (zbieżnego z funkcjonalnym ujęciem spójności), a także niezwykle szerokie definiowanie obszarów problemowych i wzrostowych OSI, KPZK daje województwu lubelskiemu (i pozostałym) znaczne możliwości uzasadniania interwencji publicznej na swym terytorium.

Najważniejszym strategicznym dokumentem w skali całej Unii Europejskiej jest *Europa 2020. Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu*. Strategia *Europa 2020* stanowi długofalowy program społeczno-gospodarczy Unii Europejskiej, który zastąpił obowiązującą od 2000 r. *Strategię Lizbońską*. Duży wkład w stworzenie podstawy koncepcyjnej strategii miał raport F. Barca. Programowanie rozwoju UE winno być podporządkowane tejże strategii. Trzy nadrzędne priorytety nowej strategii unijnej to:

- rozwój inteligentny (*smart growth*) - rozwój gospodarki opartej na wiedzy i innowacjach;
- rozwój zrównoważony (*sustainable growth*) - promowanie gospodarki zrównoważonej, efektywniej wykorzystującej zasoby, a zarazem konkurencyjnej, zdolnej do trwałego rozwoju¹;
- rozwój sprzyjający włączeniu społecznemu (*inclusive growth*) - wzmacnianie gospodarki charakteryzującej się wysokim zatrudnieniem oraz spójnością ekonomiczną, społeczną i terytorialną².

Podstawowym instrumentem realizacji celów zaproponowanych w strategii *Europa 2020* mają stać się inicjatywy przewodnie, realizowane na poziomie UE, państw członkowskich, regionów i społeczności lokalnych: *Unia innowacji, Młodzież w drodze, Europejska agenda cyfrowa, Europa efektywnie korzystająca z zasobów, Polityka przemysłowa w erze globalizacji, Program na rzecz nowych umiejętności i zatrudnienia, Europejski program walki z ubóstwem*. Istotnym elementem *Europy 2020* są skwantyfikowane cele do osiągnięcia w skali UE oraz poszczególnych państw członkowskich. Cele te dotyczą stopy zatrudnienia, wielkości nakładów, problematyki zanieczyszczeń CO₂, edukacji oraz zwalczania ubóstwa. Te kierunki oddziaływania powinny stać się jedną z dyrektyw wskazujących na kształtowanie pożądanego modelu rozwoju.

¹ Często stosowane jest bardzo uproszczone rozumienie „rozwoju zrównoważonego” jako takiego, który eliminuje różnice między poszczególnymi grupami społeczno-zawodowymi czy obszarami. Różnic tych wyeliminować się nie da, są one naturalną cechą każdego społecznego systemu terytorialnego, a określanie istniejących różnic jako „nadmiernych” jest uprawnione jedynie po wskazaniu, jakie różnice są dopuszczalne, co jest oczywiście trudne z uwagi na brak jednoznacznych kryteriów w tym względzie. Dodatkowo, stan „zrównoważonego rozwoju” jest w zasadzie nieosiągalny, bowiem napięcia i nierównowagi są immanentną cechą procesu rozwoju, polegającym na dokonywaniu stałych zmian w strukturze terytorialnego systemu społecznego. Dlatego też niniejsza *Strategia* jest podporządkowana na zasadzie „równoważenia rozwoju” odzwierciedlającej dynamiczne ujęcia procesów rozwojowych.

² Jak dotąd spójność terytorialna ciągle jest pojęciem najbardziej niejasnym, bowiem nie została jednoznacznie zdefiniowana. W niniejszej *Strategii* przyjmuje się funkcjonalne rozumienie spójności terytorialnej, zgodne z jej określeniem zawartym w *DSRK*.

1.3

Z celów tych nie wynika wszakże, że ich osiągnięcie jest obligatoryjne dla każdego z regionów UE. Oczekiwanie takie byłoby z natury rzeczy nieuprawnione z powodu znacznych różnic w poziomie rozwoju poszczególnych regionów Unii oraz sytuacji kryzysowej, odbijającej się na możliwościach interwencji poszczególnych państw i regionów. Dlatego, już w trakcie negocjacji dokumentu *Europa 2020*, niektóre z państw uzyskały (na ogół przejściowe) obniżenia progów osiągania celów.

Próbą przeniesienia celów *Europa 2020* na poziom operacyjny jest, ogłoszony na przełomie 2011/2012, pakiet projektów rozporządzeń na lata 2014-2020, zakładający objęcie nimi w sposób skoordynowany Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego, Funduszu Spójności, Europejskiego Funduszu Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich, oraz planowanego Europejskiego Funduszu Morskiego i Rybackiego, razem określanych jako objęte *Wspólnymi Ramami Strategicznymi (Common Strategic Framework)*.

Tabela 1: Priorytety i cele strategii *Europa 2020* i *Wspólnych Ram Strategicznych*.

PRIORYTETY I CELE STRATEGII <i>EUROPA 2020</i>	CELE TEMATYCZNE <i>CSF 2014-2020</i>
<p>Priorytety:</p> <ul style="list-style-type: none">• Rozwój inteligentny: rozwój gospodarki opartej na wiedzy i innowacji;• Rozwój zrównoważony: wspieranie gospodarki efektywniej korzystającej z zasobów, bardziej przyjaznej środowisku i bardziej konkurencyjnej;• Rozwój sprzyjający włączeniu społecznemu: wspieranie gospodarki o wysokim poziomie zatrudnienia, zapewniającej spójność społeczną i terytorialną. <p>Cele:</p> <ol style="list-style-type: none">1. Wskaźnik zatrudnienia osób w wieku 20-64 lat powinien wynosić 75%;2. Na inwestycje w badania i rozwój należy przeznaczać 3% PKB Unii;3. Należy osiągnąć cele „20/20/20” w zakresie klimatu i energii (w tym ograniczenie emisji dwutlenku węgla nawet o 30%, jeśli pozwolą na to warunki);4. Liczbę osób przedwcześnie kończących naukę szkolną należy ograniczyć do 10%, a co najmniej 40% osób z młodego pokolenia powinno zdobywać wyższe wykształcenie;5. Liczbę osób zagrożonych ubóstwem należy zmniejszyć o 20 mln.	<p>Cele strategiczne:</p> <ul style="list-style-type: none">• Rozwój regionów rozwiniętych, przejściowych i zacofanych;• Rozwój Europejskiej Współpracy Terytorialnej (EWT). <p>Cele tematyczne:</p> <ol style="list-style-type: none">1. Wzmacnianie badań, rozwoju technologicznego i innowacji;2. Zwiększanie dostępności, stopnia wykorzystania i jakości ICT (TIK);3. Wspieranie konkurencyjności MŚP, sektora rolnego (ERDF), ryb i akwakultury (EMFF);4. Zmiana ku gospodarce niskoemisyjnej;5. Promocja adaptacji do zmian klimatycznych, zapobiegania i zarządzania ryzykiem;6. Ochrona środowiska i efektywne wykorzystanie zasobów;7. Promocja transportu, usuwanie wąskich gardeł w kluczowej infrastrukturze sieciowej;8. Promocja zatrudnienia i wsparcie mobilności pracowniczej;9. Promocja włączenia społecznego i zwalczanie ubóstwa;10. Inwestycje w edukację, umiejętności i kształcenie ustawiczne;11. Wzmacnianie zdolności instytucjonalnej i skutecznej administracji publicznej.

Źródło: *Europa 2020*, 2010, s. 5; KE, 2011/0276 (COD), art. 9.

Jak wynika z tabeli 1, w okresie 2014–2020 proponuje się położyć daleko większy niż dotąd nacisk na miękkie czynniki rozwoju. Projekt CSF wprowadza także szereg zasad, z których na szczególną uwagę zasługują: koncentracja aktywności, wyszczególnienie 30 priorytetów inwestycyjnych, wprowadzenia pojęć „kluczowe działania” i „kamienie milowe” czy „kontrakt partnerski”, a także warunkowość dostępu do wsparcia³. Przedstawione cele i priorytety wiele jednak mówią o kierunku zmian, jakich można się spodziewać w Polityce Spójności. W tym też ogólnym kierunku zmierza niniejsza Strategia.

Z punktu widzenia *Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego* ważne jest odniesienie się do poszczególnych celów strategii *Europa 2020* (zwłaszcza na poziomie operacyjnym, *RPO WL*), jednak poziom spełnienia celów w warunkach województwa będzie przedmiotem negocjacji z MRR i KE (pośrednio lub bezpośrednio po ostatecznym uzgodnieniu CSF).

Jedną ze współcześnie promowanych zasad rozwoju regionalnego w skali całej Unii Europejskiej jest tzw. *inteligentna specjalizacja (smart specialisation)*⁴. Termin ten oznacza takie prowadzenie polityki rozwoju regionalnego, która wykorzystuje wyniki selektywnie wspieranych (nie tylko finansowo, ale także

organizacyjnie i instytucjonalnie) badań naukowych i rozwojowych w celu zwiększenia potencjału innowacyjnego regionalnej gospodarki. Inteligentna specjalizacja będzie jednym z kryteriów finansowania przez Politykę Spójności UE badań oraz przedsięwzięć rozwojowych w ramach wspierania przez tę politykę strategii *Europa 2020*.

Trzeba podkreślić, że zasada *inteligentnej specjalizacji* nie odnosi się bezpośrednio do strukturalnych uwarunkowań rozwoju. Należy ją rozumieć jako takie selektywne wspieranie badań (także kształcenia), które w najlepszy sposób będzie wspomagała zwiększanie poziomu innowacyjności tych elementów regionalnej gospodarki, które mogą dzięki temu uzyskać możliwie znaczący wzrost konkurencyjności. Zasada ta ma więc pośredni związek ze strukturalnymi uwarunkowaniami rozwoju, bowiem wsparcie badań i innowacji powinno być kierowane do tych dziedzin badań naukowych, które mogą zwiększyć innowacyjność w tych sektorach gospodarki, które zostały uznane w strategii rozwoju regionu za najbardziej obiecujące. *Inteligentną specjalizację* należy też postrzegać jako element wspierający koncentrację interwencji na niewielu kluczowych priorytetach, przy prowadzeniu interwencji w oparciu o dowody (*evidence based*) oraz podejście terytorialne (*place based*), jak również zintegrowane.

³ Zob. więcej: http://ec.europa.eu/regional_policy/what/future/index_en.cfm; http://www.mrr.gov.pl/fundusze/fundusze_europejskie_2014_2020/negocjacje_2014_2020/strony/glowna.aspx
⁴ Zob. np. <http://s3platform.jrc.ec.europa.eu/home.jsessionid=5WcsQvJCP1BbtK31HBNML23XJ9zvW1QDR1M25pTkPLh3FZjrlqDnI-116462353311345276290783>.

2.

WIZJA ROZWOJU REGIONU DO 2020 R. Z PERSPEKTYWĄ DO 2030 R.

Zarysowana poniżej wizja rozwoju województwa lubelskiego do 2020 r. z perspektywą do 2030 r. nie przedstawia stanu docelowego w żadnym z horyzontów czasowych, bowiem przebieg procesów społeczno-gospodarczych, w ich szerokim międzynarodowym kontekście, jest trudno przewidywalny. Zamiast tego wizja nakreśla pożądane procesy, które powinny zostać zainicjowane przez *Strategię*.

Wizja ta jest oparta na wspomnianym już założeniu, że szeroko rozumiane otoczenie regionu (świat – Europa – Polska) nie zostanie dotknięte długotrwałym, głębokim załamaniem gospodarczym i że procesy społeczno-gospodarcze będą przebiegały zgodnie z prawidłowościami współczesnego modelu rozwoju, w którym rosnącą rolę ogrywają czynniki jakościowe (tak technologiczne, jak i społeczne). Jeżeli założenia te się spełnią, to należy przyjąć, że realizacja *Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego* przyczyni się do następującego przebiegu procesów rozwojowych w regionie:

1. Przyspieszone zostaną przemiany strukturalne, polegające na stopniowym ograniczaniu udziału pracujących w najmniej wydajnych działach gospodarki (w tym głównie w nisko produktywnym rolnictwie) na rzecz działów przynoszących wyższą produktywność pracy i wyższe dochody samym pracującym, co będzie prowadzić do wzrostu poziomu życia mieszkańców regionu tak w wymiarze materialnym, jak i ekologicznym i kulturowym.
2. Miejsce modelu rozwoju tradycyjnego zajmie rozwój selektywny, polegający na wzmacnianiu tych dziedzin gospodarowania, które z jednej strony znajdują uzasadnienie w tradycyjnych kierunkach gospodarczej specjalizacji regionu, z drugiej zaś zapewniają długotrwałą opłacalność produkcji i usług. Kierunki te będą wspomagane selektywnie wspieranym zapleczem naukowo-badawczym i edukacyjnym, jak również zapleczem instytucjonalnym, wspierającym racjonalne, nowoczesne formy gospodarowania. Oznacza to, że sama tylko zgodność działań, proponowanych przez różne podmioty z ramowymi celami programów rozwojowych, nie będzie „automatyczną” przesłanką do akceptacji tych działań, a akceptacja taka będzie wymagała jasnego i jednoznacznego wykazania zgodności projektowanych przedsięwzięć z celami rozwoju regionu.
3. Przyspieszonemu rozwojowi będą podlegać najważniejsze miasta regionu, z Lublinem na czele, w którym rosnąć będzie znaczenie funkcji ponadregionalnych i międzynarodowych, w tym wynikających ze zwiększonych kontaktów naukowych, akademickich, kulturalnych i gospodarczych z ośrodkami Białorusi, a zwłaszcza Ukrainy. Miasta subregionalne wzmocnią i usprawnią swoje funkcje gospodarcze, kulturowe, edukacyjne, z których – także dzięki ich lepszemu skomunikowaniu z otoczeniem – będą szeroko korzystali mieszkańcy otaczających obszarów.
4. Procesy te spowodują poprawienie społecznej i gospodarczej atrakcyjności regionu, w tym zwłaszcza jego największych miast, co pobudzi procesy gospodarcze, zwiększy napływ kapitału zewnętrznego (w tym zagranicznego), zmniejszy tendencje migracyjne i uchroni region przed stałą utratą najbardziej aktywnych i najlepiej wykształconych młodych mieszkańców.
5. Poprawa jakości bazy turystycznej, lepsza ogólnokrajowa i międzynarodowa promocja produktów, nie zaś tylko „walorów” turystycznych regionu, czemu będzie towarzyszyć poprawa skomunikowania regionu z otoczeniem, będzie jednym z czynników rozwoju turystyki, w tym wysoko dochodowej turystyki biznesowej, uzdrowskiej, leczniczej i turystyki wyspecjalizowanej – stając się ważnym czynnikiem wzrostu gospodarczego i źródłem dochodów dla mieszkańców.
6. Działania zmierzające do kulturowej i społecznej integracji regionu lubelskiego pozwolą na przełamanie obecnych partykularyzmów subregionalnych i związanego z tym słabego poczucia tożsamości regionalnej. „Lubelszczyzna” przestanie być pojęciem wyłącznie geograficzno-historycznym, a zacznie funkcjonować jako termin kulturowo-społeczny, zakorzeniony w świadomości mieszkańców regionu i odwołujący się do wielokulturowych tradycji i obiecujących perspektyw na przyszłość.
7. W rezultacie tych procesów, wzmacnianych prorożowym wykorzystaniem środków europejskich dostępnych do końca obecnej dekady, województwo lubelskie spowolni powiększanie się dystansu do tych wyżej rozwiniętych regionów Polski, które zawierają miasta o rozwiniętych funkcjach metropolitalnych, i zacznie zmniejszać dystans do regionów średnio rozwiniętych, opuszczając ostatnią pozycję w kraju ze względu na poziom PKB na mieszkańca i wydajność pracy.
8. W sytuacji długotrwałego i głębokiego kryzysu światowej gospodarki, który – jeżeli wystąpi – niewątpliwie negatywnie wpłynie na rozwój Polski, region lubelski wydaje się być w relatywnie lepszym położeniu, bowiem – jak wskazują dotychczasowe doświadczenia, układy terytorialne relatywnie słabiej rozwinięte, o względnie zacofanej strukturze społeczno-gospodarczej, przez głębokie zakłócenia procesów ekonomicznych przechodzą nieco lepiej, choć w fazie późniejszego ożywienia wykazują mniejszą dynamikę wzrostu. Uchylenie założenia o braku kryzysu nie powinno zmieniać zarysowanej wizji przemian regionu, bowiem w ujęciu długofalowym przemiany te są wręcz konieczne.

3.3.1

DIAGNOZA PROSPEKTYWNA OTOCZENIE

Celem diagnozy prospektywnej⁵ jest wielowymiarowa ocena różnorodnych cech regionu w ich dynamicznych, przewidywanych zmianach. Ocena jest dokonywana z punktu widzenia wizji rozwoju regionu, wizja ta bowiem dostarcza kryteriów, na podstawie których oceny takiej można dokonać.

Efektem diagnozy prospektywnej jest analiza SWOT, będąca pomocą w określaniu celów rozwoju regionu.

⁵ Integralną częścią *Strategii* jest *Aneks statystyczno-diagnostyczny*, który stanowił podstawę do opracowania Diagnozy prospektywnej

Województwo lubelskie położone jest we wschodniej części Polski, w obszarze międzyrzecza Wisły i Bugu. Zachodnia granica, na prawie 100 kilometrowej długości (z wyjątkiem krótkich odcinków w gminach Janowiec i Puławy), przebiega wzdłuż rzeki Wisły, która oddziela województwo lubelskie od województw mazowieckiego i świętokrzyskiego. Wschodnią granicę na odcinku czterokrotnie dłuższym wyznacza rzeka Bug, będąca jednocześnie granicą państwową z Białorusią i Ukrainą. Od północy województwo lubelskie styka się z województwem mazowieckim i na odcinku 4 km z województwem podlaskim, a na południu z województwem podkarpackim. Strukturę administracyjną województwa tworzą: 20 powiatów ziemskich i 4 miasta na prawach powiatu (tzw. powiaty grodzkie): Lublin, Biała Podlaska, Chełm i Zamość, oraz 213 gmin, w tym 20 gmin miejskich, 22 miejsko-wiejskich i 171 wiejskich (mapa 1).

Długość granicy międzypaństwowej wynosi w województwie lubelskim 469,1 km. Obszary położone po drugiej stronie granicy są znacznie mniej rozwinięte gospodarczo, niż region lubelski – ich PKB na mieszkańca można szacować na ok. dwie trzecie poziomu województwa lubelskiego. Są one także wyposażone w znacznie słabsze instytucje wspierania rozwoju oraz społeczeństwa obywatelskiego, a stopień swobód politycznych i samodzielności władz lokalnych jest znacznie niższy, niż w Polsce (szczególnie na Białorusi).

Mapa 1: Podział administracyjny województwa lubelskiego.

Źródło: Opracowanie własne, Lublin 2013 r.

3.3.1

Dotychczasowe korzyści z przygranicznego położenia nie są znaczące i w dominującej części ograniczają się – w sferze gospodarki – do pasa jednego powiatu wzdłuż granicy. Korzyści te wynikają z popytu zgłaszanego przez mieszkańców Białorusi i Ukrainy na niektóre towary dostępne w Polsce (niższa cena, czasem wyższa jakość), choć w większości nie są one produkowane w regionie lubelskim, a więc wymiana ta nie przyczynia się do pobudzenia lokalnej produkcji. Znaczna ich część lokuje się w szarej strefie gospodarki, głównie w postaci przemytu (papierosy, paliwa), a także zagrożenia korupcją służb publicznych. Z uwagi na ograniczenia finansowe, a w przypadku Białorusi także polityczne, współpraca naukowa i kulturalna nie rozwinęła się w satysfakcjonującym stopniu. Program INTERREG IIIA i IVA ma pewne znaczenie dla wspierania rozwoju po obydwu stronach granicy (choć finansuje jedynie wydatki po unijnej stronie), jest ono jednak znacznie mniejsze, niż w przypadku innych programów współfinansowanych ze środków UE.

Nie należy przypuszczać, by w horyzoncie do 2020 roku pojawiły się nowe istotne impulsy rozwojowe płynące od wschodnich sąsiadów do województwa lubelskiego. Nawet w przypadku demokratycznych przemian na Białorusi, ewentualne nowe relacje gospodarcze będą rozwijały się stopniowo, i nie wydaje się, by mogły znacząco wpłynąć na rozwój województwa lubelskiego. Podobnie, trudności gospodarcze Ukrainy, mające swoje źródło w zaniechaniach restrukturyzacyjnych oraz braku postępu w funkcjo-

nowaniu instytucji demokratycznego państwa prawa, nie pozwalają sądzić, by kraj ten doznał przyspieszenia wzrostu i by stwarzał znaczące impulsy dla regionu lubelskiego.

Tak więc – mimo często występujących poglądów o znacznych korzyściach płynących dla regionu z racji jego położenia – usytuowanie województwa lubelskiego przy zewnętrznej granicy Unii Europejskiej, w sąsiedztwie krajów słabiej od Polski rozwiniętych i mających znaczne trudności w budowaniu nowoczesnych instytucji państwa prawa i efektywnej, otwartej gospodarki rynkowej, należy uznać za niekorzystne.

Polskie regiony graniczące z województwem lubelskim mają podobnie niski poziom rozwoju gospodarczego, choć regiony podkarpacki i świętokrzyski są silniej uprzemysłowione, niż województwo lubelskie. Wisła stanowi istotną barierę w relacjach regionu z tym ostatnim województwem (w granicach Lubelszczyzny znajdują się tylko 4 mosty drogowe (w tym 2 w Puławach) i jeden kolejowy (w Dęblinie).

Województwo lubelskie kontynuuje działania na rzecz rozwoju współpracy w zakresie prowadzenia polityki rozwoju i wspólnego rozwiązywania problemów z województwami ościennymi⁶. Porozumienia o współpracy międzywojewódzkiej są na różnym etapie zaawansowania, ale generalnie samorządy wyraźnie doceniają znaczenie współpracy na etapie monitoringu, planowania i realizacji wielu przedsięwzięć dla osiągnięcia celów rozwojowych.

Punktem wyjścia do współpracy jest również wspólnota wielu problemów rozwojowych jak i ambicje dynamizacji rozwoju z wykorzystaniem wszelkich dostępnych zasobów i doświadczeń. Istotnym czynnikiem jest współpraca budowanych Regionalnych Obserwatoriów Terytorialnych, pozwalających na bieżąco śledzić zmiany i identyfikować zjawiska i procesy wpływające na rozwój regionów.

Przedmiotem wspólnych działań powinny też być, łączone w sieć, główne produkty turystyczne (zwłaszcza turystyki kulturowej) w ujęciu ponadregionalnym, wspólne ich promowanie w kraju, a następnie za granicą. Także wzmożona współpraca uczelni wyższych i ośrodków naukowo-badawczych (w przypadku tych ostatnich zorientowana silnie na komercjalizację innowacji). Problematyka ochrony środowiska

Istotną rolą *Strategii* będzie wspieranie rozwoju współpracy międzyregionalnej, usprawnianie koordynacji działań realizowanych w ramach własnych programów operacyjnych, jak też koordynacji z przedsięwzięciami podejmowanymi w ramach programów krajowych, polskich i europejskich, zwłaszcza w przypadku przedsięwzięć o skutkach ponadregionalnych.

Strategie rozwoju województw Polski Wschodniej winny w znaczącym stopniu preferować projekty wspólne, przekraczające granice województw, co z jednej strony pozwoli łatwiej rozwiązać wiele wspólnych problemów, z drugiej zaś, dzięki synergii, poprawić efektywność podejmowanych działań. Do takich przedsięwzięć należy zaliczyć systemowe projekty podniesienia funkcjonalnie ujmowanej spójności terytorialnej w drodze usuwania wąskich gardeł komunikacyjnych (nie tylko transportowych) i preferencji dla transportu multimodalnego oraz przyjaznego środowiska. Generalnie, projekty liniowe winny być rozpatrywane także pod kątem ewentualnych korzyści, jakie mogłoby przynieść wspólne ich projektowanie i realizacja. Oczwistym jest tu postulat systemowego, wspólnego, nie zaś fragmentarycznego, rozwiązywania kwestii ochrony przeciwpowodziowej na głównych rzekach łączących (czasem dzielących) ościenne wo-

w różnych jej wymiarach, również w wielu przypadkach, może być lepiej rozwiązywana przez graniczące regiony wspólnie. Te i podobne zagadnienia winny być przedmiotem wzajemnych uzgodnień jeszcze na etapie pracy nad strategiami (uwzględniając także zamierzenia do realizacji przyszłego programu Rozwój Polski Wschodniej w perspektywie 2014–2020). Im lepiej przygotowane strategie, tym lepsze efekty ich realizacji.

Istotną rolą *Strategii* będzie zatem wspieranie rozwoju współpracy międzyregionalnej, usprawnianie koordynacji działań realizowanych w ramach własnych programów operacyjnych, jak też koordynacji z przedsięwzięciami podejmowanymi w ramach programów krajowych, polskich i europejskich, zwłaszcza w przypadku przedsięwzięć o skutkach ponadregionalnych.

⁶ Na podstawie analizy strategii województw sąsiednich: podlaskiego, mazowieckiego, świętokrzyskiego, podkarpackiego sporządzonej przez dr hab. M. Kozaka.

3.3.2

DIAGNOZA PROSPEKTYWNA

ZASOBY NATURALNE

Posiadane przez Lubelszczyznę bogate zasoby środowiska naturalnego należy postrzegać w kategoriach „kapitału ekologicznego”, będącego w dyspozycji społeczności lokalnych. Dbałość o środowisko przyrodnicze może być ujmowana także jako szansa na rozwój, a nie tylko jako jego bariera, choć sprzeczności między przyrodą a gospodarką są w pewnych przypadkach nieuchronne. W świadomości społeczeństwa niezbędne jest wykreowanie postrzegania wartości ekologicznych w kategoriach interesu społecznego⁷.

⁷ K. Górnicki, *Wybrane problemy badań świadomości ekologicznej, „Interes” jako kategoria badania świadomości ekologicznej*, [w:] *Kapitał ekologiczny mieszkańców polski północno-wschodniej*, Wyd. Fundacja Zielone Płuca Polski, Białystok 2010 r., s. 25-26.

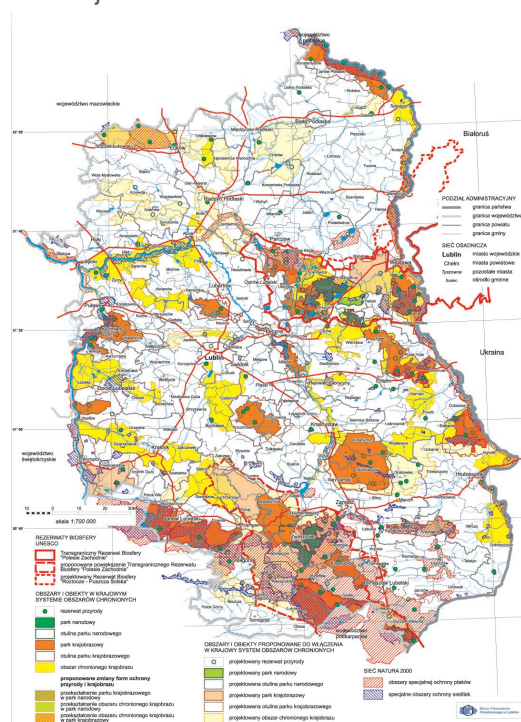
Podstawowe znaczenie wśród surowców mineralnych posiadają bogate zasoby węgla kamiennego udokumentowane w Lubelskim Zagłębiu Węglowym. Stanowią one podstawę do rozwoju przemysłu górniczego w regionie (około 7,6% wydobycia krajowego). Z innych kopalin na uwagę zasługują zasoby gazu ziemnego, a także złoża wapieni wydobywane dla przemysłu cementowego w Chełmie i Rejowcu Fabrycznym. Zasoby eksploatacyjne wód podziemnych województwa lubelskiego w roku 2010 stanowiły ok. 6,9% zasobów w skali kraju⁸. Szansą, jeszcze nie w pełni rozpoznaną, są możliwości eksploatacji gazu łupkowego.

Na terenie województwa położone są dwa duże zbiorniki wód podziemnych (Niecka Lubelska oraz Niecka Mazowiecka), wydzielone w ramach ogólnokrajowej strategii ochrony wód podziemnych. Znaczenie gospodarcze mają również zasoby wód mineralnych występujące w okolicach Nałęczowa, Celejowa, Krasnobrodu i Wólki Biskiej, których wydobycie może stanowić podstawę do rozwoju usług uzdrowiskowych w tych miejscowościach.

Obszary prawnie chronione stanowią 22,7% powierzchni ogólnej województwa, znacznie poniżej średniej krajowej (32,5%). Pod względem powierzchni obszarów chronionych województwo zajmuje 7 miejsce w kraju. Najcenniejszymi pod względem przyrodniczymi obszarami województwa są: Polesie⁹ (w tym Pojezierze Łęczyńsko-Włodawskie), Roztocze oraz dolina Wisły i Bugu. Na Lubelszczyźnie, w ramach sieci Natura 2000, funkcjonują ogółem 122 obiekty – 23 obszary specjalnej ochrony ptaków (OSO) oraz 99 obszarów mających znaczenie dla Wspólnoty. Ponadto zaproponowano jeden potencjalny obszar mający znaczenie dla Wspólnoty – Jata.

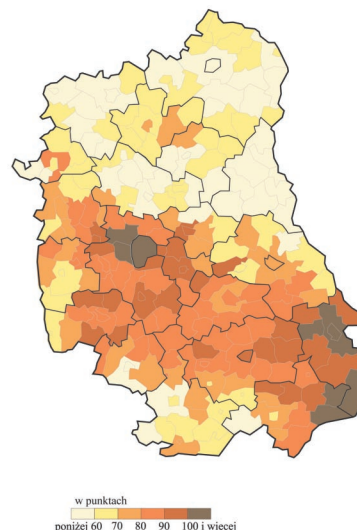
Województwo posiada znaczący udział dobrej jakości gleby do produkcji rolniczej, co powoduje, że przeważają uprawy pszenicy, jęczmienia, buraków cukrowych, roślin strączkowych. Potencjał ten jest znacznie korzystniejszy w porównaniu do średnich wartości w Polsce. Według skali IUNG w Puławach, wskaźnik jakości rolniczej przestrzeni produkcyjnej w województwie lubelskim wyniósł 74,1 pkt. (w kraju 66,6 pkt.) i jest jednym z najwyższych w Polsce (po województwach opolskim i dolnośląskim). Jednak potencjał ten jest niewykorzystany ze względu na to, iż większość gospodarstw rolnych to jednostki małoobszarowe, prowadzone w tradycyjny, niskoefektywny ekonomicznie sposób.

Mapa 2: Ochrona walorów przyrodniczo-krajobrazowych w województwie lubelskim.

Źródło: Opracowanie Biuro Planowania Przestrzennego w Lublinie, Lublin 2013 r.

Mapa 3: Ogólny wskaźnik jakości rolniczej przestrzeni produkcyjnej w województwie lubelskim.

Źródło: T. Witek (red.), *Waloryzacja rolniczej przestrzeni produkcyjnej Polski według gmin*, IUNG Puławy, 1993 r.

⁸ Program ochrony środowiska województwa lubelskiego na lata 2012-2015 z perspektywą do roku 2019 przyjęty uchwałą Sejmiku Województwa Lubelskiego Nr XXIV/398/2012 z dnia 30 lipca 2012 r.
⁹ W wyniku porozumienia pomiędzy Polską, Ukrainą i Białorusią utworzony został Transgraniczny Rezerwat Biosfery „Polesie Zachodnie”, który jest jednym z większych tego typu obiektów w Europie.

3.3.3

DIAGNOZA PROSPEKTYWNA

LUDNOŚĆ, SIEĆ OSADNICZA

Wyniki Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań z 2011 r. wykazały, że w dniu 31 marca 2011 r. województwo lubelskie zamieszkiwało 2,175 mln osób, co stanowiło 5,7% ogółu ludności Polski.

Lubelszczyzna nadal pozostaje jednym z najslabiej zaludnionych regionów kraju (gęstość zaludnienia równa 88 os/km², przy średniej dla Polski wynoszącej 123 os/km²), jest również regionem słabo zurbanizowanym (wskaźnik urbanizacji równy 46,6%, przy średniej krajowej wynoszącej 60,9%). W Lublinie – największym mieście Polski Wschodniej o pewnych funkcjach ponadregionalnych – mieszka ok. 350 tys. mieszkańców, co stanowi 16% ogólnej liczby mieszkańców województwa. Poza Lublinem w regionie istnieje kilka miast średniej wielkości, pełniących głównie funkcje ponadlokalne m.in.: Chełm (66,2 tys.), Zamość (65,8 tys.), Biała Podlaska (58 tys.), Puławy (49,8 tys.), Świdnik, wchodzący w skład aglomeracji lubelskiej (40,6 tys.), Kraśnik (36,2 tys.), Łuków (30,9 tys.), Biłgoraj (27,3 tys.). W sześciu powiatach miasto powiatowe (w trzech wypadkach o statusie gminy miejsko-wiejskiej) jest jedynym miastem w powiecie. Ogółem w regionie są 42 miasta.

dencję – odnotowano w powiecie krasnostawskim (minus 5%), hrubieszowskim (minus 3,4%) oraz zamojskim (minus 2,8%).

Dodatkowo, wg oficjalnych danych (niedoszacowujących rzeczywisty ruch migracyjny), corocznie notuje się z regionu odpływ migracyjny rzędu 4–5 tys. osób (ujemna stopa migracji przekracza więc 2%), przy czym dwie trzecie migrantów zarobkowych to osoby poniżej 35 roku życia. Największy ubytek ludności na 1000 mieszkańców ma miejsce w powiecie hrubieszowskim (minus 6,3%), ryckim (minus 6%) oraz łukowskim (minus 5%), natomiast przyrost odnotowano tylko w powiecie lubelskim (6,6%). Głównym kierunkiem migracji osób z wykształceniem wyższym są duże miasta i ośrodki metropolitalne: Warszawa, Kraków i Trójmiasto, a podstawową przyczyną zmiany miejsca zamieszkania jest chęć znalezienia dobrze płatnej pracy.

Powracający mogą więc odgrywać pozytywną rolę w rozwoju regionu, wykorzystując nabyte za granicą umiejętności i doświadczenia oraz zakumulowane środki, które mogą inwestować w regionie swojego pochodzenia.

Sytuacja demograficzna jest niekorzystna i stale się pogarsza w wyniku zbyt małej liczby urodzeń i odpływu migracyjnego. Corocznie liczba urodzeń jest mniejsza od kilkuset do ok. 1,8 tys. od liczby zgonów (w tym ostatnim przypadku ubytek liczby ludności wynosi 0,75%). Największy przyrost naturalny wystąpił w powiecie łęczyńskim (3,1%), w mieście Biała Podlaska (2,9%), powiecie łukowskim (2,3%) oraz w mieście Zamościu (0,8%) i w Lublinie (0,6%). Natomiast najmniejszy przyrost – stanowiący stałą ten-

Należy jednocześnie zwrócić uwagę, że województwo lubelskie jest obszarem o dużej częstotliwości powrotów migrantów zagranicznych, przy czym około jedna trzecia osób, które pracowały za granicą, oceniła, że korzysta ze zdobytej tam wiedzy i doświadczeń. Powracający mogą więc odgrywać pozytywną rolę w rozwoju regionu, wykorzystując nabyte za granicą umiejętności i doświadczenia oraz zakumulowane środki, które mogą inwestować w regionie swojego pochodzenia.

3.3.3

W konsekwencji procesów demograficznych zmniejsza się udział mieszkańców w wieku przedprodukcyjnym (z 21,6% w 2005 r. do 19,17% w 2010 r.), rośnie udział ludności w wieku poprodukcyjnym (z 16,5% do 17,7%). Jednak z powodu wchodzenia na rynek pracy osób urodzonych w czasie wyżu demograficznego obniża się współczynnik obciążenia demograficznego, wynoszący w 2011 roku 58 osób w wieku nieprodukcyjnym na każde 100 osób w wieku produkcyjnym. Mimo tej (czasowej) poprawy jest to wielkość najbardziej niekorzystna w skali całego kraju.

Prognoza ludności na lata 2008-2035 opracowana przez GUS zakłada, że do roku 2035 liczba ludności w województwie lubelskim osiągnie poziom 87% liczby ludności odnotowanej w roku 2010, czyli ok. 1 870 tys. Oznacza to znaczny spadek o 280 tys. i przyspieszenie niekorzystnego kierunku zmian, tak w miastach, jak i na wsi, a tempo tego spadku będzie rosło. W prognozowanym okresie będzie następował systematyczny, coraz szybszy, spadek liczby ludności w wieku przedprodukcyjnym. W końcu 2035 roku ludności w wieku przedprodukcyjnym będzie o 33%

mniej niż w końcu 2008 roku. Następować będzie coraz szybszy spadek liczby ludności w wieku produkcyjnym, tak że w 2035 r. będzie jej o 22% mniej, niż w 2008 r., przy czym szczególnie duży spadek nastąpi w grupie osób w wieku produkcyjnym mobilnym, natomiast w przypadku wieku produkcyjnego niemobilnego, po niewielkim spadku w latach 2011–2030, liczebność tej grupy powróci do stanu z końca 2008 r. Procesy te prowadzą więc do pogorszenia się zasobu potencjalnej siły roboczej w regionie.

Jednocześnie, dynamicznie będzie przyrastać liczba osób w wieku poprodukcyjnym. W 2035 r. będzie ich o 41% więcej niż w 2008 r. Udział ludności w wieku poprodukcyjnym wzrośnie z 17% w 2008 r. do 28% w 2035 r. W konsekwencji tych zmian zwiększać się będzie obciążenie demograficzne¹⁰, przy czym niemal w całości za ten wzrost będzie odpowiadać wzrost liczby ludności w wieku poprodukcyjnym. Starzenie się społeczeństwa będzie wywoływać zmiany strukturalne oraz zwiększy popyt na szereg usług socjalnych i medycznych.

¹⁰ Liczba ludności w wieku nieprodukcyjnym przypadająca na liczbę ludności w wieku produkcyjnym.

Bardzo duże zmiany wystąpią w strukturach ludności według grup edukacyjnych i będą to zmiany polegające przede wszystkim na spadku liczby dzieci i młodzieży. Do 2015 r. liczba dzieci w wieku przed-szkolnym będzie zwiększać się, by od 2016 r. ponownie, i to dużo szybciej niż na początku lat dwudziętych, zmniejszać się. Podobny kształt przyjmą zmiany liczby dzieci w wieku szkoły podstawowej. Liczba młodzieży w wieku szkoły wyższej będzie bardzo szybko zmniejszać się do 2025 r. (spadek w porównaniu ze stanem w 2008 r. aż o 45%), by następnie nieznacznie wzrosnąć.

Z dość dużym prawdopodobieństwem można przewidywać proces koncentracji ludności w obszarze metropolitalnym Lublina, przy jednoczesnej dekoncentracji wewnątrz tego obszaru w wyniku suburbanizacji, (która zachodzi także w przypadku miast mniejszych). Nie ma natomiast wystarczająco silnych przesłanek by przewidywać zmiany w poziomie urbanizacji w skali całego regionu, czemu – paradoksalnie – może przeciwdziałać Wspólna Polityka Rolna, kierująca znacznie często środki jedynie na obszary wiejskie (środki nie zawsze zresztą efektywnie, prorozwojowo wykorzystywane, co w znacznym stopniu jest wynikiem braku komplementarności działań podejmowanych w ramach WPR i Polityki Spójności).

3.3.4

DIAGNOZA PROSPEKTYWNA

RYNEK PRACY

Województwo lubelskie ma znaczące zasoby pracy. Według NSP 2011 mieszka w nim ponad 1,8 mln osób w wieku powyżej 15 lat, z czego 47% w miastach. Ogólne wskaźniki odnoszące się do aktywności zawodowej ludności (53%), zatrudnienia (45,6%) i bezrobocia (13,9%) są gorsze, niż średnie krajowe, podobne do tych, które obserwuje się w województwie podlaskim, i znacznie mniej niekorzystne, niż w pozostałych województwach Polski Wschodniej.

Odsetek bezrobotnych w subpopulacji pracujących poza rolnictwem indywidualnym w ostatnich latach jest znacznie wyższy od wskaźnika krajowego. W końcu 2012 r. wskaźnik ten wynosił w Polsce 18,4%, zaś w województwie 26,3%. Wysoka wartość tego wskaźnika świadczy m.in. o wysokim ukrytym bezrobociu wiejskim, można bowiem sądzić, że zasoby pracy w rolnictwie nie są w pełni wykorzystane, co nie jest ujawniane w oficjalnych statystykach.

Po 2008 r. w województwie lubelskim nastąpił wzrost zarówno liczby zarejestrowanych bezrobotnych, jak również liczby pracujących. Przedsiębiorstwa, nawet zwiększając liczbę miejsc pracy, nie są w stanie zapewnić miejsc pracy dla wszystkich nowo rejestrowanych bezrobotnych, w tym licznych wchodzących na rynek pracy absolwentów, pochodzących z ostatnich już roczników wyżu demograficznego z lat osiemdziesiątych, ze szczytem urodzeń przypadającym

W ostatnich latach nastąpiła znaczna poprawa poziomu wykształcenia ludności, czego dowodem jest około trzykrotny wzrost liczby osób studiujących w ośrodkach akademickich.

Poziom wykształcenia mieszkańców województwa lubelskiego jest nieco tylko niższy niż przeciętny w kraju. Wg NSP 2011 udział osób z wykształceniem wyższym w liczbie ludności powyżej 13 lat w województwie lubelskim wynosi 16,1% i jest tylko nieco niższy, niż średnia krajowa (17,0%). Udział ten w przypadku ludności miejskiej (23,8%) jest nawet wyższy niż średnia w kraju (21%), a na wsi nieco tylko niższy (9,4%) wobec 9,9% średniej w kraju. W ostatnich latach nastąpiła znaczna poprawa poziomu wykształcenia ludności, czego dowodem jest około trzykrotny wzrost liczby osób studiujących w ośrodkach akademickich.

w 1983 roku¹¹. Przyczyn trudnej sytuacji na rynku pracy województwa lubelskiego należy więc upatrywać zarówno po stronie podaży, jak i popytu. Z jednej bowiem strony na rynek pracy wchodzi liczne roczniki młodych osób, w tym wykształconych na poziomie wyższym, z drugiej zaś nienowoczesna gospodarka regionu nie jest w stanie ich wchłonąć, co ma wymiar zarówno ilościowy, jak i jakościowy.

¹¹ Struktura podmiotów gospodarki narodowej, według wielkości zatrudnienia, jest zbliżona do krajowej, z nieznacznie mniejszym udziałem jednostek średnich i dużych. Po ograniczeniu analizy wyłącznie do sektora prywatnego okazuje się, że jest ona znacznie bardziej rozdrobniona. W konsekwencji siła ekonomiczna podmiotów, ich potencjał innowacyjny oraz możliwość zwiększania zatrudnienia są mniejsze.

3.3.5

DIAGNOZA PROSPEKTYWNA

POZIOM ROZWOJU I STRUKTURA GOSPODARKI

Województwo lubelskie jest regionem relatywnie słabo rozwiniętym. W 2010 r. PKB na mieszkańca wynosił 25,1 tys. zł, co lokowało województwo na przedostatnim miejscu w kraju (67,6% średniej krajowej, w 2000 r. wartość ta wynosiła 68,5%). Wg parytetu siły nabywczej wartość ta wyniosła 9,6 tys. Euro, ok. 41% średniej dla Unii Europejskiej. Województwo lubelskie konsekwentnie wykazuje niższą, niż cały kraj, dynamikę wzrostu PKB – w 2010 r. wynosiła 3,8%, natomiast w 2009 r. była ona nawet ujemna (podobnie jak w 3 innych województwach), przy wzroście PKB w całym kraju o 1,6% (zob. także tabela 2).

W strukturze wytwarzania wartości dodanej brutto w regionie lubelskim relatywnie duży udział ma dział określany jako „rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybołówstwo”¹² przy średniej dla Polski wynoszącej 3,7% w regionie lubelskim udział ten wynosi 7,4% i jest trzecim najwyższym w kraju (po województwach podlaskim: 10,4% oraz warmińsko-mazurskim: 8,2%). Województwo lubelskie ma jednocześnie trzeci najniższy w kraju udział przemysłu w tworzeniu wartości dodanej brutto (wynosi on 19%, a w województwach mazowieckim: 15,3%, zachodniopomorskim 18,4%, przy średniej krajowej równej 24,7%), i trzeci najniższy udział przemysłu przetwórczego (13,7%, przy średniej krajowej 18,5%). Świadczy to o relatywnie zacofanej strukturze gospodarki regionu. Ok. 60 % przedsiębiorstw przemysłowych regionu stosuje nisko zaawansowane technologie. W strukturze wielkościowej przedsiębiorstw przemysłowych udział firm małych i średnich jest znacznie większy, niż średnio w kraju, co jest jednym z powodów niskiej innowacyjności przemysłu. Niewielka jest również liczba firm z listy przedsiębiorstw największych – z tzw. listy 500 największych firm w regionie znajduje się 10¹³.

Przeciętnie w kraju sektor przedsiębiorstw dostarcza 48% wartości dodanej, w województwie lubelskim

zaledwie 38%. Jednocześnie notowany jest bardzo wysoki udział sektora instytucji rządowych i samorządowych, który wynosi aż 21% (przeciętnie w kraju 15%). Żadne inne województwo w Polsce nie ma tak dużego udziału administracji publicznej w tworzeniu wartości dodanej.

Jak dotychczas, województwo lubelskie nie było atrakcyjnym obszarem dla lokowania inwestycji zagranicznych. W 2009 r. kapitał zagraniczny był zaangażowany jedynie w co ósmej spółce prawa handlowego (udział ten w województwie mazowieckim wynosi ok. 30%, a w pozostałych województwach średnio 21%). Czynniki na to wpływającymi jest mała chłonność regionalnego rynku zbytu, słaba dostępność transportowa, brak organizacyjnych tradycji przemysłowych i związanych z nimi kwalifikacji oraz niska aktywność w pozyskiwaniu inwestorów. Nowe inwestycje bardzo wyraźnie nawiązują do specjalizacji branżowej regionu, utrwalając w ten sposób jego specyfikę, także nie najwyższy poziom technologicznego zaawansowania. Nie należy oczekiwać, że inwestorzy zewnętrzni staną się w najbliższych latach głównym czynnikiem sprawnym trwałego i inteligentnego rozwoju przemysłu w regionie lubelskim. Ich rola jest i będzie znacząca tylko w pewnych obszarach.¹⁴

¹² Należy sądzić, że udział rolnictwa w tym sektorze w województwie lubelskim jest wyższy, niż w przypadku pozostałych wymienionych tu regionów.

¹³ P. Cizkiewicz, P. Opala., *Uwarunkowania krajowej i międzynarodowej konkurencyjności województwa lubelskiego*, Wyd. Ernst&Young, Warszawa 2011 r.

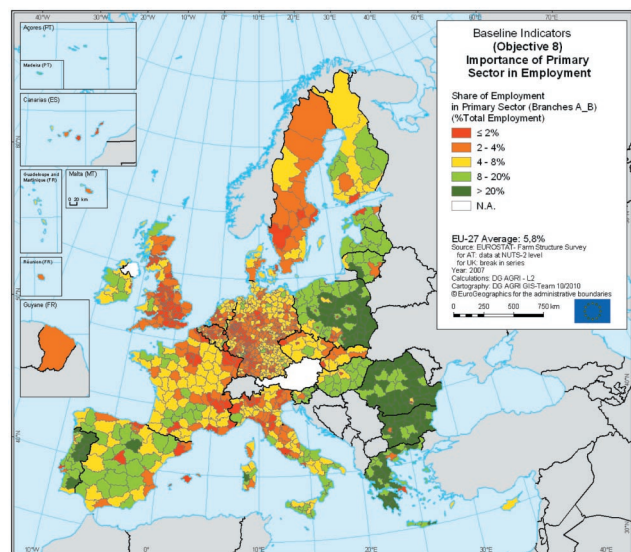
¹⁴ B. Domański (red.), *Znaczenie przemysłu dla „inteligentnego i trwałego” rozwoju regionu Polski Wschodniej oraz podejmowanych działań dotyczących jego restrukturyzacji i modernizacji*, ekspertyza MRR, Warszawa 2011 r.

3.3.5

Powyższe dane są potwierdzone działową strukturą pracujących. Województwo lubelskie notuje najwyższy spośród polskich województw udział pracujących w rolnictwie, leśnictwie, łowiectwie i rybołówstwie (36,6%¹⁵, przy średniej krajowej 15,8%) oraz najniższy w kraju udział pracujących w przemyśle ogółem (13,7% przy średniej krajowej 21,6%), oraz w przemyśle przetwórczym (11,4% przy średniej krajowej 18,1%). Niski jest także udział budownictwa (4,7%, średnia 6,5%, niższy jest jedynie w województwie podlaskim – 4,6%) oraz usług (44,9%, przy średniej krajowej 56%); udział ten jest niższy jedynie w województwie świętokrzyskim, równy 44,5%). Od 2005 roku liczba pracujących w rolnictwie utrzymywała się na niemal niezmiennym poziomie (ok 278 tys.), natomiast według Powszechnego Spisu Rolnego 2010 liczba pracujących w rolnictwie wyniosła ponad 308 tys. tj. o 30 tys. więcej niż w roku 2009¹⁶. Ta wysoka, stabilna liczba osób pracujących w rolnictwie świadczy o znacznej inercji struktur społeczno-gospodarczych regionu i ma negatywny wpływ na całość kształt gospodarki regionu, poziom zamożności jego mieszkańców, a także na możliwości wyposażenia infrastrukturalnego.

Zatrudniające tak wiele osób rolnictwo jest w województwie lubelskim mało produktywnie (tab. 2). W tym właśnie sektorze relacja wartości dodanej na pracującego w regionie w stosunku do średnich wartości dla Polski jest najniższa spośród wszystkich rodzajów działalności gospodarczej. Wartość dodana brutto wytwarzana przez jednego pracującego w regionie lubelskim w rolnictwie, leśnictwie, łowiectwie i rybołówstwie wynosiła w 2010 r. 13,5 tys. zł (63,3% średniej krajowej). Dla pozostałych działów gospodarki różnice między wydajnością pracy w regionie a średnimi krajowymi były znacznie mniejsze (nieco poniżej 90% średnich krajowych).

Mapa 4: Udział pracujących w rolnictwie w ogóle pracujących, 2008 r. (w układzie podregionów).

Źródło: *Situation and prospects for EU agriculture and rural areas*, Komisja Europejska, grudzień 2012 r.

¹⁵ Udział ten jest prawdopodobnie zawyżony, ponieważ znaczna część statystycznie wykazywanych jako pracujących w rolnictwie w rzeczywistości zajmuje się innymi zajęciami, często poza regionem. Jednak bardziej precyzyjnych danych brak, a jednocześnie można sądzić, że podobny błąd jest czyniony dla innych regionów wykazujących znaczne udziały pracujących w rolnictwie w ogólnej liczbie pracujących, nie "dyskryminuje" więc on województwa lubelskiego w szczególny sposób.

¹⁶ Dane o pracujących w gospodarstwach indywidualnych w rolnictwie w 2010 r. nie są w pełni porównywalne z danymi za lata poprzednie. Dane dotyczące pracujących w gospodarstwach indywidualnych w rolnictwie według stanu w dniu 31 XII w latach 2002-2009 oszacowano na podstawie wyników Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2002 oraz Powszechnego Spisu Rolnego 2002 oraz Powszechnego Spisu Rolnego 2010

Tabela 2: Wartość dodana na pracującego, w zł, 2010 r.

SEKTOR	WARTOŚĆ	WOJEWÓDZTWO	WARTOŚĆ	WOJEWÓDZTWO	WARTOŚĆ	WARTOŚĆ NAJWYŻSZA/NAJNIŻSZA	WARTOŚĆ	LUBELSKIE/ POLSKA
		WARTOŚĆ NAJWYŻSZA		WARTOŚĆ NAJNIŻSZA			LUBELSKIE	
ogółem	90 193	mazowieckie	121 703	lubelskie	62 843	1,9	62 843	69,7
rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo, rybołówstwo	21 285	warmińsko- mazurskie	40 641	podkarpackie	5 258	7,7	13 478	63,3
przemysł	106 373	dolnośląskie	152 189	podkarpackie	83 318	1,8	87 164	81,9
handel, transport, komunikacja	105 899	mazowieckie	142 007	lubuskie	90 229	1,6	95 337	90,0
finanse, ubezpieczenia, nieruchomości	224 204	mazowieckie	272 007	małopolskie	173 729	1,6	201 191	89,7
pozostałe usługi	78 427	mazowieckie	101 224	podkarpackie	67 504	1,5	69 565	88,7

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS, Lublin 2013 r.

Niski poziom PKB na mieszkańca w województwie lubelskim jest więc uwarunkowany strukturalnie i w dominującej mierze wynika z dwóch zjawisk: znacznego udziału rolnictwa w strukturze gospodarki oraz niskiej produktywności pracy w tym sektorze. Bez zmiany tych dwóch cech regionalnej gospodarki – a szczególnie bez szybkiego zmniejszenia udziału rolnictwa w strukturze pracujących, przy jednoczesnym wzroście produktywności pracy w rolnictwie – nie będzie możliwe zwiększenie wartości PKB na mieszkańca w województwie lubelskim, a więc nie będzie możliwa poprawa warunków życia mieszkańców województwa i wzrost ich zamożności.

Tabela 2 wyraźnie pokazuje, że zmniejszenie roli rolnictwa w strukturze gospodarki regionu jest znacznie bardziej obiecującą drogą, niż pokładanie nadziei we wzroście produktywności pracy w tym dziale. Nawet w województwie warmińsko-mazurskim, w którym struktura agrarna jest zdecydowanie bardziej korzystna niż na Lubelszczyźnie, produktywność pracy w tym dziale jest kilkakrotnie niższa niż w innych działach, tak w województwie warmińsko-mazurskim, jak i średnio w kraju.

Poprawa produktywności pracy w rolnictwie w województwie lubelskim jest także trudna z uwagi na szereg innych jego niekorzystnych cech.

3.3.5

W rolnictwie województwa lubelskiego obserwujemy nawarstwienie najważniejszych problemów, będących wynikiem dziedzictwa historycznego i efektów polityki rolnej, zarówno w okresie tzw. realnego socjalizmu, jak i okresu transformacji postsocjalistycznej, w tym:

- rozdrobnienie agrarne, utrwalone przez zasady dziedziczenia gospodarstw i system ubezpieczenia rolników oraz ich przywileje podatkowe;
- bardzo niski poziom kooperacji rolników indywidualnych, uniemożliwiający przełamanie barier efektywności wynikających z w/w cech strukturalnych;
- nadmierne zaabsorbowanie siły roboczej, o niskich na ogół kwalifikacjach, w rolnictwie;
- niski poziom towarowości rolnictwa;
- negatywna selekcja w zakresie struktury demograficznej w rolnictwie i na obszarach wiejskich;
- wolne tempo przezwycięzania monofunkcyjnego charakteru (niskiej ekonomicznej dywersyfikacji) wsi;
- mało sprawne i niedofinansowane instytucje odpowiedzialne za transfer wiedzy do rolnictwa i mieszkańców wsi.

Tego typu rolnictwo znalazło się w swoistej pułapce rozwoju, bowiem w sytuacji niewielkich możliwości zatrudnienia poza rolnictwem, dużego nasycenia gospodarstw siłą roboczą i mając możliwości korzystania z wielu instrumentów WPR (a zwłaszcza płatności bezpośrednich), istnieją niewielkie bodźce zarówno po stronie „wypychania” z rolnictwa, jak i „ssania” z rolnictwa do innych działów gospodarki. W rezultacie tych procesów struktura gospodarstw rolnych w województwie lubelskim zmienia się bardzo wolno¹⁷.

¹⁷ J. Wilkin, *Kierunki przemian obszarów wiejskich, możliwości odchodzenia z rolnictwa do zawodów pozarolniczych, w tym rozwój pozarolniczych sektorów na wsi*, Ekspertyza wykonana na zlecenie UMWL, 2012 r.

Konieczne do przeprowadzenia zmiany w rolnictwie regionu mają nie tylko wymiar ekonomiczny czy społeczny, ale także świadomościowy. Przełamanie tradycyjnych postaw, w obecnej sytuacji ekonomicznie nieuzasadnionych – obok działań zmierzających do unowocześnienia produkcji rolnej i zwiększenia jej ekonomicznej opłacalności – jest jednym z warunków przyspieszenia rozwoju regionu.

Niekorzystna sytuacja w rolnictwie regionu jest pogłębianą słabo rozwiniętą infrastrukturą otoczenia rolnictwa, niezbędną do pełnej obsługi i funkcjonowania wsi. Istniejące doradztwo rolnicze, oparte na czterech głównych ośrodkach, obejmuje niewielką grupę producentów i podejmuje tylko niewielką część zagadnień związanych z nowoczesną produkcją rolną. Brakuje w pełni wykształconego rynku hurtowego rozumianego jako system podaży i popytu. Potencjalne zaplecze dla dobrze zorganizowanych grup producenckich stanowi funkcjonująca nowoczesna infrastruktura w rozwiniętym formalnym rynku hurtowym w Elżówce k. Lublina. Duże dysproporcje rozwojowe występują także w zakresie dostępu i aktywności przedsiębiorców z obszarów wiejskich do usług instytucji otoczenia biznesu oraz instrumentów finansowania i wsparcia zewnętrznego.

Konieczne do przeprowadzenia zmiany w rolnictwie regionu mają nie tylko wymiar ekonomiczny czy społeczny, ale także świadomościowy. W powszechnym odczuciu rolnictwo jest uznawane za najważniejszy dział gospodarki województwa, w pewnym sensie jego „racja bytu” w skali kraju¹⁸. Przełamanie tych tradycyjnych postaw, w obecnej sytuacji ekonomicznie nieuzasadnionych – obok działań zmierzających do unowocześnienia produkcji rolnej i zwiększenia jej ekonomicznej opłacalności – jest jednym z warunków przyspieszenia rozwoju regionu.

Wewnątrz regionu występują duże różnice w poziomie rozwoju mierzonym PKB na mieszkańca. Obrazuje to poniższa tabela 3.

Tabela 3: Zróżnicowanie PKB na mieszkańca oraz dynamiki wzrostu PKB w podregionach województwa lubelskiego w 2010 r.

PODREGIONY	PKB NA MIESZKAŃCA, 2010		
	TYS. ZŁ	LUBELSKIE= 100	POLSKA= 100
Bialski	21 829	87,0	58,8
Chełmsko-zamojski	21 291	84,9	57,4
Lubelski	32 521	129,7	87,7
Puławski	21 262	84,8	57,3
Woj. lubelskie	25 079	100,0	67,6
Polska	37 096	147,9	100,0

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS, Lublin 2013 r.

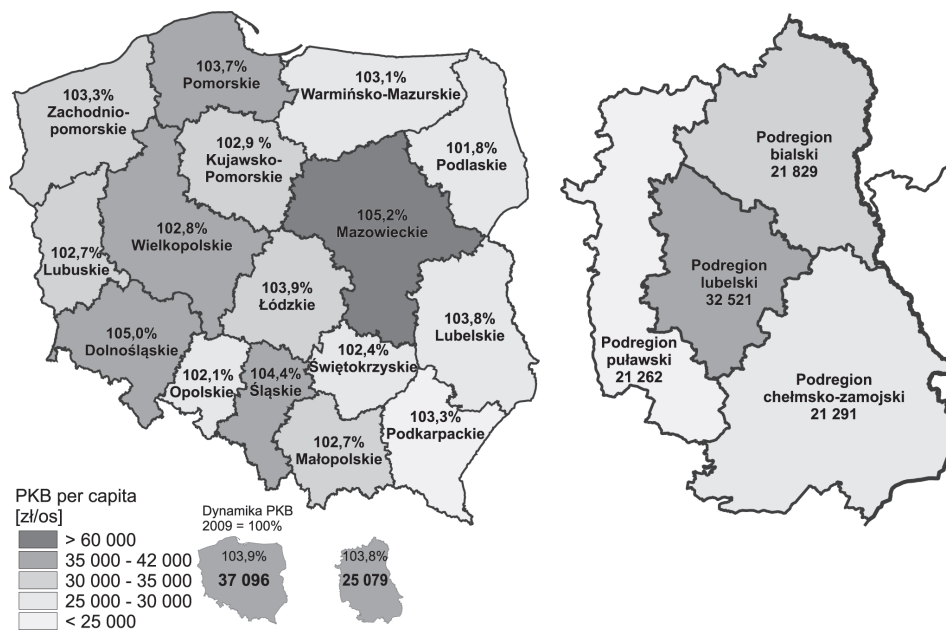
¹⁸ Wskazuje się na przykład, że region dostarcza ok. 80-85% krajowej produkcji malin (a Polska jest ich drugim, po Rosji, producentem w świecie), zapominając jednak, że w przypadku nieopłacalności tej produkcji (a z taka sytuacją mieliśmy do czynienia w ostatnich 3 latach) region ma taki sam udział w krajowych stratach na produkcji malin.

3.3.5

Wyróżnia się podregion lubelski, przekraczając średnią wojewódzką PKB na mieszkańca o ponad 30% (choć wykazując jedynie niecałe 90% średniej krajowej). Także dynamika wzrostu PKB jest w całym województwie niższa, niż średnio w kraju: w okresie

2007-2009 (a więc po utworzeniu nowych podregionów) jedynie Lublin wraz z najbliższym otoczeniem notował dynamikę wzrostu PKB wyższą od średniej krajowej.

Mapa 5: PKB per capita w 2010 i dynamika zmian PKB w latach 2009–2010.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS, Lublin 2013 r.

Głównym partnerem eksportowym dla regionu są Niemcy. Nadal utrzymuje się relatywnie wysokie znaczenie handlu z Ukrainą. W eksporcie województwa lubelskiego w 2009 r. znaczący był udział branży spożywczej – 20,8% (402,7 mln USD), chemicznej – 15,4%, meblarskiej – 8,3% oraz metalowej – 7,3%. Jednak w żadnej z branż eksport z województwa lubelskiego nie osiągnął znaczących wartości udziału w eksporcie całego kraju¹⁹. Według klasyfikacji stosowanej przez OECD, eksport przez podmioty mające siedzibę w województwie lubelskim, bazuje na ga-

łęziach niskich technologii. Produkty tego typu stanowiły ok. 45% eksportu ogółem w województwie (a średnio w kraju – 25%). Dwukrotnie niższy niż przeciętnie w kraju jest natomiast udział produktów wysokiej technologii. Ze względu na położenie, dla gospodarki województwa bardzo ważną rolę odgrywa handel przygraniczny. Według szacunków GUS, cudzoziemcy przekraczający granicę w województwie lubelskim ponieśli wydatki stanowiące 27,8% wartości eksportu ogółem województwa lubelskiego (w I półroczu 2010 r.)²⁰.

¹⁹ T. Komornicki, B. Szejgic, *Handel zagraniczny. Znaczenie dla gospodarki Polski Wschodniej*, 2011 r.

²⁰ P. Ciżkowicz, P. Opala, *Uwarunkowania krajowej i międzynarodowej konkurencyjności województwa lubelskiego*, Pr. zb., Wyd. Ernst&Young, Warszawa 2011 r.

Niski poziom PKB na mieszkańca, strukturalnie uwarunkowany, jest główną przyczyną relatywnie niskiej zamożności mieszkańców regionu lubelskiego. Przepiętne dochody do dyspozycji (a więc po opodatkowaniu) w województwie, stanowiły w 2010 r. tylko nieco ponad 81% poziomu ogólnokrajowego, i był to poziom przedostatni w kraju (po województwie podkarpackim, gdzie relacja ta wynosiła 74,2% średniej krajowej). Co więcej, w porównaniu do roku 2007, relacja ta pogorszyła się, jak i w przypadku innych województw pozbawionych wielkiego miasta. Co więcej, województwo lubelskie charakteryzuje się najwyższym w kraju, ponad 30%, wskaźnikiem zagrożenia ubóstwem (co jest wartością prawie dwukrotnie przekraczającą średnią krajową) i jego wartość systematycznie rośnie²¹. Tak wysokie zagrożenie ubóstwem najwyraźniej wiąże się ze strukturą gospodarczą (zatem i społeczną) regionu o szczególnie wysokim udziale branż o najniższej wydajności oraz bardzo wysokim odsetku małoobszarowych gospodarstw rolnych nieprodukujących na rynek. Kombinacja tych cech wydaje się w wielkim stopniu wyjaśniać tak wysoki poziom zagrożenia ubóstwem, co potwierdzają analizy socjologiczne, wskazujące na bycie rolnikiem jako na jeden z głównych czynników skorelowanych z ubóstwem obiektywnym i subiektywnym²². To zarazem wyjaśnia, dlaczego zagrożenie ubóstwem jest na wsi znacznie wyższe, niż w miastach²³.

Mapa 6: Wskaźnik zagrożenia ubóstwem w Polsce (po uwzględnieniu w dochodach transferów społecznych) w 2010 r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *Europejskie badanie dochodów i warunków życia (EU-SILC) w 2010 r.*, Wyniki badań GUS.

²¹ Zob. J. Czapiński, T. Panek (red.), *Diagnoza społeczna 2011*, Warszawa, Rada Monitoringu Społecznego.

²² Tamże, s. 335 i nast.

²³ Zob. E. Tarkowska, *Polska bieda w szerszym kontekście*, w: M. Jarosz (red.), *Polacy we wspólnej Europie. Dysproporcje materialne i społeczne*, Warszawa, 2011 r.

3.3.6

DIAGNOZA PROSPEKTYWNA

EDUKACJA, NAUKA,
POTENCJAŁ
INNOWACYJNY

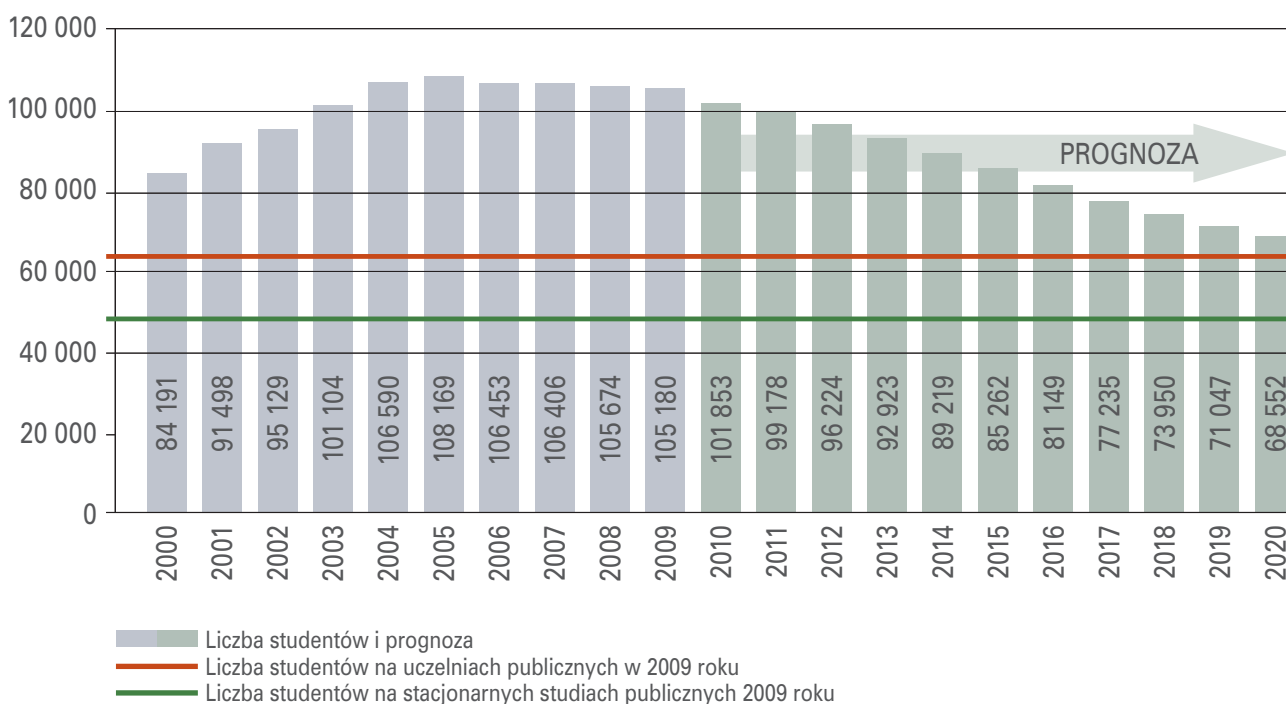
Jednym z najważniejszych zasobów rozwojowych regionu jest jego potencjał naukowy i akademicki, skupiony głównie w Lublinie, przy czym ma on w większym stopniu charakter ilościowy, niż jakościowy.

W województwie lubelskim funkcjonują 22 uczelnie wyższe (9 uczelni publicznych oraz 13 niepublicznych), które kształcą około 100 tys. studentów. Jak jednak wynika z badań, uczelnie te nie mają najwyższej renomy wśród kandydatów na studia – około dwie trzecie maturzystów z najlepszych liceów ogólnokształcących z terenu województwa lubelskiego zamierza studiować poza Lubelszczyzną, wybierając raczej uczelnie warszawskie, krakowskie, a nawet oddalone uczelnie wrocławskie. W rezultacie, zarówno zdolni studenci, jak i absolwenci miejscowych szkół wyższych „uciekają” z regionu, który poddany jest silnemu „drenażowi mózgow”. Jest on wynikiem zarówno relatywnie niskiego prestiżu szkół wyższych regionu, jak wyższej atrakcyjności innych miejsc

(głównie polskich wielkich miast i zagranicy) oraz braku oczekiwanych przez absolwentów perspektyw kariery zawodowej w regionie lubelskim²⁴.

W najbliższych latach sektor szkolnictwa wyższego powinien być nastawiony na przewyższanie problemów związanych ze spadkiem liczby studentów o ponad jedną trzecią obecnej ich liczby (do nieco ponad 60 tys. w całym województwie), wynikającym z omawianych już wyżej niekorzystnych przemian demograficznych. Zmiany powinny polegać na podniesieniu jakości studiów, integracji procesu dydaktycznego z badaniami naukowymi oraz zacieśnieniu współpracy między uczelniami regionu oraz z ich odpowiednikami za granicą.

Wykres 1: Liczba studentów oraz prognoza w latach 2000-2020 w województwie lubelskim.

Źródło: *Demograficzne Tsunami*, Dane regionalne do Raportu Instytutu Sokratesa na temat wpływu zmian demograficznych na szkolnictwo wyższe do 2020 roku, Warszawa 2011 r.

Jakościowo najważniejszy i największy potencjał badawczo-rozwojowy w województwie skoncentrowany jest w Lublinie (wraz ze Świdnikiem) oraz w Puławach. Co prawda w wielu mniejszych miastach regionu działają szkoły wyższe, ale mają one znaczenie głównie jako instytucje edukacyjne, ich potencjał badawczy jest bardzo mały, zwłaszcza w dziedzinach technicznych i ścisłych²⁵. Wśród jednostek poza-

uczelnianych największe znaczenie posiadają placówki lubelskie: Instytut Agrofizyki PAN, Stacja Badawcza Instytutu Ekologii PAN, także WSK PZL Świdnik oraz instytuty badawcze w Puławach (Instytut Uprawy, Nawożenia i Gleboznawstwa, Państwowy Instytut Weterynaryjny, Instytut Nawozów Sztucznych, Oddział Pszczelnictwa).

²⁴ L. Goldyka, *Ocena stanu i perspektyw rozwoju regionu wśród maturzystów wiodących szkół średnich Lubelszczyzny*, ekspertyza zrealizowana w ramach projektu systemowego *Kapitał Intelktualny Lubelszczyzny 2010-2013*.

²⁵ Warto jednak wskazać, że w regionie znajdują się szkoły wyższe o unikatowym profilu kształcenia, jak np. szkolenie pilotów - w tym helikopterów - w PWSZ w Chełmie.

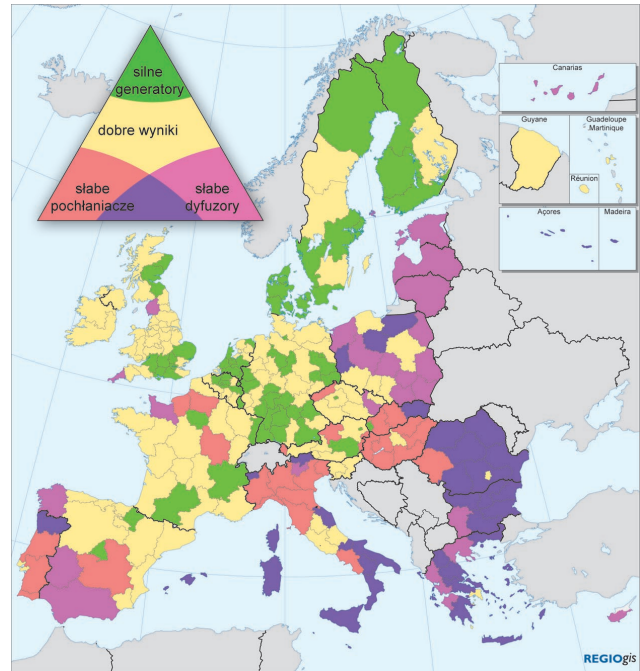
3.3.6

Regionalny sektor B+R cechuje dość wyraźna specjalizacja w zakresie badań związanych z szeroko rozumianym rolnictwem oraz środowiskiem naturalnym, a także z naukami medycznymi. Specjalizacja ta ma charakter nie tylko ilościowy, ale także jakościowy – potencjał badawczy tych placówek potwierdza udział w realizacji projektów w Programach Ramowych UE, a także wyższymi, niż średnie krajowe, indeksami cytowań w takich dziedzinach badań jak nauki materiałowe, rolnictwo, nauki o układzie nerwowym i neurologia, botanika, onkologia, biofizyka. Wśród ubiegających się o granty badawcze, najwyższe wskaźniki cytowań mają przedstawiciele nauk o zwierzętach hodowlanych, kształtowania i ochronie środowiska przyrodniczego, zdrowia publicznego i kultury fizycznej, nauki o roślinach uprawnych i glebie, a także nauk o zarządzaniu²⁶.

Potencjał naukowo-badawczy regionu lubelskiego koncentruje się więc głównie w dziedzinie nauk bioinnowacyjnych²⁷. Ten kierunek badań naukowych jest ściśle związany z profilem społeczno-gospodarczym regionu i może stać się podstawą w kształtowaniu „inteligentnej specjalizacji” sfery B+R, której wykorzystanie może przyczynić się do przyspieszenia zmian strukturalnych w szeroko rozumianym kompleksie agrobiznesu – głównym, tradycyjnym potencjale gospodarczym regionu.

Gospodarkę województwa charakteryzuje niski poziom innowacyjności, którego konsekwencją jest mała wydajność pracy, niekorzystnie rzutująca na konkurencyjność i atrakcyjność inwestycyjną. W badaniu regionalnego potencjału innowacyjnego obejmującego wszystkie regiony UE-27, województwo lubelskie zaklasyfikowano do grupy regionów o niskiej innowacyjności (tzw. *slabe dyfuzory*), zdolnych raczej do absorpcji innowacji wytwarzanych gdzie indziej, niż do generowania innowacji przełomowych, rozpoczynających nowe fale rozwoju gospodarczego²⁸. Potwierdza

Mapa 7: Potencjał innowacyjny regionów UE-27 w 2008 r.

Źródło: Innovation Union Scoreboard 2011

to typologia regionalnej innowacyjności opracowanej przez ESPON, zgodnie z którą lubelskie zostało zaliczone do kategorii regionów o profilu nastawionym na innowacyjność imitacyjną²⁹.

Podobne oceny i wnioski wynikają z porównania województwa lubelskiego z regionami Unii Europejskiej. Według Indeksu Regionalnej Konkurencyjności, gdzie poziom rozwoju mierzony jest m.in. wartością PKB, województwo lubelskie zajmuje 214 miejsce wśród 271 badanych europejskich regionów³⁰.

²⁶ A. Olechnicka, A. Płoszaj, *Potencjał placówek naukowo-badawczych województwa lubelskiego*, Ekspertyza wykonana na zlecenie UMWL, 2012 r.

²⁷ Pojęcie bioinnowacji obejmuje szeroko pojęte nauki przyrodnicze, rolne, biologiczne, weterynaryjne, medyczne i farmaceutyczne w połączeniu z kreatywnym i eksploracyjnym wykorzystaniem materia-
łoznawstwa.

²⁸ *Piąty raport na temat spójności gospodarczej, społecznej i terytorialnej*, DG Regio, Komisja Europejska, 2010 r.

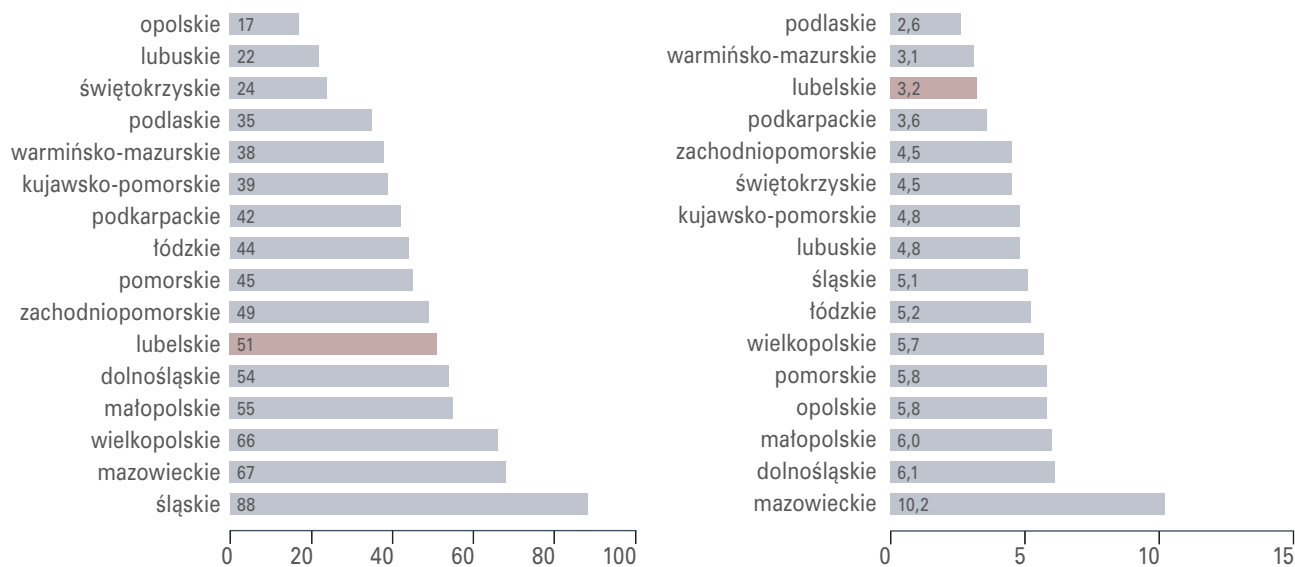
²⁹ *Knowledge - Innovation - Territory*, ESPON, 2012 r.

³⁰ Wyniki badania zostały przedstawione w dwóch opracowaniach Komisji Europejskiej: P. Annoni, K. Kozovska, *EU regional competitiveness index (RCI)*, Joint Research Centre EC2, 2010 oraz L. Dijkstra, P. Annoni, K. Kozovska, *A New Regional Competitiveness Index: Theory, Methods and Findings*, DG Regio Working Paper, 2/2011.

Dla zwiększenia poziomu innowacyjności gospodarki niezbędne są sprawne i efektywne instytucje transferu wiedzy ze sfery nauki do przedsiębiorczości. W województwie lubelskim system tych ośrodków jest dobrze rozwinięty w aspekcie ilościowym. Pod względem liczby ośrodków lubelskie zajmuje dobrą pozycję na tle innych województw (3,2 tys. przedsiębiorstw na 1 ośrodek – 3 miejsce w kraju). Także rozkład przestrzenny jednostek wspierających przedsiębiorczość w województwie można uznać za dobry, a dostęp interesariuszy do tych instytucji za wystar-

czający. Jednocześnie jakość ich oddziaływania jest niewystarczająca, zwłaszcza w odniesieniu do wspierania innowacyjności. Świadczy o tym mała ilość transferów technologii przeprowadzanych przez działające w województwie lubelskim ośrodki; mała liczba firm technologicznych inkubowanych w regionalnych inkubatorach oraz stosunkowo mały udział firm technologicznych lub o dużym potencjale innowacyjnym funkcjonujących w Lubelskim Parku Naukowo-Technologicznym oraz w Regionalnym Parku Przemysłowym w Świdniku³¹.

Wykres 2: Liczba ośrodków innowacji i przedsiębiorczości w 2010 r. (wykres lewy), Liczba przedsiębiorstw (w tys.) na jeden ośrodek innowacji i przedsiębiorczości w 2010 r. (wykres prawy).

Źródło: A. Płoszaj, *Instytucje wsparcia biznesu i promowania innowacji w województwie lubelskim, ich działania, powiązania, skuteczność*, 2011 r.

Migracje osób z wyższym wykształceniem oraz niedostateczny transfer wiedzy do przedsiębiorstw są pochodnymi wspólnego zjawiska: małego popytu zgłaszanego przez regionalną gospodarkę na wiedzę, co z kolei jest rezultatem niskiego poziomu jej technologicznego zaawansowania, uwarunkowanego strukturalnie (duża liczba małych przedsiębiorstw, znaczny udział tradycyjnego rolnictwa i prostych usług, niktę

zaangażowanie kapitału zagranicznego). Nie należy przypuszczać, by nawet w okresie kilku lat sytuacja mogła ulec znaczącej zmianie – w horyzoncie *Strategii* można jedynie będzie podejmować próby selektywnego pobudzania innowacyjnych nisz gospodarki dzięki łącznemu, synergicznemu oddziaływaniu na trzy elementy: naukę, przedsiębiorczość oraz instytucje pośredniczące.

³¹ A. Płoszaj, *Instytucje wsparcia biznesu i promowania innowacji w województwie lubelskim, ich działania, powiązania, skuteczność*, Ekspertyza wykonana na zlecenie UMWL, 2012 r.

3.3.7

DIAGNOZA PROSPEKTYWNA

ZAGOSPODAROWANIE PRZESTRZENNE

Dostępność komunikacyjna stanowi jeden z głównych czynników decydujących o atrakcyjności inwestycyjnej regionu, jest także ważnym wyznacznikiem jakości życia jego mieszkańców.

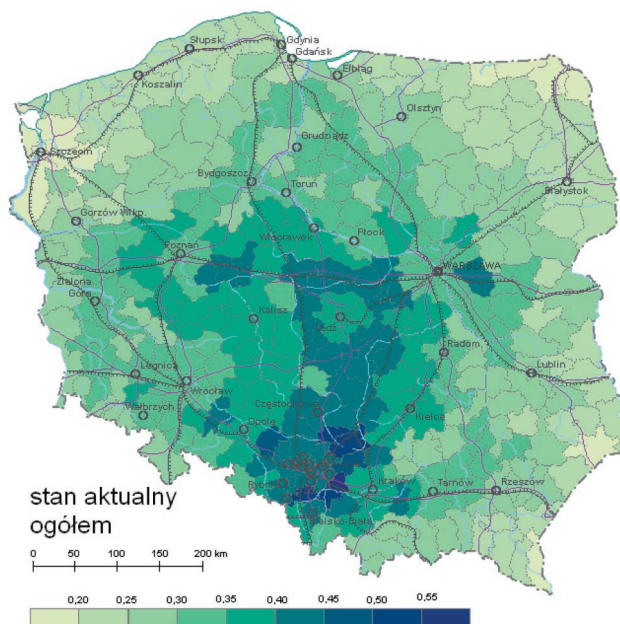
Dostępność komunikacyjna stanowi jeden z głównych czynników decydujących o atrakcyjności inwestycyjnej regionu, jest także ważnym wyznacznikiem jakości życia jego mieszkańców.

W porównaniu do innych części kraju dostępność transportowa województwa lubelskiego jest niska z powodów jego specyfiki polegającej m.in. na³²:

- sąsiedztwie słabo przenikalnej zewnętrznej granicy Unii Europejskiej;
- dużym obciążeniu ruchem tranzytowym niedającym dla regionu wartości dodanej;
- słabym (nawet jak na warunki polskie) wyposażeniu w nowoczesną infrastrukturę transportową (brak autostrad oraz bardzo niewielki udział dróg ekspresowych, przy jednoczesnym braku szybkich linii kolejowych. Uruchomiony port lotniczy w Świdniku w pewnym zakresie pozwoli na poprawę tej sytuacji, co będzie jednak zależeć od intensywności ruchu w tym porcie;
- uwarunkowanym historycznie niedorozwoju sieci osadniczej i jej rozproszeniu;
- niskiej gęstości zaludnienia.

Województwo lubelskie cechuje nie tylko słaba dostępność do regionu z zewnątrz, ale również niska dostępność i wewnątrzregionalna spójność komunikacyjna, która miejscami stanowi barierę dla pełnego wykorzystania endogennych potencjałów całego regionu oraz jego układów lokalnych³³. Ogólna dostępność potencjałowa województwa jest niska i charakteryzuje się wskaźnikiem międzygałęziowej dostępności transportowej (WMDT)³⁴ na poziomie wyraźnie niższym od średniej krajowej (87,1% wartości krajowej³⁵). Na niską dostępność komunikacyjną wpływają również brak dostępu na tym terytorium do infrastruktury lotniczej, związany z brakiem międzynarodowych połączeń lotniczych. Nie można wykluczyć, że brak lotniska obniżał jego atrakcyjność zarówno inwestycyjną, jak i turystyczną (weryfikacja tej tezy, a także opłacalności ekonomicznej jego funkcjonowania, będzie możliwa po obserwacji sytuacji uruchomionego portu lotniczego w pobliżu Lublina).

Mapa 8: Zróznicowanie przestrzenne wartości Wskaźnika Międzygałęziowej Dostępności Transportowej (WMDT) w 2009 r.

Źródło: T. Komornicki i in., *Opracowanie metodologii liczenia wskaźnika międzygałęziowej dostępności transportowej terytorium Polski oraz jego oszacowanie* - aktualizacja 2010 r.

O ile sieć drogowa województwa lubelskiego nie należy do najbardziej eksploatowanych, to istnieją jej fragmenty, decydujące o dostępności transportowej województwa (np. odcinek drogi krajowej nr 12/17 Kurów–Lublin, zaliczane do najbardziej obciążonych w kraju (w kategorii dróg jednojezdniowych)³⁶, a jednocześnie obciążonych najwyższym w skali kraju ryzykiem wypadkowym. Podobnie niezakończona modernizacja niektórych dróg wojewódzkich stanowiąca istotny hamulec rozwoju gospodarczego. Rzeczywiste zapotrzebowanie na infrastrukturę transportową, będące pochodną rozmieszczenia potencjałów demograficznego i gospodarczego, powinno być najważniejszą przesłanką dla kształtowania układu sieci dróg różnego rzędu w województwie lubelskim³⁷.

³² T. Komornicki, P. Rosik, M. Stępnik, *Dostępność transportowa w Polsce Wschodniej*, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, Warszawa, 2011 r., s. 1.

³³ *Strategia Rozwoju Polski Wschodniej*, (część diagnostyczno-kierunkowa), 14 września 2012, s. 31. Zob. także: *Regionalny Program Operacyjny Województwa Lubelskiego na lata 2007-2013*, s. 88.

³⁴ Wskaźnik Międzygałęziowej Dostępności Transportowej (WMDT) - wypracowany w IGI PAN syntetyczny wskaźnik, który uwzględnia 12 zmiennych społeczno-gospodarczych, m.in. liczbę ludności, liczbę pracujących, liczbę gospodarstw rolnych, liczbę studentów, liczbę noclegów lub produkcja sprzedana przemysłu.

³⁵ T. Komornicki, P. Rosik, M. Stępnik, *Dostępność transportowa w Polsce Wschodniej*, PAN, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania, Warszawa, 2011 r., s. 11.

³⁶ Generalny Pomiar Ruchu w 2010 roku, Średni Dobowy Ruch (SDR) w 2010 roku (Tablica 2).

³⁷ P. Sleszyński, K. Czapiewski, *Znaczenie ośrodków miejskich...*

3.3.7

Jak wynika z szerokich międzynarodowych badań³⁸, szczególnie w regionach słabiej rozwiniętych, racjonalne jest budowanie infrastruktury jedynie tam, gdzie jej brak stanowi istotną barierę rozwoju. Zamiast budować drogi wszędzie tam, gdzie zamarzy to sobie władza publiczna, należy raczej zwiększać wysiłki na rzecz wspierania przedsiębiorczości i innowacyjności, jest to bowiem w takich właśnie regionach znacznie skuteczniejszy sposób na przełamywanie ograniczeń rozwojowych.

Region jest także słabo wyposażony w infrastrukturę kolejową. Łączna długość linii kolejowych w województwie w 2000 roku wyniosła 1094 km (4,2 km na 100 km², przedostatnie miejsce w Polsce), do roku 2011 zmalała o 53 km osiągając łączną długość 1041 km³⁹. Rdzeń sieci kolejowej w województwie lubelskim stanowią 3 linie prowadzące z zachodu w kierunku wschodniej granicy państwa. Wyżej wymienione podstawowe elementy liniowej infrastruktury kolejowej uzupełnia sieć niezelektryfikowanych linii jednotorowych, jednak ze względu na nieodpowiedni stan torowisk i w pewnej mierze niski popyt na kolejowe usługi transportowe, część linii kolejowych została wyłączona z eksploatacji, w tym przede wszystkim z ruchu pasażerskiego. Linie o podstawowym znaczeniu w skali nie tylko kraju, ale i międzynarodowej, wymagają z kolei pilnej modernizacji. Konieczne wydaje się chociażby dostosowanie linii kolejowej nr 7 na trasie Lublin–Warszawa do prędkości 160 km/h (co może zmniejszyć atrakcyjność korzystania z połączeń lotniczych).

Sieć informatyczna jest w województwie lubelskim słabiej rozwinięta, niż w innych regionach kraju, co przy znacznym udziale rolnictwa i związanym z tym rozproszeniem sieci osadniczej i niskim poziomem urbanizacji jest zupełnie zrozumiałe. Być może większe znaczenie ma nie tyle charakterystyka ilościowa, co jakościowa, o której niewiele wiadomo. Inwestycje programu Rozwoju Polski Wschodniej w sieć szkieletową mogą to zmienić, ale nie w obszarach peryferyjnych wiejskich, na których poprawa sytuacji stanie się możliwa dzięki postępowi technologicznemu (rozwój

Mapa 9: Ryzyko indywidualne – poziom prawdopodobieństwa bycia ofiarą śmiertelną lub ciężko ranną wypadku na drogach krajowych w Polsce w latach 2008–2010.

Źródło: Atlas ryzyka na drogach krajowych w Polsce 2008–2010, EuroRAP, 2011

i spadek cen usług w sieci mobilnej) i urbanizacji regionu. Mimo pozytywnych zmian, przejawiających się zwiększeniem dostępu do Internetu, mieszkańcy województwa lubelskiego, podobnie jak i całej Polski Wschodniej, wyraźnie rzadziej niż osoby z pozostałych regionów kraju korzystają z możliwości oferowanych przez nowoczesne technologie (w szczególności usługi internetowe). Z badań dotyczących rozwoju społeczeństwa informacyjnego wynika, że brak technicznej możliwości podłączenia do sieci nie stanowi istotnej przeszkody dla posiadania Internetu w domu. Podstawowe bariery w korzystaniu z Internetu mają w znaczącej mierze charakter osobisty (brak motywacji i poczucia realnej potrzeby korzystania z treści

³⁸ R. Crescenzi, A. Rodríguez-Pose, *Infrastructure and regional growth in the European Union*, Papers in Regional Science, Volume 91, No 3, London, 2012.
³⁹ Wg *Rocznika Statystycznego Województwa Lubelskiego 2012*, GUS (dotyczy linii kolejowych eksploatowanych).

i usług sieci), będący w dużym stopniu konsekwencją niedostatku wiedzy o korzyściach możliwych do osiągnięcia dzięki Internetowi oraz z deficytem umiejętności niezbędnych do skutecznego wykorzystania Internetu w życiu i pracy, jak również z brakiem odpowiedniego sprzętu⁴⁰.

W porównaniu do miast, obszary wiejskie są znacznie gorzej wyposażone w podstawową infrastrukturę społeczną i techniczną. W roku 2011 na obszarach wiejskich niespełna ok. 70,7% ludności korzystało z dostępu do instalacji wodociągowych, natomiast tylko 15,9% ludności z tych obszarów mogło korzystać z sieci kanalizacyjnej – dysproporcja ta może stwarzać silną presję na środowisko naturalne (o ile nie została rozbudowana sieć lokalnych oczyszczalni ścieków, do której nieczystości są dowożone ze szpitalnych szamb przydomowych lub też o ile nie upowszechnią się oczyszczanie przydomowe). Jest to kolejny argument na rzecz racjonalizacji sieci osadniczej dzięki rozwojowi miast i koncentracji w nich mieszkańców województwa, bowiem rozpraszanie infrastruktury na wyludniających się obszarach wiejskich nie jest ekonomicznie uzasadnione.

Wyraźnie najlepsza baza turystyczna znajduje się w Lublinie, gdzie działa najwięcej hoteli, w tym o najwyższym standardzie. W skali regionu dominują hotele o standardzie w kategorii trzygwiazdkowej. W latach 2005–2011 liczba udzielonych noclegów na 1000 ludności w województwie lubelskim – wzrosła o 20% (w kraju o 16%) i wyniosła blisko 680 (15 miejsc w kraju i 46% średniej krajowej). Ponad połowa liczby udzielonych noclegów przypada na m. Lublin i powiat puławski („trójkąt” Kazimierz Dolny – Nałęczów – Puławy) odpowiednio 197 tys. i 171 tys. udzielonych noclegów. Turystyka wypoczynkowa korzysta także z kwater wiejskich (często na wyrost nazywanych agroturystyką), jest to jednak dość nisko dochodowy i głównie sezonowy⁴¹ segment turystyki.

Nowoczesna polityka rozwoju turystyki koncentruje się na budowie oferty (produktu), wobec których walory miejsca są co najwyżej czynnikiem rdzeniowym lub darmową reklamą. Powszechność akceptacji starego paradygmatu, uporczywe widzenie źródeł atrakcyjności w zasobach przyrodniczych, jest dodatkową przeszkodą w budowie nowoczesnego produktu turystycznego i rozwoju polityki turystycznej. Rośnie

Nowoczesna polityka rozwoju turystyki koncentruje się na budowie oferty (produktu), wobec których walory miejsca są co najwyżej czynnikiem rdzeniowym lub darmową reklamą.

Walory krajobrazowe oraz dziedzictwo historyczne regionu stwarzają pewien potencjał turystyczny, który może być wykorzystany dla rozwoju niektórych układów lokalnych województwa lubelskiego. Na terenie województwa znajdują się obszary turystyczne cenione przede wszystkim w kraju. Dotyczy to takich miejscowości jak: Lublin, Kazimierz Dolny - Nałęczów - Puławy oraz Zamość. Funkcję ośrodków uzdrowiskowych w województwie pełnią Nałęczów oraz – w mniejszym stopniu – Krasnobród.

Na kulturowe zasoby województwa lubelskiego o turystycznym znaczeniu składa się kilka najwyższej klasy zabytków, wiele obiektów o wysokich walorach architektonicznych oraz dziedzictwo wielokulturowości. Jest to potencjał nie do końca „odkryty” turystycznie (zwłaszcza Lublin), w czym należy upatrywać szans na zwiększenie liczby odwiedzających. Przy odpowiedniej promocji i rozwoju infrastruktury obsługi ruchu turystycznego (w tym jej segmentu wysokiej jakości) niektóre instytucje mogą liczyć na wzrost zainteresowania turystów np. z Izraela, Ukrainy.

rola jakości w turystyce: współcześni turyści poszukują możliwie najwyższej jakości przy rozsądnej cenie⁴².

Województwo lubelskie wyróżnia się, spośród pozostałych regionów w kraju, wysokim stopniem pokrycia gmin obowiązującymi miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego⁴³, organizującymi i porządkującymi ład przestrzenny, co może pozytywnie wpłynąć na potencjalne inwestycje w regionie. Jednocześnie, wśród niektórych władz samorządowych, nie zawsze przejawia się właściwe zrozumienie współczesnych mechanizmów i prawidłowości rozwoju, np. trudności w uzyskaniu zewnętrznych inwestorów często wynikają z niedostępności terenów inwestycyjnych, które – choć wykazane w planach zagospodarowania przestrzennego – nie mają uporządkowanych stosunków własnościowych, a gminy tej niedogodności nie starają się usunąć (np. w drodze wykupywania i scalania takich terenów).

⁴⁰ Część diagnostyczno-kierunkowa *Strategii Rozwoju Polski Wschodniej*, projekt z dnia 15 października 2012 r., s. 28-29.

⁴¹ Trzeba przy tym pamiętać, że korzysta z jawnych i ukrytych subsydiów publicznych (zwolnienia z podatków, brak obowiązku prowadzenia ksiąg, inne zwolnienia rolników). Nie jest to zresztą ważny gospodarczo w skali regionalnej sektor turystyki, choć może punktowo przyczyniać się rozwojowi lokalnego i dostarczać dodatkowych dochodów mieszkańcom wsi.

⁴² M. W. Kozak, *Turystyka jako czynnik rozwoju regionów Polski Wschodniej*, Ekspertyza wykonana na zlecenie Ministerstwa Rozwoju Regionalnego, Warszawa, 2011 r.

⁴³ Zob. *Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030*, mapa 23, Warszawa MRR, 2011 r.

3.3.8

DIAGNOZA PROSPEKTYWNA

KAPITAŁ
SPOŁECZNY
I INSTYTUCJONALNY

Jednym z najważniejszych – wg niektórych teorii najważniejszym – czynnikiem rozwoju są dwa kapitały: społeczny i instytucjonalny.

Kapitał społeczny, utożsamiany z zaufaniem, oparty na otwartości, wspólnotowości, silnych więziach i tożsamości pomnaża zaufanie i zwiększa zdolność do kooperacji, zakorzenia w świecie własnej kultury, jest podstawą budowania nowoczesnej relacji państwo – obywatele. Polacy, ogólnie rzecz biorąc, wykazują niższy poziom zaufania do współobywateli i do

Ponadto istniejące organizacje cechują się największym rozdrobnieniem w kraju (przeciętnie dwóch pracowników, a np. w województwie wielkopolskim – dziewięciu). Wobec tego istotne jest wzmacnianie potencjału organizacji pozarządowych, gdyż to one wpływają w istotny sposób na rozwój kapitału społecznego.

Współpraca władz lokalnych z organizacjami społecznymi działającymi w tzw. trzecim sektorze jest jedną z najbardziej skutecznych i efektywnych form partycypacji społecznej.

instytucji, niż mieszkańcy innych krajów. Lubelszczyzna nie odbiega w tej mierze od wartości ogólnopolskich, choć poziom zaufania do sąsiadów i do władz lokalnych jest w regionie nieco wyższy, niż średnio w kraju, co może wynikać z wyjątkowo silnej „zasiedziałości” mieszkańców wsi.

Współpraca władz lokalnych z organizacjami społecznymi działającymi w tzw. *trzecim sektorze* jest jedną z najbardziej skutecznych i efektywnych form partycypacji społecznej. Zasady i priorytety współpracy reguluje opracowywany corocznie *Program współpracy Województwa Lubelskiego z organizacjami pozarządowymi*. Mimo stałego wzrostu liczby organizacji pozarządowych w regionie, w dalszym ciągu województwo znajduje się w grupie regionów o najniższym wskaźniku liczby organizacji do liczby mieszkańców.

Mieszkańcy województwa wykazują słabą identyfikację z regionem. Poszczególne jego części funkcjonują w zasadzie niezależnie (co ma zarówno korzenie w zmieniających się podziałach terytorialnych, jak i słabym wewnętrznym skomunikowaniu regionu). Obszary północne ciągną do Warszawy, południowe do Rzeszowa. Przedstawiciele samorządów miast subregionalnych nie przejawiają świadomości wspólnoty interesów regionalnych, i raczej skłaniają się do postaw konkurencyjnych, nie zaś kooperatywnych – przy łączącej ich wspólnej obawie przed dominującą pozycją Lublina. Owa świadomościowa dezintegracja regionu jest jedną z tych jego niekorzystnych uwarunkowań, które władze regionalne mogą i powinny starać się przezwyciężyć.

3.3.9

**DIAGNOZA
PROSPEKTYWNA**

KULTURA

Kultura ma dla rozwoju dwa znaczenia. W naukach o rozwoju kultura jest rozumiana szeroko: jako całościowy wytwór społeczny, w tym zwłaszcza jako system instytucjonalny (prawny). System ten w Polsce (mimo pewnego postępu) generalnie uznawany jest za niski (zob. rankingi np. IMD lub Banku Światowego)⁴⁴, jednak w niewielkim stopniu zależy to od władz regionu (co najwyżej w warstwie realizacji). Pod względem bardzo wąsko rozumianej kultury (jako instytucje związane z tzw. kulturą wysoką), sytuacja w województwie lubelskim nie

czej i osadniczej. Wyróżniają się Masłomęckie Stowarzyszenie „Wioska Gotów” oraz Fundacja *Kresy 2000*.

Istotnym potencjałem województwa lubelskiego są jego wielokulturowe tradycje, nie w pełni wykorzystywane dla pobudzenia poczucia tożsamości regionalnej. Lubelskie to także miejsce dotknięte zbrodniami totalitaryzmów XX wieku. Są one szczególnym znakiem pamięci dla mieszkańców województwa. Edukacyjne przyjazdy zagraniczne i krajowe, głównie do miejsc pamięci ofiar hitlerowskiego reżimu (byłe obozy Za-

Podmioty działające w dziedzinie kultury mają duży wpływ edukacyjny, a także w oparciu o swoją bazę materialną i kadrową stwarzają możliwości nowych działań.

odbiega od przeciętnej dla Polski Wschodniej. Wydatki mieszkańców regionu na wąsko rozumianą kulturę są niewielkie (znów struktura społeczno-ekonomiczna ma tu decydujący wpływ), a znajomość regionalnej kultury poza województwem jest ograniczona. Za najbardziej rozpoznawalne imprezy kulturalne na terenie województwa o zasięgu krajowym i międzynarodowym uznać można m.in. Międzynarodowy Festiwal „Konfrontacje Teatralne w Lublinie”, Międzynarodowy Konkurs Młodych Skrzypków im. Karola Lipińskiego i Henryka Wieniawskiego w Lublinie, Międzynarodowe Spotkania Wokalistów Jazzowych w Zamościu, Międzynarodowe Warsztaty Jazzowe w Puławach, Ogólnopolski Festiwal Kapel i Śpiewaków Ludowych w Kazimierzu Dolnym, Festiwal Spotkań Kultur „Caper Lublinensis” w Lublinie i Nałęczowie, Festiwal Wokalny Belcanto w Nałęczowie, Zamojskie Lato Teatralne w Zamościu, Dni Karola Lipińskiego w Radzynie Podlaskim, „Noc Kultury” i Jarmark Jagielloński w Lublinie. Na podkreślenie zasługują przynajmniej dwie prestiżowe imprezy filmowe o renomie międzynarodowej. Są to: Festiwal „Dwa Brzegi” w Kazimierzu Dolnym i Letnia Akademia Filmowa w Zwierzyńcu oraz towarzyszące koncerty, wystawy itp. Infrastruktura (biblioteki, kina, muzea etc.) nie odbiega istotnie od obszarów o zbliżonej strukturze społeczno-gosudar-

głady: Majdanek, Bełżec, Sobibór), stwarzają perspektywę wymagającą rozwinięcia, tak aby uczestnicy tych przyjazdów poznali również bogate, także często tragiczne, dziedzictwo regionu⁴⁵. Przypomnienie losów ludności żydowskiej, także skomplikowanych relacji polsko-ukraińskich, jak również tradycji gospodarczych (rzemiosło, koncepcja COP), mogą stać się elementami jej wzmacniania, poczynając od edukacji wczesnoszkolnej przez różne formy rozwijania i promocji inicjatyw z tego zakresu.

Podmioty działające w dziedzinie kultury mają duży wpływ edukacyjny, a także w oparciu o swoją bazę materialną i kadrową stwarzają możliwości nowych działań. Wśród nich są największe we wschodniej części Polski: Muzeum Lubelskie w Lublinie, instytucje artystyczne (m.in. Teatr im. J. Osterwy w Lublinie, Filharmonia im. H. Wieniawskiego w Lublinie, Teatr Muzyczny w Lublinie, Teatr im. H. Ch. Andersena w Lublinie), a także Ośrodek „Brama Grodzka – Teatr NN” oraz Ośrodek Praktyk Teatralnych „Gardzienice”, której działalność jest znana szerzej nie tylko w Polsce. Ta sfera może mieć także niebagatelne znaczenie dla rozwoju turystyki. W perspektywie na mapie regionu mogą także zaznaczyć się inicjatywy nawiązujące do wielokulturowej przeszłości Biłgoraja.

⁴⁴ Zob. więcej: M.W. Kozak, *Współczesne problemy rozwojowe - reakcja instytucjonalna - niespełnione nadzieje?*, w: M. Jarosz (red.), *Instytucje: konflikty i dysfunkcje*, Warszawa: Oficyna Naukowa i ISP PAN, Warszawa 2012.r.

⁴⁵ <http://www.majdanek.eu/articles.php?acid=227> [dostęp: 24.10.2012]; Jak wynika ze statystyk prowadzonych przez Państwowe Muzeum na Majdanku w Lublinie w roku 2011 były obóz koncentracyjny na Majdanku i obóz zagłady w Bełżcu odwiedziło prawie 55 tys. osób z zagranicy oraz ok. 67 tys. z Polski, więcej zob.: Raport Roczny 2011. Państwowe Muzeum na Majdanku, Lublin 2012.r.

3.3.10

DIAGNOZA PROSPEKTYWNA

DOTYCHCZASOWE WYKORZYSTANIE ŚRODKÓW ZEWNĘTRZNYCH⁴⁶

Najważniejszym źródłem finansowania przedsięwzięć prorozwojowych w województwie lubelskim (podobnie jak w całym kraju) są środki pochodzące z Funduszy Strukturalnych, Funduszu Spójności i środków Wspólnej Polityki Rolnej. W porównaniu z perspektywą 2004–2006 udział województwa lubelskiego w krajowym wykorzystaniu funduszy UE wzrósł z 3,8% do 6,4%. Kwota dofinansowania per capita, która wynosiła 922 zł przy średniej krajowej 1 557 zł, wzrosła do 8 286 zł i przekroczyła średnią krajową wynoszącą 6 802 zł. Zdecydowało o tym uruchomienie osobnego programu dla województw „Polski Wschodniej” oraz wysoki udział w dofinansowaniu Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich (PROW).

⁴⁶ D. Wojtowicz, T. Kupiec, *Ocena wykorzystania środków UE w rozwoju regionu 2004-2013*, Ekspertyza wykonana na zlecenie UMWL, 2012.r.

W obu badanych perspektywach finansowych województwo lubelskie zwraca uwagę ponadprzeciętnym udziałem wsparcia sektora rolnictwa i obszarów wiejskich oraz niższym od średniej dla kraju dofinansowaniem z Funduszu Spójności. Odzwierciedla to rolniczy charakter województwa z niekorzystną strukturą wartości dodanej brutto oraz jego peryferyjność (tak w rzeczywistości, jak i w świadomości osób decydujących o kształcie list projektów indywidualnych). Do województwa lubelskiego trafia zdecydowanie mniej środków niż średnio do innych województw z programów krajowych, w których trzeba konkurować z wnioskodawcami z całej Polski (dysproporcja ta jest najbardziej widoczna w przypadku Programu Operacyjnego Innowacyjna Gospodarka – POIG), co może także świadczyć o niewielkiej zdolności i/lub motywacji podmiotów z województwa lubelskiego do konkurencji o wsparcie na poziomie kraju.

W ramach wybranych dziedzin rozwoju regionalnego i lokalnego najwięcej środków w województwie skierowano na rozwój infrastruktury komunikacyjnej i na zintegrowany rozwój obszarów wiejskich. Na drugim biegunie, ze znikomym dofinansowaniem, znajdują się: kapitał finansowy, kapitał społeczny i jakość administracji. Uwagę zwraca również nierównowaga między środkami ukierunkowanymi na rozwój obszarów wiejskich i miejskich (na niekorzyść tych drugich). Wysokość łącznej alokacji (30,9%) na działania związane z badaniami i rozwojem technologicznym, innowacjami i przedsiębiorczością oraz społeczeństwem informacyjnym w Regionalnym Programie Operacyjnym Województwa Lubelskiego jest bardzo zbliżone do średniej dla RPO realizowanych przez polskie województwa. Możliwość mocnego wsparcia endogenne go potencjału rozwojowego regionu – wzmocnienie kapitału wiedzy, kapitału społecznego (współpraca z przedsiębiorstwami), kapitału gospodarczego (wdrażanie nowych rozwiązań technologicznych) przez odpowiednie inwestycje w szkolnictwo wyższe, została w dużej mierze zaprzepaszczone: uczelnie wyższe przy bardzo wysokich dotacjach rozbudowały infrastrukturę (budynki, laboratoria) bez pewności, że te inwestycje przyczynią się do podniesienia jakości badań oraz bez zapewnienia ich komercjalizacji. Świadczy to o pasywnym profilu wykorzystania środków, słabo przyczyniającym się do dynamizacji rozwoju regionu.

Związek między wartością realizowanych projektów, a zmianami podstawowych wskaźników odzwierciedlających kondycję gospodarki lokalnej nie jest jednoznacznie pozytywny (w kilku badanych gminach w zasadzie go nie zaobserwowano). Władze samorządowe są silnie uzależnione od możliwości uzyskania dofinansowania z funduszy zewnętrznych (nie tylko

unijnych). Przeważają inwestycje związane z modernizacją dróg (przy czym nie zawsze łączą się one w wewnętrznie spójne, funkcjonalne układy), rozwojem kanalizacji, wodociągów, a także z infrastrukturą społeczną oraz z potencjałem turystycznym (na ogół nie w podejściu produktowym). W zasadzie brak jest działań bezpośrednio przekładających się na wzmocnienie sektora gospodarczego. Realizowane projekty nie wywołują bezpośrednich efektów podażowych – przyszłość pokaże, czy w wyniku zrealizowanych inwestycji takowe zajdą. Teza o pasywności w strukturze wydatków środków zewnętrznych jest więc także potwierdzona na szczeblu lokalnym.

Dopłaty bezpośrednie i renty strukturalne są głównie traktowane jako fundusze o charakterze socjalnym, odciążającym gminy w obowiązku zapewniania opieki społecznej najuboższym mieszkańcom, z których większość to właściciele gospodarstw małorolnych. Podobnie dotacje bezpośrednie uzyskiwane przez rolników w większości przeznaczane są na cele konsumpcyjne (wyjątki stanowią gospodarstwa wielkoobszarowe, wysokotowarowe).

Poziom komplementarności realizowanych w ramach *RPO WL* projektów jest niedostateczny, szczególnie w odniesieniu do przedsięwzięć finansowanych z tego programu oraz z PROW.

W latach 2007–2012 wartość wszystkich analizowanych projektów, realizowanych w ramach programów wdrażanych w województwie lubelskim, przekroczyła kwotę 24 mld zł, z czego łącznie wartość dofinansowania wyniosła ok. 15,5 mld zł. W ujęciu ilościowym – na terenie województwa lubelskiego na koniec 2012 roku łącznie zrealizowanych bądź realizowanych było ponad 21 tys. projektów i przedsięwzięć. Szacowana wartość wsparcia ze środków UE na koniec perspektywy finansowej 2007–2013 wyniesie ok. 29 mld zł, w tym wielkość dofinansowania osiągnie poziom ok. 21 mld zł.

W ramach pomocy udzielonej dla mieszkańców z terenów wiejskich w województwie lubelskim łączna wartość wszystkich zrealizowanych płatności w latach 2004–2012 przekroczyła kwotę 15,3 mld zł. Od początku perspektywy finansowej 2007–2013 do końca 2012 r. wartość środków przeznaczonych dla rolników wyniosła ponad 11,5 mld zł.

Całościowe oszacowanie wpływu środków unijnych na rozwój regionu oraz podsumowanie efektów wdrażanych projektów będzie możliwe po zakończeniu perspektywy finansowej 2007–2013.

4.

ANALIZA SWOT

SILNE STRONY

- Lublin jako potencjalny ośrodek metropolitalny o funkcjach ponadregionalnych, w tym związanych ze współpracą zagraniczną;
- Wysoki poziom naukowo-badawczy niektórych placówek w Lublinie i Puławach (w sferze nauk biologicznych, niektórych rolniczych, medycznych i weterynaryjnych);
- Potencjał turystyczny Lublina, zespołu Puławy – Nałęczów – Kazimierz Dolny oraz w dalszej kolejności Zamościa;
- Względnie duże obszary o wysokiej jakości produkcyjnej przestrzeni rolniczej;
- Izolowane układy lokalne o ponadprzeciętnej aktywności gospodarczej (np. Biłgoraj);
- Nieliczne, ale liczące się na polskim rynku przedsiębiorstwa (np. w Puławach, Biłgoraju, Świdniku, Lublinie, Bogdanie), o znacznym potencjale rozwojowym.

SŁABE STRONY

- Peryferyjne położenie w przestrzeni kraju i Unii Europejskiej;
- Słabe impulsy rozwojowe płynące od sąsiadów z zagranicy, nikłe korzyści z przygranicznego położenia;
- Duży udział tradycyjnego, niskotowarowego i mało efektywnego rolnictwa, zwłaszcza w strukturze zatrudnienia, ukryte bezrobocie w rolnictwie;
- Nisko produktywna gospodarka jako pochodna „obciążenia” rolnictwem;
- Niski poziom innowacyjności i konkurencyjności;
- Niska atrakcyjność inwestycyjna regionu;
- Emigracja (głównie młodej) wykwalifikowanej kadry, niemającej możliwości znalezienia odpowiedniej pracy w regionie;
- Wysoki udział osób zagrożonych wykluczeniem społecznym i ubóstwem;
- Słabe powiązania z otoczeniem zewnętrznym (gospodarcze, naukowe, kulturalne);
- Brak nowoczesnych i sprawnych połączeń komunikacyjnych Lublina z innymi, ważnymi dla niego miastami (Warszawą, Rzeszowem, Kielcami, Lwowem);
- Niska jakość połączeń głównych ośrodków subregionalnych województwa z Lublinem;
- Niedobór zabezpieczeń przeciwpowodziowych na głównych rzekach regionu;
- Niewystarczający (w stosunku do potrzeb regionu) efekt synergii wywołany interwencją funduszy Unii Europejskiej;
- Brak poczucia wspólnoty oraz tożsamości regionalnej;
- Niedostatecznie rozwinięta infrastruktura komunalna i ochrony środowiska (sieć kanalizacyjna, instalacje zagospodarowania odpadów komunalnych).

SZANSE

- Kontynuowanie restrukturyzacji gospodarczej, efektywne wspieranie przedsiębiorczości, innowacyjności i konkurencyjności firm regionu ze środków zewnętrznych (krajowych i unijnych);
- Zatrzymanie odpływu migracyjnego, szczególnie kadr wykwalifikowanych;
- Przyspieszenie zmian strukturalnych w rolnictwie, specjalizacja w najbardziej opłacalnych kierunkach agrobiznesu przy współpracy ze sferą nauki;
- Podniesienie jakości badań i kształcenia w najlepszych placówkach naukowych, wzmacnianie ich powiązań z nauką światową;
- Zwiększenie uzyskiwanych ekonomicznych efektów z eksploatacji miejscowych zasobów (gazu łupkowego, węgla kamiennego);
- Rozwijanie regionalnych i lokalnych instytucji wspierania przedsiębiorczości;
- Dynamizacja procesów urbanizacji, rozwijanie usług ponadlokalnych w ośrodkach subregionalnych;
- Reforma polskiej i europejskiej polityki rolnej (w stronę rozwoju terytorialnego);
- Prorozwojowe wykorzystanie środków sektorowych Polityki Spójności na przedsięwzięcia najważniejsze dla rozwoju regionu, nie zaś ich rozpraszenie i zaspokajanie bieżących potrzeb;
- Reformy polityk krajowych w stronę prorozwojową;
- Integracja społeczna regionu (także wokół jego tradycji kulturowych i historycznych), partnerska współpraca samorządów lokalnych z samorządem regionalnym;
- Zmniejszenie peryferyjności transportowej poprzez budowę dróg ekspresowych S17 Warszawa–Lublin oraz S19 Lublin–Rzeszów.

ZAGROŻENIA

- Nieprzewyciężenie niekorzystnych tendencji demograficznych (starzenie się społeczeństwa głównie w wyniku małego przyrostu naturalnego i odpływu migracyjnego);
- Brak zmian strukturalnych w rolnictwie, utrzymywanie się wysokiego zatrudnienia w tym sektorze, rozdrobnienia agrarnego i niskiej efektywności ekonomicznej;
- Utrzymywanie się relatywnie niskiego potencjału innowacyjnego, brak zmian struktury pozarolniczej gospodarki w kierunku zwiększenia technologicznego zaawansowania i konkurencyjności;
- Redukcja nakładów UE na wsparcie rozwoju w regionach słabo rozwiniętych i/lub ich nieefektywne wykorzystywanie na cele nierozwojowe.

5.

CELE STRATEGICZNE I OPERACYJNE

Z zarysowanej obecnej i przewidywanej, przyszłej sytuacji regionu wynika, że przed województwem lubelskim stoją konkretne wyzwania rozwojowe, których realizacja powinna zmierzać do poprawy miejsca, jakie zajmuje ono na mapie polskich województw pod względem poziomu rozwoju gospodarczego i jakości życia ludności. Poprawa wskaźników w tym zakresie powinna być miernikiem skuteczności realizacji *Strategii*. Osiągnięcie stanu pożądanego, zarysowanego w wizji, będzie wymagało znacznego wysiłku zarówno własnego, jak i największej liczby zainteresowanych realizacją *Strategii* podmiotów – w tym oczywiście najważniejszego z nich, samorządu wojewódzkiego – wspomóżonych środkami finansowymi, pochodzącymi z budżetu państwa oraz Unii Europejskiej w perspektywie lat 2014–2020.

Diagnoza pozwoliła na zidentyfikowanie kilku najważniejszych wyzwań dla regionu lubelskiego. Wynikają one zarówno z konieczności przezwyciężenia niekorzystnych cech regionu, jak i wykorzystania jego potencjałów. *Strategia* powinna więc pozwolić na zapoczątkowanie przezwyciężania następujących, najważniejszych ograniczeń rozwojowych, którymi są:

1. Niekorzystna struktura społeczno-zawodowa, z największym w Polsce udziałem mało wydajnego rolnictwa, co jest trwałym podłożem najniższego w Polsce PKB na mieszkańca, a wraz z wątplą urbanizacją, także powodem niedoborów wysokiej jakości miejsc pracy prowadzącym do nasilonej emigracji młodych, wykształconych osób.
2. Peryferyjne położenie w obszarze niskiego rozwoju, przy jednoczesnym słabym skomunikowaniu z lepiej rozwiniętym otoczeniem krajowym i z zagranicą, jak również przy niewystarczającej infrastrukturze integrującej przestrzeń regionu.

Przezwyciężanie tych ograniczeń powinno zostać wspomaganie następującymi, najważniejszymi potencjałami województwa lubelskiego:

1. Relatywnie duże znaczenie Lublina jako ośrodka akademickiego, naukowego i kulturalnego oraz głównego polskiego ośrodka w kontaktach ze wschodnimi sąsiadami, wzmacniane potencjałem naukowym i akademickim, a także gospodarczym kilku innych ośrodków subregionalnych.
2. Względnie bogate wyposażenie w czynniki naturalne (zasoby energetyczne, przyrodnicze warunki dla rolnictwa, które jednak nie są w pełni gospodarczo wykorzystane), a także walory krajobrazu, które – wraz z dziedzictwem kulturowym – mogą służyć do rozwijania turystyki.

W horyzoncie 2020 roku (z perspektywą do 2030 r.) strategiczne cele rozwoju regionu lubelskiego⁴⁷, których realizacji będą służyły działania samorządu województwa, są określone następująco:

1. WZMACNIANIE URBANIZACJI REGIONU

2. RESTRUKTURYZACJA ROLNICTWA ORAZ ROZWÓJ OBSZARÓW WIEJSKICH

3. SELEKTYWNE ZWIĘKSZANIE POTENCJAŁU WIEDZY, KWALIFIKACJI, ZAAWANSOWANIA TECHNOLOGICZNEGO, PRZEDSIĘBIORCZOŚCI I INNOWACYJNOŚCI REGIONU

4. FUNKCJONALNA, PRZESTRZENNA, SPOŁECZNA I KULTUROWA INTEGRACJA REGIONU

Zgodnie z zasadą warunkowości, zawartą w propozycjach rozporządzeń unijnych na okres 2014–2020, dostępność środków na wsparcie projektów w poszczególnych celach strategicznych, celach operacyjnych i działaniach, będzie zależała od stopnia, w jakim rozpatrywane projekty będą spełniały wymagania jakościowe, w tym zwłaszcza takie jak ich

związek z efektami prorozwojowymi (trwałe miejsca pracy i źródła dochodów), a także powiązania z innymi projektami w sposób służący osiągnięciu synergii, koncentracji oraz zgodność z celami *Strategii* i kluczowymi dokumentami polskimi i unijnymi.

⁴⁷ Strategiczne cele rozwoju nie są uporządkowane hierarchicznie, są wobec siebie równorzędne.

5.

CEL STRATEGICZNY 1: WZMACNIANIE URBANIZACJI REGIONU

Miasta są nośnikiem postępu technologicznego, koncentrują usługi wyższego rzędu, stanowią węzły komunikacyjne, stanowią rynki pracy oraz ośrodki obsługi dla otaczających je terenów. Szczególne znaczenie mają miasta, w których istnieją funkcje metropolitalne, są one bowiem ośrodkami usług najwyższego rzędu oraz łącznikami związanych z nimi regionów z gospodarką globalną. Urbanizację należy rozumieć w wymiarze ilościowym i jakościowym.

Cel strategiczny 1: **Wzmacnianie urbanizacji regionu** będzie realizowany dzięki osiągnięciu następujących celów operacyjnych:

- 1.1. Rozwijanie funkcji metropolitalnych Lublina** jako głównego ośrodka Polski Wschodniej, koncentrującego gospodarcze, naukowe i kulturalne kontakty ze światem, zwłaszcza ze wschodnimi sąsiadami.
- 1.2. Wspieranie ponadlokalnych funkcji miast** (np. naukowych, akademickich, kulturalnych, turystycznych), które przyczyniają się do dynamizacji rozwoju tych miast i otaczających je obszarów.
- 1.3. Poprawa skomunikowania Lublina z obszarami metropolitalnymi Polski i zagranicy.**

CEL STRATEGICZNY 2: RESTRUKTURYZACJA ROLNICTWA ORAZ ROZWÓJ OBSZARÓW WIEJSKICH

Rolnictwo i kompleks żywnościowy to tradycyjne dziedziny gospodarki regionu. Działania podejmowane w ramach celu 2 pozwolą na racjonalizację produkcji rolnej i zwiększenie jej opłacalności, a jednocześnie na istotną poprawę warunków życia mieszkańców wsi, którzy w większym niż dotychczas stopniu będą podejmowali pracę poza rolnictwem, w tym m.in. w usługach dla rolnictwa i turystyce.

Cel strategiczny 2: **Restrukturyzacja rolnictwa oraz rozwój obszarów wiejskich** będzie realizowany dzięki osiągnięciu następujących celów operacyjnych:

- 2.1. Poprawa warunków dla wzrostu konkurencyjności i towarowości gospodarstw** przez m.in. promowanie i wspieranie scalania gruntów i powiększania obszaru gospodarstw, poprawę struktury gospodarstw i przyspieszenie przepływu ziemi do gospodarstw większych obszarowo i nastawionych na produkcję towarową.
- 2.2. Rozwój przetwórstwa rolno-spożywczego**, pozwalający na wykorzystanie istniejącego potencjału surowcowego regionu.
- 2.3. Wzmocnienie doradztwa rolniczego oraz promowanie i wspieranie inicjatyw współpracy rolników i mieszkańców wsi** (grupy producenckie, spółdzielnie itp.).
- 2.4. Wspieranie przedsiębiorczości na wsi i tworzenia pozarolniczych miejsc pracy na obszarach wiejskich** w najbardziej efektywnych sektorach gospodarki (głównie usług, w tym usług dla rolnictwa).
- 2.5. Wyposażanie obszarów wiejskich w infrastrukturę transportową, komunalną i energetyczną**, w sposób skoordynowany z innymi przedsięwzięciami i spójny wewnętrznie.

**CEL STRATEGICZNY 3:
SELEKTYWNE ZWIĘKSZANIE
POTENCJAŁU WIEDZY, KWALIFIKACJI,
ZAAWANSOWANIA TECHNOLOGICZ-
NEGO, PRZEDSIĘBIORCZOŚCI
I INNOWACYJNOŚCI REGIONU**

We współczesnej gospodarce innowacja to najbardziej skuteczny sposób na zwiększenie konkurencyjności. Działania podjęte podczas realizacji celu 3 pozwolą na zwiększenie innowacyjności tych kierunków działalności gospodarczej regionu, które – z jednej strony – są zakorzenione w jego gospodarczej tradycji, z drugiej zaś mogą być wsparte dobrze już rozwiniętym zapleczem badawczo-rozwojowym, co jest zbieżne z zasadą „inteligentnej specjalizacji” (*smart specialisation*). Realizacja celu 3 powinna zwiększyć atrakcyjność inwestycyjną Lubelszczyzny. Działania te będą także zmierzały do poprawy sytuacji na regionalnym rynku pracy.

Cel strategiczny 3: ***Selektywne zwiększanie potencjału wiedzy, kwalifikacji, zaawansowania technologicznego, przedsiębiorczości i innowacyjności regionu*** będzie realizowany dzięki następującym celom operacyjnym:

- 3.1. **Wspieranie najbardziej perspektywicznych kierunków badań i komercjalizacji ich wyników.**
- 3.2. **Wspieranie kierunków kształcenia na poziomie wyższym szczególnie istotnych dla przyszłego rynku pracy regionu oraz mających unikatowe znaczenie w skali ponadregionalnej.**
- 3.3. **Stworzenie systemu wsparcia naukowego, eksperckiego i wdrożeniowego na rzecz rozwoju wybranych sektorów gospodarki.**
- 3.4. **Rozwijanie systemu kształcenia dostosowanego do specyfiki regionu.**
- 3.5. **Wspieranie małych i średnich przedsiębiorstw.**
- 3.6. **Rozwój społeczeństwa informacyjnego.**

**CEL STRATEGICZNY 4:
FUNKCJONALNA, PRZESTRZENNA,
SPOŁECZNA I KULTUROWA
INTEGRACJA REGIONU**

Region zintegrowany poczuciem społecznej tożsamości terytorialnej, wspomaganey silnymi więziami współzależności gospodarczej i kulturowej, ze sprawnym systemem wewnętrznej komunikacji i transportu, ma znacznie większe szanse na rozwój w otwartej, konkurencyjnej gospodarce, niż region fragmentowany, którego poszczególne układy lokalne nie są zdolne do współpracy, a mieszkańcy mają nikłą świadomość wspólnych korzeni i wspólnych interesów.

Cel strategiczny 4: ***Funkcjonalna, przestrzenna, społeczna i kulturowa integracja regionu*** będzie osiągnięty dzięki realizacji następujących celów operacyjnych:

- 4.1. **Poprawa wewnętrznego skomunikowania regionu** dzięki powiązaniu jego najważniejszych miast sprawną siecią drogową, budowaną w pierwszej kolejności tam, gdzie jej niedoskonałość jest barierą rozwoju.
- 4.2. **Wspieranie włączenia społecznego.**
- 4.3. **Wzmacnianie społecznej tożsamości regionalnej i rozwijanie więzi i współpracy wewnątrzregionalnej** m.in. przez odwoływanie się do tradycji wielokulturowości i włączaniu jej do regionalnych programów edukacyjnych i selektywnie wspieranych działań kulturotwórczych oraz stymulowanie podejmowania wspólnych przedsięwzięć gospodarczych, organizacyjnych i edukacyjnych.
- 4.4. **Przełamywanie niekorzystnych efektów przygranicznego położenia regionu.**
- 4.5. **Racjonalne i efektywne wykorzystywanie zasobów przyrody dla potrzeb gospodarczych i rekreacyjnych, przy zachowaniu i ochronie walorów środowiska przyrodniczego.**

5.

Na podstawie sformułowanych celów rozwoju regionu oraz rozeznania jego silnych i słabych stron, jak również szans i zagrożeń, można przystąpić do identyfikacji konkretnych kierunków działań. Przyjmuje się, że część kierunków działań będzie możliwa do wdrożenia w okresie do 2020 roku. Będą to działania, których realizacja w największym stopniu będzie warunkowała rozwój regionu. Pozostałe działania mające charakter strategiczny z punktu widzenia rozwoju Lubelszczyzny, ze względu na złożoność i długotrwałość koniecznych procesów, zostały wskazane do realizacji w dłuższej perspektywie czasu tj. do roku 2030. Dlatego proponowane kierunki działań zostały podzielone na dwa horyzonty: do realizacji do 2020 roku i do 2030 roku. Kierunki działań zostały ujęte w poniższym zestawieniu oraz rozwinięte w postaci kart działań strategicznych.

ZESTAWIENIE CELÓW STRATEGICZNYCH ORAZ OPERACYJNYCH

CELE STRATEGICZNE

1

**WZMACNIANIE
URBANIZACJI REGIONU**

2

**RESTRUKTURYZACJA
ROLNICTWA ORAZ
ROZWOJ OBSZARÓW
WIEJSKICH**

3

**SELEKTYWNE
ZWIĘKSZANIE
POTENCJAŁU WIEDZY,
KWALIFIKACJI,
ZAAWANSOWANIA
TECHNOLOGICZNEGO,
PRZEDSIĘBIORCZOŚCI
I INNOWACYJNOŚCI
REGIONU**

4

**FUNKCJONALNA,
PRZESTRZENNA,
SPOŁECZNA
I KULTUROWA
INTEGRACJA REGIONU**

CELE OPERACYJNE

1.1.

Rozwijanie funkcji
metropolitalnych Lublina

1.2.

Wspieranie
ponadlokalnych
funkcji miast

1.3.

Poprawa
skomunikowania Lublina
z obszarami
metropolitalnymi
Polski i zagranicy

2.1.

Poprawa warunków dla
wzrostu konkurencyjności
i towarowości
gospodarstw

2.2.

Rozwój przetwórstwa
rolno-spożywczego

2.3.

Wzmocnienie doradztwa
rolniczego oraz
promowanie i wspieranie
inicjatyw współpracy
rolników i mieszkańców
wsi

2.4.

Wspieranie
przedsiębiorczości na wsi
i tworzenia
pozarolniczych miejsc
pracy na obszarach
wiejskich

2.5.

Wyposażanie obszarów
wiejskich w infrastrukturę
transportową, komunalną,
energetyczną

3.1.

Wspieranie najbardziej
perspektywicznych
kierunków badań
i komercjalizacji ich
wyników

3.2.

Wspieranie kierunków
kształcenia na poziomie
wyższym, szczególnie
istotnych dla przyszłego
ryнку pracy regionu oraz
mających unikatowe
znaczenie w skali
ponadregionalnej

3.3.

Stworzenie systemu
naukowego, eksperckiego
i wdrożeniowego
wsparcia na rzecz
rozwoju wybranych
sektorów gospodarki

3.4.

Rozwijanie systemu
kształcenia
dostosowanego do
specyfiki regionu

3.5.

Wspieranie małych
i średnich
przedsiębiorstw

3.6.

Rozwój społeczeństwa
informacyjnego

4.1.

Poprawa wewnętrznego
skomunikowania regionu

4.2.

Wspieranie włączenia
społecznego

4.3.

Wzmacnianie społecznej
tożsamości regionalnej
i rozwijanie więzi
i współpracy
wewnątrzregionalnej

4.4.

Przełamywanie
niekorzystnych efektów
przygranicznego
położenia regionu

4.5.

Racjonalne i efektywne
wykorzystywanie
zasobów przyrody dla
potrzeb gospodarczych
i rekreacyjnych, przy
zachowaniu i ochronie
walorów środowiska
przyrodniczego

6.

KARTY DZIAŁAŃ STRATEGICZNYCH

CEL STRATEGICZNY 1
WZMACNIANIE URBANIZACJI REGIONU

CEL OPERACYJNY 1.1
ROZWIJANIE FUNKCJI METROPOLITALNYCH LUBLINA

OPIS CELU

Lublin jest głównym ośrodkiem Polski Wschodniej, koncentrującym gospodarcze, naukowe i kulturalne kontakty ze światem i wschodnimi sąsiadami. W mieście są już rozwinięte pewne funkcje metropolitalne (naukowe, kulturalne, turystyczne). Rozwijanie funkcji metropolitalnych będzie korzystne nie tylko dla samego miasta, ale także dla całego regionu.

KIERUNKI DZIAŁAŃ/KIERUNKI INTERWENCJI

W HORYZONCIE DO 2020 ROKU	W HORYZONCIE DO 2030 ROKU
<ul style="list-style-type: none">Inspirowanie i wspieranie działań na rzecz funkcjonalnej integracji obszaru metropolitalnego, m.in. przez rozwijanie systemu niskoemisyjnego transportu miejskiego (w tym kolei aglomeracyjnej), kompleksowe działania rewitalizacyjne oraz na rzecz usprawnienia zarządzania Lubelskim Obszarem Metropolitalnym	
<ul style="list-style-type: none">Integracja działań promocyjnych (biznesowych, turystycznych, kulturowych), krajowych i zagranicznych Lublina i regionu	
<ul style="list-style-type: none">Wspieranie działań na rzecz wzmocnienia pozycji gospodarczej Lublina w wymiarze krajowym i międzynarodowym	
<ul style="list-style-type: none">Współpraca z właściwymi agendami rządu w intensyfikacji kontaktów regionu i Lublina z sąsiadami na Wschodzie	
<ul style="list-style-type: none">Inicjowanie współpracy i integracji uczelni z Lublina	
<ul style="list-style-type: none">Wspieranie specjalizacji Lublina jako centrum usług proek-sportowych dla podmiotów gospodarczych z Europy	
<ul style="list-style-type: none">Wspieranie współpracy placówek badawczych i rozwojowych oraz kulturalnych z silnymi ośrodkami w kraju i za granicą (tworzenie sieci współpracy)	

EFEKTY

Lublin wzmocni swoją pozycję w kraju i za granicą. Stanie się atrakcyjnym miejscem inwestowania dla kapitału zewnętrznego, aktywnego w dziedzinach wysokiej technologii. Napływ studentów, głównie ze wschodu, pozwoli na częściowe zniwelowanie negatywnych skutków niżu demograficznego i odpływu kandydatów na studia do innych ośrodków akademickich. Zwiększy się napływ turystów. Wzrośnie oferta kulturalna będzie przyciągać większą liczbę uczestników życia kulturalnego z regionu i spoza niego. Wzrosną wpływy do budżetu miasta i dochody mieszkańców.

PODMIOTY UCZESTNICZĄCE

- Agendy rządowe
- Samorząd miasta Lublin
- Samorządy wchodzące w skład obszaru metropolitalnego
- Uczelnie
- Instytucje kultury, zarządzające obiektami zabytkowymi i turystycznymi
- Partnerzy z Ukrainy, Białorusi i innych krajów
- Przedsiębiorstwa i ich organizacje, w szczególności turystyczne
- Instytucje otoczenia biznesu
- Organizacje pozarządowe

ŹRÓDŁA FINANSOWANIA

- Budżety samorządów wchodzących w skład obszaru metropolitalnego, budżety województwa, kraju
- Regionalny Program Operacyjny 2014–2020
- Programy sektorowe 2014–2020
- Program *Horyzont 2020*
- Programy realizowane przez Narodowe Centrum Nauki (NCN) i Narodowe Centrum Badań i Rozwoju (NCBiR)
- Inne (krajowe i zagraniczne)

**CEL STRATEGICZNY 1
WZMACNIANIE URBANIZACJI REGIONU**

**CEL OPERACYJNY 1.2
WSPIERANIE PONADLOKALNYCH FUNKCJI MIAST**

OPIS CELU

W regionie lubelskim znajdują się miasta mające funkcje ponadlokalne. Ich rozwój będzie korzystny dla całego regionu, miasta te oferują bowiem zarówno usługi wyższego rzędu, jak i koncentrują pozarolnicze miejsca pracy. Będzie to stwarzać nowe możliwości zatrudnienia dla siły roboczej odpływającej z rolnictwa.

KIERUNKI DZIAŁAŃ/KIERUNKI INTERWENCJI

W HORYZONCIE DO 2020 ROKU	W HORYZONCIE DO 2030 ROKU
• Wspieranie działań na rzecz rozwoju systemu niskoemisyjnego transportu miejskiego w ośrodkach subregionalnych	
• Wspieranie działań na rzecz rozwoju infrastruktury społecznej o znaczeniu prorozwojowym (głównie edukacyjnej i kulturalnej) w miastach o funkcjach ponadlokalnych	
• Wspieranie wysiłków władz lokalnych na rzecz kompleksowej rewitalizacji oraz poprawy infrastruktury komunalnej	
• Wspieranie wysiłków władz lokalnych w tworzeniu infrastruktury dla biznesu (np. parków przemysłowych, instytucji wspierania biznesu)	
• Selekttywne wspieranie najbardziej efektywnych i konkurencyjnych kierunków działalności gospodarczej i naukowo-badawczej, zgodnie z wyłonionymi regionalnymi „inteligentnymi specjalizacjami”	

EFEKTY

Miasta średniej wielkości uzyskają dodatkowe możliwości rozwoju dzięki zwiększeniu atrakcyjności biznesowej i turystycznej, jak również poprawie warunków życia i zdolności świadczenia usług wyższego rzędu dla otaczających obszarów. Zmniejszy się odpływ migracyjny, a jednocześnie miasta te wchłoną część nadwyżek siły roboczej odpływającej z rolnictwa.

PODMIOTY UCZESTNICZĄCE

- Agendy rządowe
- Samorzady miast
- Uczelnie
- Instytucje kultury, zarządzający obiektami zabytkowymi i turystycznymi
- Instytucje otoczenia biznesu
- Organizacje pozarządowe
- Kościoły i związki wyznaniowe
- Przedsiębiorstwa i ich organizacje

ŹRÓDŁA FINANSOWANIA

- Budżety: samorządów miast i województwa, kraju
- Regionalny Program Operacyjny 2014–2020
- Programy sektorowe 2014–2020
- Program *Horyzont 2020*
- Programy realizowane przez Narodowe Centrum Nauki (NCN) i Narodowe Centrum Badań i Rozwoju (NCBiR)
- Inne (krajowe i zagraniczne)

**CEL STRATEGICZNY 1
WZMACNIANIE URBANIZACJI REGIONU**

**CEL OPERACYJNY 1.3
POPRAWA SKOMUNIKOWANIA LUBLINA Z OBSZARAMI METROPOLITALNYMI
POLSKI I ZAGRANICY**

OPIS CELU

Rozwój funkcji metropolitalnych największego miasta Polski Wschodniej w znacznym stopniu będzie zależeć od możliwości włączenia podmiotów w nim się znajdujących (biznesowych, naukowych, kulturalnych, politycznych, administracyjnych itd.) do krajowych i międzynarodowych sieci współpracy. Sprawne skomunikowanie regionu i Lublina z jego odpowiednikami w kraju i za granicą, jest warunkiem efektywnego funkcjonowania tych sieci, co jest jednym z założeń Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030.

KIERUNKI DZIAŁAŃ/KIERUNKI INTERWENCJI

W HORYZONCIE DO 2020 ROKU

W HORYZONCIE DO 2030 ROKU

• Współpraca z właściwymi podmiotami i agendami (w tym międzynarodowymi) odpowiedzialnymi za rozwijanie infrastruktury transportowej: - drogowej na kierunkach łączących Lublin z Warszawą, Radomiem, Krakowem, Rzeszowem i Białymstokiem- kolejowej, łączącej Lublin ze stolicami województw ościennych (Warszawa, Rzeszów) oraz przejściami granicznymi z Ukrainą w Dorohusku i Hrebennem	
• Wspieranie prac przygotowawczych, prowadzonych przez władze lokalne, na których terenie przewiduje się budowę pasm infrastruktury	
• Wspieranie przedsięwzięć w zakresie transportu lotniczego w fazie dochodzenia przez niego do pełnej efektywności ekonomicznej	

EFEKTY

Lublin zostanie dobrze skomunikowany z najważniejszymi miastami Polski dzięki sprawnym połączeniom drogowym i kolejowym za pośrednictwem pasm infrastruktury rozwijanych w kierunku Warszawy, Radomia, Krakowa, Rzeszowa i Białegostoku oraz z największymi miastami położonymi na Ukrainie (Lwów, Kijów) i na Białorusi (Mińsk). Priorytetyzacja usprawniania połączeń będzie wynikać z przewidywanych potrzeb oraz dotkliwości barier rozwojowych wynikających z niesprawnych połączeń.

PODMIOTY UCZESTNICZĄCE

- Agendy rządowe
- Jednostki zarządzające infrastrukturą transportową i jej funkcjonowaniem (w tym zagraniczne)
- Samorządy miast

ŹRÓDŁA FINANSOWANIA

- Budżety: samorządu miasta i województwa, kraju
- Regionalny Program Operacyjny 2014–2020
- Programy sektorowe 2014–2020
- Inne (krajowe i zagraniczne)

CEL STRATEGICZNY 2
RESTRUKTURYZACJA ROLNICTWA ORAZ ROZWÓJ OBSZARÓW WIEJSKICH
CEL OPERACYJNY 2.1
POPRAWA WARUNKÓW DLA WZROSTU TOWAROWOŚCI
I KONKURENCYJNOŚCI GOSPODARSTW

OPIS CELU

Rolnictwo nadal pozostanie ważnym obszarem aktywności społeczno-gospodarczej mieszkańców regionu. Działania zmierzające do podniesienia jego efektywności, mogą przyspieszyć procesy rozwojowe na dominujących obszarach regionu, tradycyjnie opartych na produkcji rolnej.

Poprawa struktury gospodarstw i przyspieszenie przepływu ziemi do gospodarstw większych obszarowo i nastawionych na produkcję towarową jest jednym z warunków zwiększenia opłacalności produkcji rolniczej w regionie i wydajności pracy rolników.

KIERUNKI DZIAŁAŃ/KIERUNKI INTERWENCJI

W HORYZONCIE DO 2020 ROKU	W HORYZONCIE DO 2030 ROKU
<ul style="list-style-type: none">• Wspomaganie działań i współpraca z właściwymi podmiotami i agendami na rzecz promocji i scalania gruntów oraz powiększania obszarów gospodarstw	
<ul style="list-style-type: none">• Współpraca z właściwymi podmiotami na rzecz rozwoju nowych produktów i usług w oparciu o lokalne surowce rolne	
<ul style="list-style-type: none">• Wspieranie rozwoju systemów odbioru i dystrybucji produktów rolnych	

EFEKTY

Poprawie ulegnie struktura agrarna w regionie, co zwiększy opłacalność produkcji rolnej, a tym samym dochody rolników. Racjonalizacja produkcji rolnej pozwoli na odejście od pracy w rolnictwie pewnej liczby ludności oraz na zwiększenie roli usług dla rolnictwa, tworzących pozarolnicze miejsca pracy na wsi i w ośrodkach miejskich.

Nastąpi zwiększenie wartości dodanej poprzez odejście od modelu produkcji surowców na rzecz produkcji markowych produktów w nowych segmentach rynku spożywczego.

PODMIOTY UCZESTNICZĄCE

- Agendy rządowe, w tym realizujące programy Wspólnej Polityki Rolnej
- Samorządy lokalne
- Ośrodki doradztwa rolniczego
- Samorządy rolników, spółdzielnie, grupy producenckie
- Organizacje pozarządowe, w tym m.in. lokalne grupy działania
- Media

ŹRÓDŁA FINANSOWANIA

- Budżety: samorządów lokalnych i województwa, kraju
- Regionalny Program Operacyjny 2014–2020
- Programy sektorowe 2014–2020 (głównie na rzecz wsi i rolnictwa)
- Inne (krajowe i zagraniczne)

CEL STRATEGICZNY 2
RESTRUKTURYZACJA ROLNICTWA ORAZ ROZWÓJ OBSZARÓW WIEJSKICH
CEL OPERACYJNY 2.2
ROZWÓJ PRZETWÓRSTWA ROLNO-SPOŻYWCZEGO.

OPIS CELU

Przetwórstwo produktów rolnych zwiększa ogólną opłacalność kompleksu rolno-spożywczego dzięki wykorzystaniu istniejącego potencjału surowcowego regionu.

KIERUNKI DZIAŁAŃ/KIERUNKI INTERWENCJI

W HORYZONCIE DO 2020 ROKU	W HORYZONCIE DO 2030 ROKU
<ul style="list-style-type: none">• Wspieranie podejmowania/rozszerzania działalności gospodarczej w sektorze przetwórstwa rolno-spożywczego• Wspieranie sieci powiązań producentów rolnych i przedsiębiorstw przetwórstwa rolno-spożywczego	
<ul style="list-style-type: none">• Wspieranie zintegrowanych działań promocyjnych regionalnych produktów (w tym żywności wysokiej jakości) na rynkach zewnętrznych (głównie wielkomiejskich, w tym także zagranicznych)	
<ul style="list-style-type: none">• Wspieranie rozwoju technologii dla mikroprzetwórstwa rolno-spożywczego• Wspieranie działalności naukowo-badawczej na rzecz rozwoju i wdrożeń w zakresie przetwórstwa produktów rolnych (zgodnie z regionalnymi „inteligentnymi specjalizacjami”) oraz związków tych placówek ze sferą przedsiębiorczości	

EFEKTY

Rozwój przetwórstwa żywności zwiększy poziom przedsiębiorczości w regionie, zwiększając tym samym dochody ludności oraz lokalną bazę podatkową. Intensyfikacja działań promocyjnych otworzy nowe rynki zbytu (szczególnie na droższe produkty „ekologiczne”), tym samym zwiększając dochodowość produkcji rolno-spożywczej. Integracja producentów rolnych z przemysłem rolno-spożywczym przyczyni się do postępu technicznego i organizacyjnego w rolnictwie, do racjonalizacji produkcji rolnej i zwiększenia dochodów z produkcji rolnej.

PODMIOTY UCZESTNICZĄCE

- Agendy rządowe, w tym realizujące programy Wspólnej Polityki Rolnej
- Samorządy lokalne
- Instytucje doradztwa rolniczego
- Samorządy rolników, spółdzielnie, grupy producenckie
- Media
- Placówki naukowo-badawcze
- Przedsiębiorstwa i ich organizacje
- Instytucje otoczenia biznesu
- Organizacje pozarządowe, w tym m.in. lokalne grupy działania

ŹRÓDŁA FINANSOWANIA

- Budżety: samorządów lokalnych, województwa, kraju
- Budżety placówek naukowo-badawczych
- Programy realizowane przez NCBiR
- Regionalny Program Operacyjny 2014–2020
- Programy sektorowe 2014–2020
- Środki prywatne
- Inne (krajowe lub zagraniczne)

CEL STRATEGICZNY 2

RESTRUKTURYZACJA ROLNICTWA ORAZ ROZWÓJ OBSZARÓW WIEJSKICH

CEL OPERACYJNY 2.3

WZMOCNIENIE DORADZTWA ROLNICZEGO ORAZ PROMOWANIE I WSPIERANIE INICJATYW WSPÓŁPRACY ROLNIKÓW

OPIS CELU

Wzmocnienie doradztwa rolniczego jest jednym z warunków podniesienia efektywności gospodarowania w rolnictwie. Doradztwo to, już dość dobrze rozwinięte, powinno szerzej korzystać z wyników badań naukowych (w tym prowadzonych w regionie) oraz intensywniej oddziaływać na gospodarstwa rolne, w tym także na te, które są słabiej zaawansowane we wprowadzaniu nowoczesnych metod upraw, hodowli, przetwórstwa i dystrybucji. Istotnym elementem oddziaływania na producentów rolnych jest także promocja różnych form ich współpracy, wymiany doświadczeń, wspólnego organizowania zaopatrzenia i zbytu.

KIERUNKI DZIAŁAŃ/KIERUNKI INTERWENCJI

W HORYZONCIE DO 2020 ROKU	W HORYZONCIE DO 2030 ROKU
• Organizacyjne, kompetencyjne i finansowe wzmocnienie prorozwojowych działań instytucji doradztwa rolniczego	
• Wspieranie inicjatyw na rzecz transferu wyników badań z placówek naukowo-badawczych do instytucji doradztwa rolniczego	
• Promowanie różnych form współpracy producentów rolnych	
• Wspieranie inicjatyw na rzecz edukacji i podnoszenia kompetencji rolników	
• Wspieranie inicjatyw na rzecz powstawania i rozwoju grup producenckich	

EFEKTY

Podejmowane działania zwiększą poziom kwalifikacji producentów rolnych regionu. Ponadto usprawnienie procesu organizacji produkcji, zaopatrzenia i zbytu pozwolą na racjonalizację produkcji rolniczej oraz dotarcie do nowych, wysokochodowych rynków zbytu.

Nastąpi intensyfikacja i wzmocnienie, dostosowanych do wyzwań i działań ośrodków doradztwa rolniczego na rzecz rozwoju doradztwa (w tym problemowego) w zakresie: podnoszenia konkurencyjności rynkowej gospodarstw rolnych, reorientacji zawodowej rolników i mieszkańców wsi, wdrażania i upowszechniania innowacyjnych rozwiązań, prowadzących do rozwoju sektora rolniczego i przetwórstwa.

Nastąpi intensyfikacja i wzmocnienie nowoczesnych, dostosowanych do wyzwań, działań Lubelskiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego.

PODMIOTY UCZESTNICZĄCE

- Agendy rządowe, w tym realizujące programy Wspólnej Polityki Rolnej
- Instytucje doradztwa rolniczego i inne służby wsparcia rolnictwa
- Samorządy lokalne
- Placówki naukowo-badawcze
- Samorządy rolników
- Samorządy rolników, spółdzielnie, grupy producenckie
- Organizacje pozarządowe w tym m.in. lokalne grupy działania

ŹRÓDŁA FINANSOWANIA

- Budżety: samorządów lokalnych i województwa, kraju
- Regionalny Program Operacyjny 2014–2020
- Programy sektorowe 2014–2020
- Inne (krajowe i zagraniczne)

CEL STRATEGICZNY 2

RESTRUKTURYZACJA ROLNICTWA ORAZ ROZWÓJ OBSZARÓW WIEJSKICH

CEL OPERACYJNY 2.4

WSPIERANIE PRZEDSIĘBIORCZOŚCI NA WSI I TWORZENIA POZAROLNICZYCH MIEJSC PRACY NA OBSZARACH WIEJSKICH

OPIS CELU

Tworzenie miejsc pracy poza rolnictwem i jednocześnie ograniczanie liczby pracujących w rolnictwie jest najskuteczniejszym sposobem na podnoszenie poziomu regionalnego produktu globalnego i dochodów mieszkańców regionu. Pozarolnicze miejsca pracy na wsi będą powstawały w wyniku zmian strukturalnych w samym rolnictwie, które będzie dzięki nim zwiększać popyt na usługi dla rolnictwa, a dzięki zwiększonym dochodom mieszkańców wsi także popyt na usługi bytowe. Promocja turystycznych zasobów regionu, w połączeniu z rozwojem lokalnych przewag konkrecyjnych i niszowych produktów, może przełożyć się na zwiększenie napływu turystów oraz na tworzenie pozarolniczych miejsc pracy na wsi. Aktywność samorządów lokalnych, która uzyska pomoc w ramach *Strategii*, wspierająca lokalną przedsiębiorczość będzie kolejnym czynnikiem pobudzania tworzenia pozarolniczych miejsc pracy w regionie.

KIERUNKI DZIAŁAŃ/KIERUNKI INTERWENCJI

W HORYZONCIE DO 2020 ROKU

- Wzmacnianie sektora usług dla rolnictwa, ich promocja wśród rolników, ich zrzeszeń i organizacji
- Wspieranie samorządów lokalnych w ich wysiłkach na rzecz pobudzenia lokalnej przedsiębiorczości
- Wsparcie inicjatyw tworzenia i wdrażania lokalnych *Strategii* na rzecz rozwoju funkcji pozarolniczych nastawionych na wykorzystanie lokalnej specyfiki, służących w szczególności pobudzaniu przedsiębiorczości

W HORYZONCIE DO 2030 ROKU

- Promocja i rozwój turystyki na obszarach wiejskich, wspieranie organizacji działających w tej sferze
- Działania na rzecz restrukturyzacji programów wsparcia obszarów wiejskich, na rzecz ich silniejszego zorientowania na zintegrowane pobudzanie rozwoju i komplementarności z innymi przedsięwzięciami podejmowanymi na wsi

EFEKTY

Podejmowane działania zwiększą pozarolnicze zatrudnienie na obszarach wiejskich, stwarzając tym samym większe możliwości odchodzenia z rolnictwa do innych miejsc pracy w regionie. Pozwoli to na przyspieszenie zmian strukturalnych w tym ekonomicznych w rolnictwie, co uruchomi dynamiczne, korzystne procesy synergiczne przeobrażeń wsi.

PODMIOTY UCZESTNICZĄCE

- Agendy rządowe, w tym realizujące programy Wspólnej Polityki Rolnej
- Samorządy lokalne
- Przedsiębiorcy i usługodawcy działający na obszarach wiejskich, ich organizacje
- Organizacje pozarządowe, w tym m.in. lokalne grupy działania

ŹRÓDŁA FINANSOWANIA

- Budżety: samorządów lokalnych i województwa, kraju
- Regionalny Program Operacyjny 2014–2020
- Programy sektorowe 2014–2020

CEL STRATEGICZNY 2

RESTRUKTURYZACJA ROLNICTWA ORAZ ROZWÓJ OBSZARÓW WIEJSKICH

CEL OPERACYJNY 2.5

WYPOSAŻANIE OBSZARÓW WIEJSKICH W INFRASTRUKTURĘ TRANSPORTOWĄ, KOMUNALNĄ, ENERGETYCZNĄ

OPIS CELU

Obszary wiejskie są słabiej wyposażone w elementy infrastruktury transportowej, komunalnej, energetycznej niż obszary miejskie, co tylko w części wynika z mniejszej gęstości przestrzennej osadnictwa i działalności gospodarczej na wsi niż w mieście. Należy dążyć do wyrównywania różnic między miastem a wsią w dostępności do usług społecznych, czemu powinna służyć sprawna i funkcjonalna sieć drogowa. Jednocześnie, stan sieci przesyłowych oraz dostępne zasilanie w energię nie powinno być barierą w rozwoju gospodarczym, także w odniesieniu do rolnictwa.

Działania podejmowane w tym celu operacyjnym będą zmierzały do pełniejszego zaspokojenia potrzeb w w/w sferach, przy czym będzie to realizowane w skoordynowaniu z innymi przedsięwzięciami i spójne wewnętrznie, tak, by budowane i modernizowane elementy infrastruktury stanowiły funkcjonalne układy sieciowe, powiązane z szerszymi systemami ponadlokalnymi i ponadregionalnymi.

KIERUNKI DZIAŁAŃ/KIERUNKI INTERWENCJI

W HORYZONCIE DO 2020 ROKU	W HORYZONCIE DO 2030 ROKU
<ul style="list-style-type: none">• Wspieranie działań na rzecz uzupełnienia sieci dróg lokalnych o brakujące ogniwa lub ich modernizowanie• Wspieranie działań na rzecz modernizacji i rozwoju lokalnych sieci energetycznych• Rozbudowa i modernizacja systemu energetyki rozproszonej• Wspieranie wysiłków samorządów lokalnych w budowaniu i modernizacji sieci infrastruktury komunalnej oraz infrastruktury melioracyjnej na obszarach wiejskich	

EFEKTY

Realizacja celu będzie prowadziła do istotnej poprawy warunków życia i gospodarowania na obszarach wiejskich. Temu celowi będzie służyła racjonalizacja podejmowanych przedsięwzięć, polegająca na ich funkcjonalnym i jednocześnie kompleksowym ujęciu, w powiązaniu z przedsięwzięciami towarzyszącymi i podejmowanymi także w innych programach i projektach, realizowanych nie tylko na obszarach wiejskich, ale także w miastach regionu i poza nim.

PODMIOTY UCZESTNICZĄCE

- Samorządy lokalne
- Przedsiębiorstwa i ich organizacje
- Organizacje pozarządowe

ŹRÓDŁA FINANSOWANIA

- Budżety: samorządów lokalnych, kraju
- Regionalny Program Operacyjny 2014–2020
- Programy sektorowe 2014–2020
- Inne (krajowe i zagraniczne)

CEL STRATEGICZNY 3
SELEKTYWNE ZWIĘKSZANIE POTENCJAŁU WIEDZY, KWALIFIKACJI, ZAAWANSOWANIA
TECHNOLOGICZNEGO, PRZEDSIĘBIORCZOŚCI I INNOWACYJNOŚCI REGIONU

CEL OPERACYJNY 3.1
WSPIERANIE NAJBARDZIEJ PERSPEKTYWICZNYCH KIERUNKÓW BADAŃ
I KOMERCJALIZACJI ICH WYNIKÓW

OPIS CELU

Wykorzystanie wysokiego potencjału naukowo-badawczego regionu, skupionego szczególnie w dziedzinach nauk związanych z szeroko rozumianymi bioinnowacjami (w tym bio-medycyną) i wyłoniłymi regionalnymi inteligentnymi specjalizacjami, powinno stać się istotnym stymulatorem podniesienia innowacyjności gospodarki regionu. Konieczne jest ściślejsze powiązanie sfery nauki z sieciami organizacji wsparcia przedsiębiorczości.

KIERUNKI DZIAŁAŃ/KIERUNKI INTERWENCJI

W HORYZONCIE DO 2020 ROKU	W HORYZONCIE DO 2030 ROKU
<ul style="list-style-type: none">• Selekttywne wspieranie najlepszych zespołów i placówek naukowo-badawczych, ich potencjału ludzkiego i powiązań z nauką światową	
<ul style="list-style-type: none">• Wzmacnianie gospodarczego oddziaływania sfery nauki w drodze selektywnego wsparcia istniejących i powstających instytucji, pośredniczących w zakresie komercjalizacji wyników badań	
<ul style="list-style-type: none">• Wspieranie placówek transferu technologii i ich sieciowych powiązań wewnątrz regionu, a także z otoczeniem krajowym i międzynarodowym	

EFEKTY

Wzmocnienie dorobku naukowego placówek badawczych regionu i ich ściślejsze powiązanie ze sferą gospodarki przyczyni się do podniesienia konkurencyjności wybranych dziedzin gospodarowania, a tym samym do dynamizacji rozwoju regionu.

PODMIOTY UCZESTNICZĄCE

- Uczelnie
- Jednostki naukowo-badawcze
- Instytucje otoczenia biznesu
- Samorządy lokalne
- Podmioty ochrony zdrowia
- Przedsiębiorstwa i ich organizacje
- Organizacje pozarządowe

ŹRÓDŁA FINANSOWANIA

- Budżety: samorządów lokalnych, województwa, kraju
- Regionalny Program Operacyjny 2014–2020
- Programy sektorowe 2014–2020
- Program *Horyzont 2020*
- Programy realizowane przez NCN i NCBiR
- Inne (krajowe i zagraniczne)

**CEL STRATEGICZNY 3
SELEKTYWNE ZWIĘKSZANIE POTENCJAŁU WIEDZY, KWALIFIKACJI, ZAAWANSOWANIA
TECHNOLOGICZNEGO, PRZEDSIĘBIORCZOŚCI I INNOWACYJNOŚCI REGIONU**

**CEL OPERACYJNY 3.2
WSPIERANIE KIERUNKÓW KSZTAŁCENIA NA POZIOMIE WYŻSZYM
SZCZEGÓLNIIE ISTOTNYCH DLA PRZYSZŁEGO RYNKU PRACY REGIONU
ORAZ MAJĄCYCH UNIKATOWE ZNACZENIE W SKALI PONADREGIONALNEJ**

OPIS CELU

Region lubelski ma relatywnie dobrze rozwinięty i terytorialnie rozproszony (co jest cechą korzystną) potencjał akademicki, zarówno szkolnictwa państwowego, jak i niepublicznego. Podobnie jak i w innych regionach kraju, niektóre kierunki kształcenia nie napotykają wystarczającego popytu na kwalifikowanych pracowników, co powinno skłaniać tak szkoły wyższe, jak i wspierające je władze publiczne do częściowej restrukturyzacji profili nauczania, ze szczególnym uwzględnieniem inteligentnych specjalizacji.

Jednocześnie, w regionie znajdują się placówki o unikatowych kierunkach kształcenia, które powinny uzyskać wsparcie w celu rozwinięcia działalności i zwiększenia konkurencyjności regionalnego potencjału akademickiego w układzie krajowym, a nawet międzynarodowym.

KIERUNKI DZIAŁAŃ/KIERUNKI INTERWENCJI

W HORYZONCIE DO 2020 ROKU	W HORYZONCIE DO 2030 ROKU
<ul style="list-style-type: none">• Identyfikacja unikatowych kierunków kształcenia, opracowanie programów ich wspierania i rozwoju	
<ul style="list-style-type: none">• Działania na rzecz wspierania tworzenia/rozszerzenia programów kierunków zamawianych, związanych z potrzebami regionalnego rynku pracy	
<ul style="list-style-type: none">• Opracowywanie – we współpracy ze sferą gospodarki i szkołami wyższymi – prognoz zmian na regionalnym, rynku pracy	

EFEKTY

W wyniku prowadzonych działań zwiększy się dopasowanie kierunków kształcenia do przyszłych potrzeb regionu, a tym samym działania te przyczynią się do zmniejszenia bezrobocia oraz migracji osób wysoko wykwalifikowanych, niemogących znaleźć satysfakcjonującej pracy w regionie.

Rozwój wyspecjalizowanych kierunków kształcenia zwiększy potencjał akademicki regionu dzięki temu, że placówki je prowadzące uzyskają trwałą przewagę konkurencyjną – a więc zwiększą się ich szanse rozwoju w dłuższym horyzoncie czasowym.

PODMIOTY UCZESTNICZĄCE

- Agendy rządowe
- Uczelnie
- Instytucje rynku pracy
- Samorządy lokalne
- Przedsiębiorstwa i ich organizacje
- Organizacje pozarządowe

ŹRÓDŁA FINANSOWANIA

- Budżet kraju
- Budżety uczelni wyższych
- Regionalny Program Operacyjny 2014–2020
- Programy sektorowe 2014–2020
- Inne (krajowe i zagraniczne)

CEL STRATEGICZNY 3
SELEKTYWNE ZWIĘKSZANIE POTENCJAŁU WIEDZY, KWALIFIKACJI, ZAAWANSOWANIA
TECHNOLOGICZNEGO, PRZEDSIĘBIORCZOŚCI I INNOWACYJNOŚCI REGIONU

CEL OPERACYJNY 3.3
**STWORZENIE SYSTEMU NAUKOWEGO, EKSPERCKIEGO I WDROŻENIOWEGO
WSPARCIA NA RZECZ ROZWOJU WYBRANYCH SEKTORÓW GOSPODARKI**

OPIS CELU

Konieczne jest zacieśnianie związków między sferą badawczo-rozwojową a tymi dziedzinami regionalnej gospodarki, które w długim okresie mogą uzyskać najwyższą konkurencyjność. Kompleks żywnościowy oraz sektory gospodarki oparte na bio-innowacjach wydają się być najbardziej predestynowane w tej mierze. Ich rozwój wymaga opracowywania długofalowych programów rozwoju, obejmujących zarówno sferę badawczą, jak i sferę gospodarki – w ich wzajemnych powiązaniach oraz w szerokim kontekście międzynarodowym.

KIERUNKI DZIAŁAŃ/KIERUNKI INTERWENCJI

W HORYZONCIE DO 2020 ROKU	W HORYZONCIE DO 2030 ROKU
<ul style="list-style-type: none">Opracowywanie programów integrujących badania naukowe i przedsiębiorczość w wybranych segmentach nauki i gospodarki, w szczególności w zakresie rolnictwa i przetwarzania żywności	
<ul style="list-style-type: none">Wspieranie realizacji opracowanych programów zarówno po stronie nauki, jak i przedsiębiorczości	
<ul style="list-style-type: none">Wspieranie tworzenia i rozwoju podmiotów komercyjnych wyspecjalizowanych w zakresie zarządzania własnością intelektualną	
<ul style="list-style-type: none">Rozwijanie mechanizmu podaży i popytu (<i>push-pull</i>) na rzecz podnoszenia innowacyjności gospodarki regionalnej	
<ul style="list-style-type: none">Wzmacnianie roli i funkcji instytucji otoczenia biznesu, w tym instytucji transferu technologii i innowacji	

EFEKTY

Selektywne stymulowanie rozwoju najbardziej perspektywicznych dziedzin gospodarki zwiększy atrakcyjność regionu dla inwestycji zewnętrznych, podniesie jego międzynarodową konkurencyjność, a tym samym dynamikę rozwoju całego regionu, jak również przyczyni się do poprawy sytuacji na rynku pracy i zmniejszenia odptywu najbardziej wykwalifikowanych kadr.

PODMIOTY UCZESTNICZĄCE

- Uczelnie
- Jednostki badawczo-rozwojowe
- Instytucje otoczenia biznesu
- Samorządy lokalne
- Przedsiębiorstwa i ich organizacje
- Organizacje pozarządowe

ŹRÓDŁA FINANSOWANIA

- Budżet kraju
- Budżety uczelni wyższych
- Środki prywatne
- Regionalny Program Operacyjny 2014–2020
- Programy sektorowe 2014–2020
- Inne (krajowe i zagraniczne)

**CEL STRATEGICZNY 3
SELEKTYWNE ZWIĘKSZANIE POTENCJAŁU WIEDZY, KWALIFIKACJI, ZAAWANSOWANIA
TECHNOLOGICZNEGO, PRZEDSIĘBIORCZOŚCI I INNOWACYJNOŚCI REGIONU**

**CEL OPERACYJNY 3.4
ROZWIJANIE SYSTEMU KSZTAŁCENIA DOSTOSOWANEGO
DO SPECYFIKI REGIONU.**

OPIS CELU

Dynamiczne zmiany gospodarcze i technologiczne powodują konieczność stałego zmieniania kwalifikacji i dostosowywania ich do nowych uwarunkowań. Sprawny, nowoczesny i dostępny system kształcenia, w tym zawodowego, ustawicznego, szkoleń zawodowych, powinien odpowiedzieć na te wyzwania.

Jednocześnie, system pośrednictwa pracy i doradztwa zawodowego powinien zapewnić lepsze dostosowanie oczekiwań i możliwości pracowników do potrzeb gospodarki. System ten powinien korzystać z najnowszych doświadczeń polskich i międzynarodowych w tym zakresie, daleko wykraczających poza obecną praktykę.

KIERUNKI DZIAŁAŃ/KIERUNKI INTERWENCJI

W HORYZONCIE DO 2020 ROKU	W HORYZONCIE DO 2030 ROKU
<ul style="list-style-type: none">Wspieranie działań na rzecz indywidualizacji kształcenia (np. postaw innowacyjnych, kreatywnych, przedsiębiorczych, umiejętności zarządczych)	
<ul style="list-style-type: none">Stworzenie/wsparcie – we współpracy z instytucjami rynku pracy i placówkami edukacyjnymi - sieci placówek kształcenia ustawicznego, w tym kształcenia na odległość	
<ul style="list-style-type: none">Wspieranie budowy i rozwoju efektywnego systemu kształcenia zawodowego (np. szkoły, szkolenia, doradztwo)	
<ul style="list-style-type: none">Prowadzenie aktywnych form wsparcia na rzecz zatrudnienia	
<ul style="list-style-type: none">Unowocześnienie i rozwój instytucji pośrednictwa pracy i doradztwa zawodowego	
<ul style="list-style-type: none">Wspieranie i współpraca w zakresie wypracowania zintegrowanej regionalnej polityki edukacyjnej	

EFEKTY

Realizacja celu pozwoli na lepsze dostosowanie kwalifikacji pracowników do wymogów rynku pracy, zmniejszy bezrobocie w regionie oraz odpływ migracyjny. Szczególne znaczenie podejmowane przedsięwzięcia mogą mieć dla orientacji zawodowej osób odchodzących z rolnictwa, czemu może służyć wzbogacenie zakresu działalności ośrodków doradztwa rolniczego. Nastąpi zmiana programu i wzmocnienie działań Lubelskiego Samorządowego Centrum Doskonalenia Nauczycieli w zakresie pośrednictwa zawodowego, kształcenia zawodowego, przedsiębiorczości.

PODMIOTY UCZESTNICZĄCE

- Uczelnie
- Agendy rządowe
- Instytucje rynku pracy i zatrudnienia
- Samorządy lokalne
- Instytucje doradztwa zawodowego
- Przedsiębiorstwa i ich organizacje
- Placówki edukacyjne
- Organizacje pozarządowe

ŹRÓDŁA FINANSOWANIA

- Budżety: samorządów lokalnych, województwa, kraju
- Regionalny Program Operacyjny 2014–2020
- Programy sektorowe 2014–2020
- Inne (krajowe i zagraniczne)

**CEL STRATEGICZNY 3
SELEKTYWNE ZWIĘKSZANIE POTENCJAŁU WIEDZY, KWALIFIKACJI, ZAAWANSOWANIA
TECHNOLOGICZNEGO, PRZEDSIĘBIORCZOŚCI I INNOWACYJNOŚCI REGIONU**

**CEL OPERACYJNY 3.5
WSPIERANIE MAŁYCH I ŚREDNICH PRZEDSIĘBIORSTW.**

OPIS CELU

Stymulowanie procesów rozwojowych mikro, małych i średnich przedsiębiorstw (MŚP) jest szczególnym obszarem zainteresowania i oddziaływania władz regionalnych. Mimo jego horyzontalnego charakteru niezbędne są zintegrowane działania nastawione na rozszerzenie aktywności w sektorze gospodarczym.

Istotą rozwoju przedsiębiorczości w regionie jest zmniejszenie ryzyka inwestycyjnego, dotyczącego inwestycji w przedsięwzięcia gospodarcze na każdym etapie ich rozwoju. Poniesienie części ryzyka przez stronę publiczną, zwłaszcza w zakresie priorytetowych kierunków wsparcia, opartych na bio-innowacyjnym charakterze regionalnej gospodarki i nauki, stanowi istotny instrument podnoszenia konkurencyjności regionalnej gospodarki.

KIERUNKI DZIAŁAŃ/KIERUNKI INTERWENCJI

W HORYZONCIE DO 2020 ROKU	W HORYZONCIE DO 2030 ROKU
• Ułatwianie powstawania przedsiębiorstw	
• Wspieranie procesów współpracy i sieciowania przedsiębiorstw z sektora MŚP	
• Wspomaganie rozwoju instrumentów inżynierii finansowej, szczególnie dla rozwoju sektora MŚP	
• Współpraca w zakresie tworzenia terenów inwestycyjnych i stref rozwoju przedsiębiorczości	
• Wspieranie rozwoju przedsiębiorstw (w tym rozwoju kadr) w oparciu o zasoby lokalne	

EFEKTY

Realizacja celu przyczyni się do tworzenia trwałych miejsc pracy, co przełoży się na ograniczenie negatywnych tendencji migracyjnych. Cel wpłynie także na podniesienie efektywności i jakości produkcji oraz szeroko rozumianej konkurencyjności regionu i przełoży się na trwały rozwój innych powiązanych elementów systemu społeczno-gospodarczego. Rozwój przedsiębiorstw przełoży się także w istotny sposób na zwiększenie bazy dochodowej regionu.

PODMIOTY UCZESTNICZĄCE

- Jednostki samorządu terytorialnego
- Podmioty zarządzające instrumentami inżynierii finansowej
- Przedsiębiorstwa i ich organizacje
- Organizacje pozarządowe

ŹRÓDŁA FINANSOWANIA

- Budżety: samorządów lokalnych, województwa, kraju
- Regionalny Program Operacyjny 2014–2020
- Programy sektorowe 2014–2020
- Środki prywatne
- Inne (krajowe i zagraniczne)

**CEL STRATEGICZNY 3
SELEKTYWNE ZWIĘKSZANIE POTENCJAŁU WIEDZY, KWALIFIKACJI, ZAAWANSOWANIA
TECHNOLOGICZNEGO, PRZEDSIĘBIORCZOŚCI I INNOWACYJNOŚCI REGIONU**

**CEL OPERACYJNY 3.6
ROZWÓJ SPOŁECZEŃSTWA INFORMACYJNEGO**

OPIS CELU

Jednym z kluczowych elementów sprzyjających podnoszeniu konkurencyjności regionu jest wyszukiwanie przewag konkurencyjnych, w oparciu o rozwój społeczeństwa informacyjnego i technologii informacyjno-komunikacyjnych (TIK), w tym w szczególności e-gospodarki. Do czynników tych należy, swobodny przepływ wiedzy i umiejętności, popularyzacja systemów certyfikacji specjalistycznej wiedzy informatycznej, powszechne stosowanie alternatywnych form ochrony własności intelektualnej (*creative commons*), rozwój unikalnych treści i usług ze szczególnym uwzględnieniem potrzeb społeczności lokalnych.

Wyzwaniem jest wypracowanie wewnętrznego mechanizmu zarządzania wiedzą, stanowiącego istotny czynnik przewagi konkurencyjnej, szczególnie na rynkach globalnych oraz ograniczenie kosztów funkcjonowania instytucji i przedsiębiorstw w regionie.

KIERUNKI DZIAŁAŃ/KIERUNKI INTERWENCJI

W HORYZONCIE DO 2020 ROKU	W HORYZONCIE DO 2030 ROKU
<ul style="list-style-type: none">• Zwiększanie dostępu do szerokopasmowego Internetu na obszarach „białych”	
<ul style="list-style-type: none">• Rozwijanie oferty e-usług	
<ul style="list-style-type: none">• Wspieranie rozwoju nowych modeli e-biznesu	
<ul style="list-style-type: none">• Cyfryzacja oraz zwiększenie dostępu do zasobów nauki, edukacji i dóbr kultury	
<ul style="list-style-type: none">• Wspieranie rozwoju elektronicznych mediów lokalnych	
<ul style="list-style-type: none">• Rozwój kultury informatycznej i e-learning, inwestycje w e-integrację, e-umiejętności i umiejętności związane z przedsiębiorczością	

EFEKTY

Realizacja celu pozwoli na lepsze wykorzystanie endogenicznych potencjałów regionu, zwiększenie ilości szans gospodarczych, ograniczanie kosztów funkcjonowania przedsiębiorstw i jednostek publicznych oraz umożliwienie ich sieciowania. Takie działania, w konsekwencji, przyczynią się do wzrostu konkurencyjności regionu, a także do podniesienia jakości życia w regionie, szczególnie w społecznościach lokalnych na obszarach wiejskich.

PODMIOTY UCZESTNICZĄCE

- Samorządy lokalne
- Organizacje pozarządowe, w tym m.in. lokalne grupy działania
- Instytucje edukacyjne
- Uczelnie
- Jednostki naukowe
- Instytucje kultury
- Przedsiębiorstwa i ich organizacje
- Media

ŹRÓDŁA FINANSOWANIA

- Budżety: samorządów lokalnych, województwa, kraju
- Regionalny Program Operacyjny 2014–2020
- Programy sektorowe 2014–2020
- Środki prywatne
- Inne (krajowe i zagraniczne)

CEL STRATEGICZNY 4

FUNKcjONALNA, PRZESTRZENNA, SPÓŁECZNA I KULTUROWA INTEGRACJA REGIONU

CEL OPERACYJNY 4.1

POPRAWA WEWNĘTRZNEGO SKOMUNIKOWANIA REGIONU

OPIS CELU

Funkcjonalna integracja regionu wymaga sprawnego i niezawodnego powiązania jego najważniejszych miast i ich obszarów funkcjonalnych (ośrodków subregionalnych, miast mających funkcje ponadlokalne) dobrą siecią drogową, budowaną w pierwszej kolejności tam, gdzie jej niedoskonałość jest barierą rozwoju, jak również siecią połączeń kolejowych tam, gdzie jest to ekonomicznie uzasadnione. Sieć ta powinna być powiązana z infrastrukturą drogową o znaczeniu ponadregionalnym. Wymaga też dobrej integracji z miejskimi systemami komunikacyjnymi (organizacja ruchu, multimodalność itp.).

KIERUNKI DZIAŁAŃ/KIERUNKI INTERWENCJI

W HORYZONCIE DO 2020 ROKU

- Rozwijanie infrastruktury drogowej i modernizacja kluczowych dróg wojewódzkich mających na celu wzmacnianie powiązań wewnętrznych i rozwijanie funkcji gospodarczych, zwłaszcza związanych z wykorzystaniem endogenicznych potencjałów rozwojowych województwa
- Unowocześnianie i poprawa funkcjonowania regionalnych połączeń kolejowych (np. zakup nowoczesnego taboru kolejowego do regionalnych przewozów pasażerskich) oraz ewentualne uzupełnianie ich poprzez tworzenie drogowych linii komunikacyjnych użyteczności publicznej
- Wspieranie działań mających na celu poprawę powiązań komunikacyjnych między ośrodkami subregionalnymi oraz ich powiązań z Lublinem
- Wspieranie działań na rzecz poprawy wybranych powiązań komunikacyjnych ośrodków mających funkcje ponadlokalne z ośrodkami subregionalnymi
- Wspieranie działań na rzecz wzmocnienia powiązań komunikacyjnych w obszarach funkcjonalnych ośrodków subregionalnych i miast pełniących funkcje ponadlokalne (tam gdzie niedoskonałość powiązań wewnętrznych stanowi barierę rozwoju)

W HORYZONCIE DO 2030 ROKU

EFEKTY

Realizacja celu pozwoli na zwiększenie gospodarczej i społecznej integracji regionu, zacieśnienia więzi gospodarczych między najważniejszymi ośrodkami miejskimi i ich bezpośrednim zapleczem. Pozwoli także na lepsze dostosowanie zasobów pracy do miejsc pracy dzięki zwiększeniu mobilności mieszkańców. Umożliwi także zwiększenie możliwości wykorzystania potencjałów rozwojowych regionu.

Rozwój transportu publicznego pozwoli ograniczyć korzystanie z transportu indywidualnego, co zwiększy przepustowość i efektywność wykorzystania regionalnej infrastruktury drogowej.

PODMIOTY UCZESTNICZĄCE

- Agendy rządowe
- Samorządy lokalne
- Przedsiębiorstwa komunikacyjne

ŹRÓDŁA FINANSOWANIA

- Budżety: samorządów lokalnych, województwa, kraju
- Regionalny Program Operacyjny 2014–2020
- Programy sektorowe 2014–2020
- Środki prywatne
- Inne (krajowe i zagraniczne)

CEL STRATEGICZNY 4

FUNKCJONALNA, PRZESTRZENNA, SPOŁECZNA I KULTUROWA INTEGRACJA REGIONU

CEL OPERACYJNY 4.2

WSPIERANIE WŁĄCZENIA SPOŁECZNEGO

OPIS CELU

Województwo lubelskie charakteryzuje się najwyższym w kraju wskaźnikiem zagrożenia ubóstwem (30%). Innym istotnym problemem jest zjawisko wykluczenia społecznego. Zjawiska te stanowią istotną barierę ograniczającą rozwój nowoczesnego społeczeństwa w regionie. Niezbędna jest zatem aktywizacja społeczna i zawodowa osób marginalizowanych, poprawa dostępu i wzrost jakości usług publicznych oraz rozwój ekonomii społecznej. Szczególnym obszarem zainteresowania władz samorządu jest zwiększenie partycypacji społecznej jako podstawowego warunku budowy społeczeństwa obywatelskiego i ograniczania rozmiarów negatywnych zjawisk społecznych.

KIERUNKI DZIAŁAŃ/KIERUNKI INTERWENCJI

W HORYZONCIE DO 2020 ROKU	W HORYZONCIE DO 2030 ROKU
<ul style="list-style-type: none">• Współpraca i integracja działań na rzecz poprawy dostępu i wzrostu jakości usług publicznych	
<ul style="list-style-type: none">• Promocja aktywnej integracji i postaw obywatelskich (np. wolontariat, liderzy w zakresie polityki publicznej)	
<ul style="list-style-type: none">• Wspieranie inicjatyw organizacji pozarządowych działających na rzecz zmniejszenia wykluczenia społecznego, promowanie innowacji społecznych	
<ul style="list-style-type: none">• Prowadzenie działań zgodnie ze strategią polityki społecznej	

EFEKTY

Realizacja celu przyczyni się do racjonalizacji wydatków publicznych i pełniejszego wykorzystania zasobów ludzkich, zwiększenia partycypacji społecznej, wzrostu jakości życia oraz spadku liczby osób zagrożonych ubóstwem i wykluczeniem społecznym. Ponadto, w wyniku realizacji celu nastąpi zmniejszenie dysproporcji w zakresie dostępu do usług publicznych, w tym również usług wsparcia dla osób starszych i niepełnosprawnych, a także zwiększy się aktywność rodziców, którzy są w trakcie przerwy zawodowej spowodowanej pełnieniem obowiązków rodzinnych.

PODMIOTY UCZESTNICZĄCE

- Samorządy lokalne i ich jednostki organizacyjne
- Organizacje pozarządowe, w tym m.in. lokalne grupy działania
- Podmioty ekonomii społecznej
- Uczelnie
- Podmioty ochrony zdrowia
- Instytucje kultury
- Instytucje rynku pracy
- Przedsiębiorstwa i ich organizacje
- Kościoły i związki wyznaniowe

ŹRÓDŁA FINANSOWANIA

- Budżety: samorządów lokalnych, województwa, kraju
- Regionalny Program Operacyjny 2014–2020
- Programy sektorowe 2014–2020
- Inne (krajowe i zagraniczne)

CEL STRATEGICZNY 4

FUNKCJONALNA, PRZESTRZENNA, SPOŁECZNA I KULTUROWA INTEGRACJA REGIONU

CEL OPERACYJNY 4.3

WZMACNIANIE SPOŁECZNEJ TOŻSAMOŚCI REGIONALNEJ I ROZWIJANIE WIĘZI I WSPÓŁPRACY WEWNĄTRZREGIONALNEJ

OPIS CELU

Historyczne uwarunkowania powodują, że region lubelski nie wykształcił silnego poczucia więzi regionalnej i poczucia tożsamości. Podejmowane inicjatywy kulturalne i edukacyjne, mające czasem także znaczenie biznesowe, powinny służyć wzmocnieniu świadomości przynależności do „Lubelszczyzny” i poczucia regionalnej identyfikacji, przy jednoczesnym zachowaniu różnorodności wewnątrz regionu.

Współpraca samorządów lokalnych jest jednym z istotnych kierunków poprawy ich funkcjonowania i podejmowania zadań przekraczających możliwości poszczególnych jednostek. W regionie można wskazać na szereg inicjatyw lokalnych podejmowanych przez kilka samorządów – inicjatywy takie zasługują na wsparcie i na dalsze rozwijanie.

KIERUNKI DZIAŁAŃ/KIERUNKI INTERWENCJI

W HORYZONCIE DO 2020 ROKU	W HORYZONCIE DO 2030 ROKU
<ul style="list-style-type: none">Opracowanie programów edukacyjnych nt. historii regionu, jego tradycji etnicznych i kulturowych, włączenie ich do nurtu edukacji obywatelskiej w szkołach	
<ul style="list-style-type: none">Wspieranie inicjatyw odtwarzania tradycji kulturowych, gospodarczych i etnicznych regionu, wzmocnianie ich edukacyjnej i kulturotwórczej roli	
<ul style="list-style-type: none">Wspieranie organizacji prowadzących działalność promującą tradycje regionu oraz jego szanse rozwojowe	
<ul style="list-style-type: none">Stymulowanie podejmowania i wspieranie wspólnych przedsięwzięć gospodarczych, społecznych, edukacyjnych i kulturalnych (np. odtwarzania tradycji) przez społeczności lokalne	
<ul style="list-style-type: none">Kompleksowe i systemowe oznakowanie tras turystycznych i dziedzictwa kulturowego regionu	
<ul style="list-style-type: none">Powołanie regionalnego forum terytorialnego	

EFEKTY

Realizacja celu pozwoli na wzmocnienie poczucia wspólnoty regionalnej, osadzenia jej w tradycji i historii oraz wykorzystania tych czynników dla podejmowania nowych inicjatyw kulturotwórczych i edukacyjnych wskazujących na możliwości wykorzystania tych czynników dla celów rozwojowych. Działania te mogą pobudzić aktywność społeczną, która może stać się jednym z czynników dynamizujących rozwój i poprawę warunków życia mieszkańców.

Ponadto, realizacja celu pozwoli na usprawnienie funkcjonowania samorządów lokalnych w regionie. Współpraca władz samorządowych umożliwi poszerzenie ogólnoregionalnych inicjatyw gospodarczych, społecznych i edukacyjnych, przyczyniając się do rozwoju gospodarczego o poprawy warunków życia mieszkańców.

Społeczne inicjatywy mieszkańców zwiększą ich aktywność obywatelską, co przyczyni się do podniesienia poziomu edukacji, tworzenia i uczestnictwa w kulturze, a także do lepszego współdziałania władz samorządowych ze społecznościami lokalnymi.

PODMIOTY UCZESTNICZĄCE

- Samorządy lokalne
- Organizacje pozarządowe, w tym m.in. lokalne grupy działania
- Instytucje edukacyjne
- Uczelnie
- Przedsiębiorcy i ich organizacje
- Instytucje kultury
- Instytucje rynku pracy
- Kościóły i związki wyznaniowe

ŹRÓDŁA FINANSOWANIA

- Budżety: samorządów lokalnych, województwa, kraju
- Regionalny Program Operacyjny 2014–2020
- Programy sektorowe 2014–2020
- Środki prywatne
- Budżety uczelni wyższych
- Inne (krajowe i zagraniczne)

CEL STRATEGICZNY 4

FUNKCJONALNA, PRZESTRZENNA, SPOŁECZNA I KULTUROWA INTEGRACJA REGIONU

CEL OPERACYJNY 4.4

PRZEŁAMYWANIE NIEKORZYSTNYCH EFEKTÓW PRZYGRANICZNEGO POŁOŻENIA REGIONU

OPIS CELU

Trwałym czynnikiem wpływającym na zwiększenie konkurencyjności regionu jest jego przygraniczne położenie na zewnętrznej granicy Unii Europejskiej. Taka sytuacja obliguje do poszukiwania rozwiązań przełamujących bariery rozwojowe wynikające z peryferyjnego położenia.

Województwo lubelskie, a zwłaszcza jego przygraniczna część, charakteryzuje się niskim wskaźnikiem poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego. Celem działań samorządu województwa jest łagodzenie i neutralizacja peryferyjności poprzez wspieranie rozwoju funkcji gospodarczych tego obszaru. Budowa nowych przejść granicznych (drogowych i kolejowych) oraz modernizacja obecnie funkcjonujących, przyczyni się do poprawy konkurencyjności gospodarki, zwiększenia wymiany handlowej oraz zwiększenia ruchu turystycznego. Działania te przeciwdziałają będą negatywnym tendencjom rozwojowym i demograficznym jakie zachodzą w regionie, a w szczególności na terenach położonych najbliżej granicy.

KIERUNKI DZIAŁAŃ/KIERUNKI INTERWENCJI

W HORYZONCIE DO 2020 ROKU	W HORYZONCIE DO 2030 ROKU
<ul style="list-style-type: none">Wspieranie działań i współpraca z właściwymi podmiotami i agendami na rzecz budowy, rozbudowy i modernizacji przejść granicznych (kolejowych i drogowych) tam, gdzie jest to ekonomicznie i społecznie uzasadnione	
<ul style="list-style-type: none">Tworzenie warunków i wspieranie rozwoju infrastruktury towarzyszącej (np. usługi związane z obsługą ruchu granicznego)	
<ul style="list-style-type: none">Selektywne wspieranie rozwoju funkcji gospodarczych m.in. eksportowych, rozwój centrów logistycznych, centrów targowych	
<ul style="list-style-type: none">Opracowanie kompleksowej polityki rozwoju dla obszaru przygranicznego województwa lubelskiego (we współpracy z regionami przygranicznymi Ukrainy i Białorusi)	

EFEKTY

Realizacja celu przyczyni się do aktywizacji gospodarczej obszaru, usprawnienia ruchu granicznego, poprawy bezpieczeństwa publicznego, wzrostu eksportu, wzrostu zainteresowania inwestorów obszarem przygranicznym, zwiększenie aktywności, potencjału i kompetencji organizacji pozarządowych oraz wzrost ich znaczenia w kontaktach międzynarodowych. Ponadto wpłynie na zahamowanie negatywnych tendencji demograficznych występujących szczególnie na obszarze przygranicznym.

PODMIOTY UCZESTNICZĄCE

- Samorządy lokalne
- PKP PLK
- Agendy rządowe
- Przedsiębiorcy i ich organizacje
- Organizacje pozarządowe
- Stowarzyszenie Euroregion Bug

ŹRÓDŁA FINANSOWANIA

- Budżety: samorządów lokalnych, województwa, kraju
- Regionalny Program Operacyjny 2014–2020
- Programy sektorowe 2014–2020
- Środki prywatne
- Inne (krajowe i zagraniczne)

CEL STRATEGICZNY 4

FUNKCJONALNA, PRZESTRZENNA, SPOŁECZNA I KULTUROWA INTEGRACJA REGIONU

CEL OPERACYJNY 4.5

RACJONALNE I EFEKTYWNE WYKORZYSTYWANIE ZASOBÓW PRZYRODY DLA POTRZEB GOSPODARCZYCH I REKREACYJNYCH, PRZY ZACHOWANIU I OCHRONIE WALORÓW ŚRODOWISKA PRZYRODNICZEGO

OPIS CELU

Teren województwa lubelskiego zawiera wiele obszarów o wysokich walorach przyrodniczych i krajobrazowych (obejmujących elementy ożywione i nieożywione, w tym np. projektowane geoparki). Ich ochrona jest jednym z czynników zwiększających szanse rozwoju gospodarczego, bowiem ich walory turystyczne mogą przyciągać kolejnych turystów. Ewentualne konflikty między jakością środowiska przyrodniczego a zagrożeniami płynącymi ze strony intensyfikacji produkcji rolnej, powinny być rozstrzygane w drodze dążenia do łagodzenia presji na środowisko przyrodnicze, wprowadzania odmian i sposobów hodowli wykazujących mniejszą presję środowiskową oraz poszerzania i wzmacniania edukacji ekologicznej.

Ponadto, istotnym obszarem zainteresowania samorządu województwa jest poprawa efektywności energetycznej, która jest jednocześnie jednym z priorytetów unijnej polityki energetycznej. Dla zwiększenia efektywności energetycznej konieczne będą inwestycje modernizacyjne, zmniejszające awaryjność systemów oraz ograniczające straty w przesyłce, jak również umożliwiające włączanie różnych źródeł energii (w tym np. OZE).

KIERUNKI DZIAŁAŃ/KIERUNKI INTERWENCJI

W HORYZONCIE DO 2020 ROKU	W HORYZONCIE DO 2030 ROKU
<ul style="list-style-type: none">Wprowadzanie sposobów upraw i hodowli zmniejszających presję na środowisko przyrodnicze i umożliwiających adaptację do zmian klimatu	
<ul style="list-style-type: none">Poprawa jakości i efektywności korzystania z zasobów wodnych wraz z rozwojem funkcji towarzyszących (np. przeciwpodziowa, gospodarcza, rekreacyjna, przyrodnicza)	
<ul style="list-style-type: none">Wspieranie ekologicznie/ekonomicznie uzasadnionych działań na rzecz produkcji energii z odnawialnych źródeł	
<ul style="list-style-type: none">Wspieranie inicjatyw i działań na rzecz racjonalnego wykorzystania energii i zwiększenie efektywności energetycznej w różnych sektorach gospodarki np. w energetyce, budownictwie i przemyśle	
<ul style="list-style-type: none">Wspieranie działań na rzecz podejmowania i rozwijania racjonalnej eksploatacji zasobów kopalin mogących mieć szczególny wpływ na rozwój i zmianę struktury gospodarczej województwa (np. gaz, węgiel)	
<ul style="list-style-type: none">Wspieranie inicjatyw na rzecz racjonalnej gospodarki odpadami	

EFEKTY

Realizacja celu będzie prowadziła do poprawy jakości środowiska przyrodniczego regionu i jego racjonalnego wykorzystania przez gospodarkę, a tym samym do rozwoju gospodarczego i poprawy warunków życia mieszkańców. Temu celowi będzie służyła racjonalizacja korzystania z zasobów środowiska, zmniejszanie zanieczyszczeń i rozwijanie sposobów gospodarowania (w rolnictwie, przemyśle, usługach turystycznych) wykazujących mniejszą presję na środowisko.

PODMIOTY UCZESTNICZĄCE

- Samorządy lokalne
- Przedsiębiorcy i usługodawcy działający na obszarach wiejskich, ich organizacje
- Organizacje pozarządowe, w tym m.in. lokalne grupy działania
- Instytucje doradztwa rolniczego, inne organizacje wsparcia rolnictwa
- Samorządy rolników, spółdzielnie, grupy producenckie

ŹRÓDŁA FINANSOWANIA

- Budżety: samorządów lokalnych, województwa, kraju
- Regionalny Program Operacyjny 2014–2020
- Programy sektorowe 2014–2020
- Inne (krajowe i zagraniczne)

7.

OBSZARY STRATEGICZNEJ INTERWENCJI

Obszary Strategicznej Interwencji (OSI), stanowią przestrzenne odzwierciedlenie potencjałów i problemów rozwojowych, zidentyfikowanych na obszarze województwa lubelskiego. Stanowią one wyznacznik obszarów o szczególnych potencjałach rozwojowych, jak również obszarów problemowych o znaczeniu priorytetowym dla samorządu województwa. Wyznaczenie OSI wynika z idei koncentracji interwencji na określonym terytorium.

W wyniku przeprowadzonych prac i analiz nad opracowaniem *Strategii* wyróżnionych zostało 7 Obszarów Strategicznej Interwencji:

1. LUBELSKI OBSZAR METROPOLITALNY (LOM)
2. MIASTA SUBREGIONALNE
3. OBSZARY PRZYGRANICZNE
4. OBSZARY GOSPODARCZEGO WYKORZYSTANIA WALORÓW PRZYRODNICZYCH I KULTUROWYCH
5. OBSZARY POTENCJALNEJ EKSPLOATACJI ZŁÓŻ KOPALIN
6. OBSZARY OCHRONY I KSZTAŁTOWANIA ZASOBÓW WODNYCH
7. NOWOCZESNA WIEŚ

Delimitacja i zaklasyfikowanie określonych jednostek do OSI, preferuje je w zakresie realizacji określonych dla danego OSI działań, nie wykluczając tym samym udziału sąsiednich jednostek (obszarów). Udział ten będzie możliwy w przypadku uzasadnionej współpracy dla rozwiązywania problemów, które występują w na obszarach włączonych do OSI.

1. LUBELSKI OBSZAR METROPOLITALNY

TYP OBSZARU:

Obszar funkcjonalny ośrodka metropolitalnego.

KRYTERIA DELIMITACJI:

Delimitacja granic LOM nastąpi w *Planie Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego (PZP WL)*.

CECHY OBSZARU, ZJAWISKA PROBLEMOWE:

- Obszar funkcjonalny Lublina stanowi regionalny biegun wzrostu. W ośrodku tym od kilkunastu lat następuje przestrzenne skupienie ludności i działalności gospodarczej, wzrasta intensywność osadnictwa, co widoczne jest poprzez pełnienie nowych ról ekonomicznych oraz mieszkaniowych przez obszary gmin sąsiadujących z Lublinem.
- Wykształcone w ten sposób powiązania funkcjonalne oddziałują na cały region i decydują o znaczącej roli Lublina w kraju, a szczególnie w Polsce wschodniej.
- Obecnie największą słabością kształtującego się LOM jest: niedostosowany do jego potrzeb układ komunikacyjny (zarówno w aspekcie dostępności zewnętrznej, jak i wewnętrznej), niski stopień funkcjonalnej integracji obszaru oraz wysoka koncentracja zagrożeń wynikających z żywiołowej suburbanizacji. Przewyciężenie tych trudności jest kluczem do integracji funkcjonalnej i wzmocnienia funkcji metropolitalnych LOM.

INTERWENCJA:

Na tym obszarze powinna obejmować działania mające na celu zwiększenie: zewnętrznej (kolejowej i drogowej) dostępności komunikacyjnej na kierunkach powiązań z Warszawą, Łodzią (Radomiem), Krakowem (Kielcami), Rzeszowem i Białymstokiem, wewnątrzregionalnej dostępności komunikacyjnej stolicy regionu z innymi miastami województwa oraz w obrębie kształtującego się LOM (m.in. poprzez rozwijanie systemu transportu niskoemisyjnego). Ponadto interwencja powinna mieć na celu wspieranie działań na rzecz podnoszenia konkurencyjności, dążenia do rozwijania gospodarki niskoemisyjnej, usprawnienie i integrację systemów gospodarki komunalnej, rozwój instytucji nauki i kultury, rozwój i promocję turystyki, kompleksową rewitalizację, wspieranie rozwiązań integrujących przestrzeń w zakresie zagospodarowania przestrzennego.

2. MIASTA SUBREGIONALNE

TYP OBSZARU:

Obszar funkcjonalny miasta Biała Podlaska, obszar funkcjonalny miasta Chełm, obszar funkcjonalny miasta Puław, obszar funkcjonalny miasta Zamość.

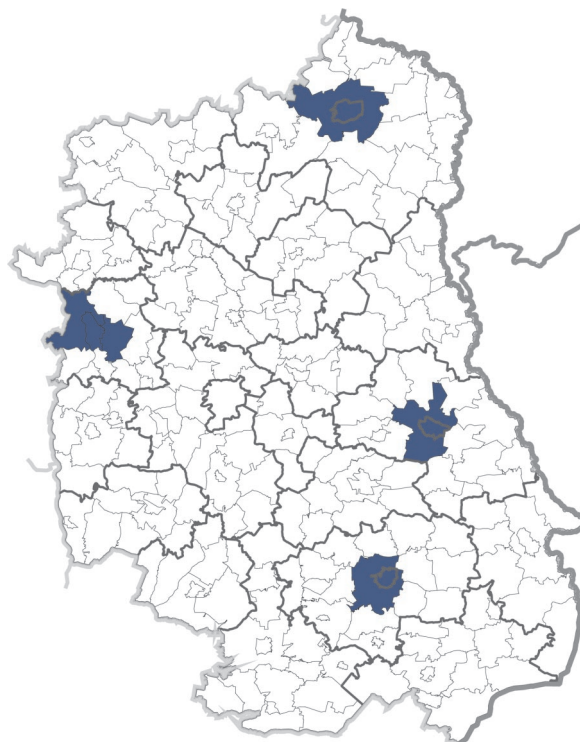
KRYTERIA DELIMITACJI:

Zgodnie z przyjętą delimitacją obszarów funkcjonalnych w *PZP WL*.

Obszary funkcjonalne ośrodków subregionalnych obejmują miasta i gminy wiejskie położone w bezpośrednim sąsiedztwie tych ośrodków.

CECHY OBSZARU, ZJAWISKA PROBLEMOWE:

- Są to miasta pełniące ważną rolę jako ośrodki koncentrujące funkcje gospodarcze i społeczne, będące ważnym miejscem dostarczania usług oraz uzupełnienia oferty i funkcji miasta Lublina w świadczeniu usług publicznych (istotnych z perspektywy ich mieszkańców, jak również mieszkańców otaczających je obszarów wiejskich) o znaczeniu ponadlokalnym oraz świadczonych na zewnątrz regionu (w aspekcie krajowym i międzynarodowym).
- Posiadają wykształconą specjalizację związaną z produkcją przemysłową lub rozwinięte inne funkcje, np. turystyczne, usługowe, kulturalne.

Obszar funkcjonalny miasta

INTERWENCJA:

Powinna służyć wzmocnieniu zróżnicowanych funkcji ponadlokalnych i wykorzystaniu wewnętrznego potencjału, rozbudowie wewnętrznych i zewnętrznych powiązań funkcjonalnych, w tym powiązań komunikacyjnych (np. poprzez rozwój systemu niskoemisyjnego transportu miejskiego), kompleksowej rewitalizacji oraz zwiększeniu i poprawie dostępności do podstawowych usług publicznych, budowie funkcji współpracy transgranicznej.

3. OBSZARY PRZYGRANICZNE

TYP OBSZARU:

Przygraniczny obszar funkcjonalny, strefa oddziaływania.

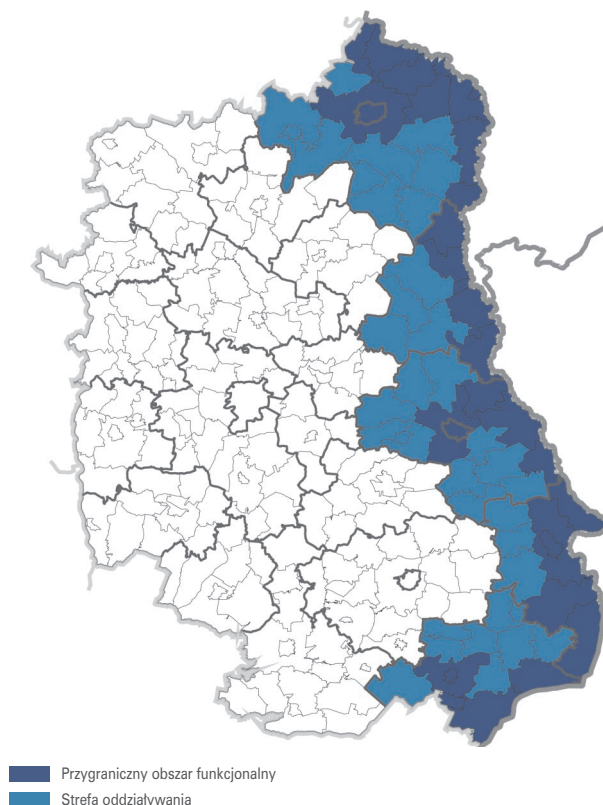
KRYTERIA DELIMITACJI:

Zgodnie z przyjętą delimitacją obszarów funkcjonalnych w *PZP WL*.

Przygraniczny obszar funkcjonalny oraz granice administracyjne powiatów bezpośrednio sąsiadujących z granicą.

CECHY OBSZARU, ZJAWISKA PROBLEMOWE:

- Bliskość granicy stwarza szanse rozwojowe.
- Wykorzystanie potencjału ekonomicznego obszarów przygranicznych napotyka na problemy związane przede wszystkim z istniejącymi ograniczeniami w przepływie osób, dóbr, kapitału oraz usług.

INTERWENCJA:

Powinna obejmować działania zmierzające do wykorzystania potencjału obszaru przygranicznego i budowania funkcji obsługujących UE dla tworzenia warunków wzrostu społeczno-gospodarczego (rozwój infrastruktury logistycznej, granicznej i obsługi granicy, infrastruktury społecznej, poprawa bezpieczeństwa), przywrócenia miastom funkcji społecznych i gospodarczych z jednoczesnym wsparciem zasobów ludzkich i przedsiębiorczości, uruchomienia nowych i rozbudowy istniejących przejść granicznych (w tym lokalnych), w szczególności tam, gdzie nastąpiłoby odtworzenie istniejących niegdyś powiązań komunikacyjnych oraz utworzenia przejść sezonowych (turystycznych) położonych po obu stronach granicy, z dopuszczeniem ruchu pieszego.

4. OBSZARY GOSPODARCZEGO WYKORZYSTANIA WALORÓW PRZYRODNICZYCH I KULTUROWYCH

TYP OBSZARU:

Obszar funkcjonalny Polesie, obszar funkcjonalny Powiśle, Roztoczański-puszczański obszar funkcjonalny oraz obszary o rozpoznanych walorach uzdrowiskowych.

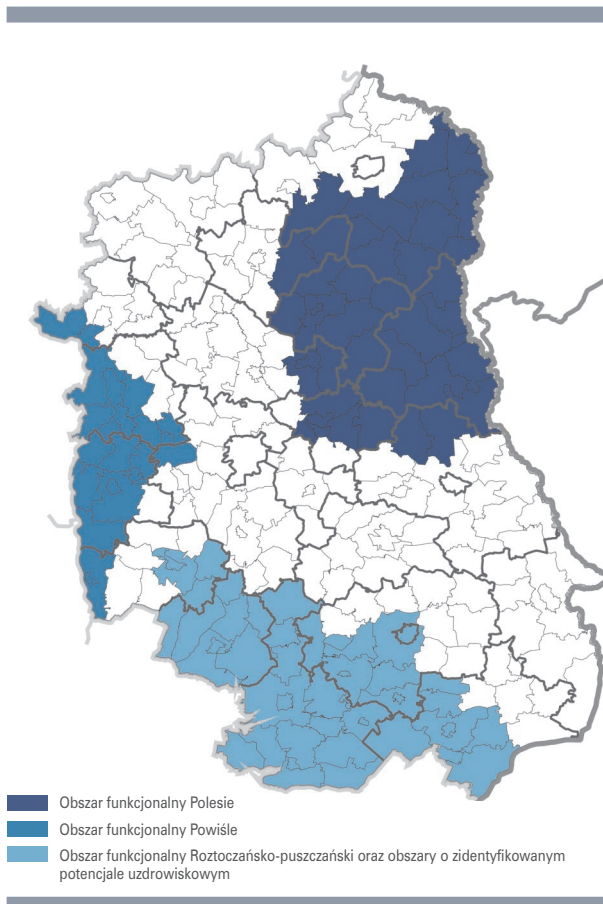
KRYTERIA DELIMITACJI:

Zgodnie z przyjętą delimitacją obszarów funkcjonalnych w *PZP WL*.

Obszary o bardzo wysokich walorach przyrodniczych, zdrowotnych i krajobrazowo-kulturowych o uznanej randze krajowej i międzynarodowej, obejmują miasta związane z obsługą obszarów funkcjonalnych (Puławy, Nałęczów, Dęblin, Kazimierz Dolny, Anopol, Parczew, Włodawa, Łęczna, Ostrów Lubelski, Janów Lubelski, Tomaszów Lubelski, Zamość, Biłgoraj, Zwierzyniec, Krasnobród, Szczepleszyn, Józefów), waloryzacja przestrzeni ze względu na kierunki rozwoju rekreacji i turystyki (w tym zdrowotnej i uzdrowiskowej).

CECHY OBSZARU, ZJAWISKA PROBLEMOWE:

- Zróżnicowany stopień zainwestowania rekreacyjno-wypoczynkowego i intensywności użytkowania przestrzeni, związany z turystycznym wykorzystaniem środowiska przyrodniczego. Znaczny udział mało atrakcyjnej bazy turystyczno-wypoczynkowej i infrastruktury towarzyszącej.
- Rozwiązanie problemów konfliktowych narosłych w wyniku niekontrolowanego rozwoju turystyki oraz niedorozwoju i słabej jakości infrastruktury technicznej, w tym komunalnej.
- Wyznaczenie obszarów służących wykorzystaniu wewnętrznego potencjału regionu oraz rozbudowie właściwych powiązań funkcjonalnych na obszarach o wysokich walorach wypoczynkowo-turystycznych i sprzyjających warunkach klimatycznych, hipsometrycznych, krajoznawczych dla rozwoju różnorodnych form wypoczynku i turystyki, w tym: krajoznawczej, ekoturystyki, leczniczej, pobytowej, sportowej rekreacji nadwodnej i agroturystyki.
- Miasta posiadające wykształconą specjalizację jako ośrodki kulturowo-turystyczne, z perspektywą rozwoju oferty wzbogacającej funkcje społeczne i gospodarcze oraz obsługę obszarów funkcjonalnych.

INTERWENCJA:

Powinna obejmować działania zmierzające do wykorzystania potencjału obszarów cennych przyrodniczo i kulturowo dla tworzenia warunków wzrostu społeczno-gospodarczego tych obszarów oraz określenia charakteru i natężenia funkcji turystycznej, aby nie powodowała ona dewaloryzacji lub zniszczenia walorów i zasobów przyrodniczych, które na tym terenie są podstawą jej wykształcenia. Ponadto interwencja powinna obejmować takie działania jak: aktywna ochrona zasobów dziedzictwa kulturowego i przyrody, rozwój infrastruktury transportowej, poprawa dostępu do usług społecznych, poprawa warunków fitosanitarnych, przywrócenie miastom funkcji społecznych i gospodarczych z jednoczesnym wsparciem zasobów ludzkich i przedsiębiorczości.

5. OBSZARY POTENCJALNEJ EKSPLOATACJI ZŁÓŻ KOPALIN

TYP OBSZARU:

Zagłębie energetyczno-górniczne Łęczna-Chełm

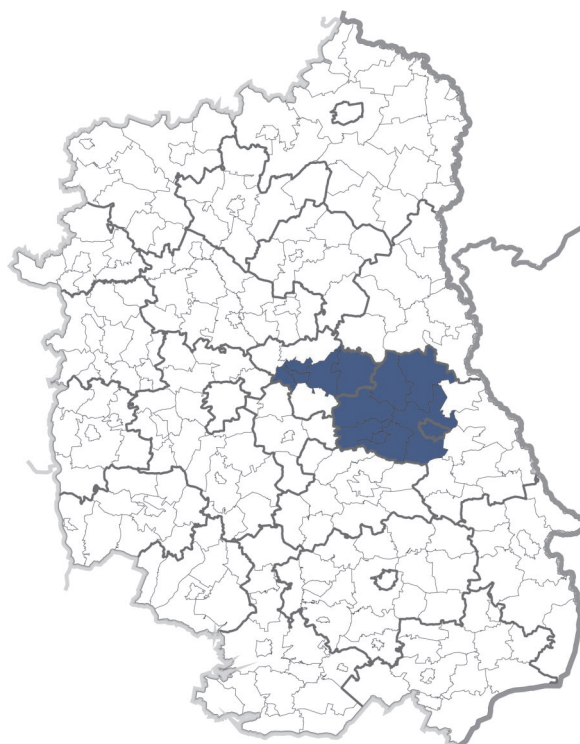
KRYTERIA DELIMITACJI:

Zgodnie z przyjętą delimitacją obszarów funkcjonalnych w *PZP WL*.

Obszary rozpoznanych złóż węgla kamiennego wyznaczone według granic administracyjnych gmin.

CECHY OBSZARU, ZJAWISKA PROBLEMOWE:

- Obszar charakteryzuje się zróżnicowanymi cechami środowiska przyrodniczego geomorfologicznymi i hydrologicznymi, podatnymi na antropopresję. W zagospodarowaniu terenu w stanie istniejącym przeważa tradycyjna gospodarka rolna i niewielkie obszary eksploatacji surowców dla przemysłu cementowego.
- Obszar ten obejmuje istniejący zespół kopalni Bogdanka i Stefanów wraz z zapleczem badawczo-rozwojowym, udokumentowane złoża węgla kamiennego oraz rezerwę terenów pod budowę elektrowni.
- Zjawiska problemowe występujące na tym obszarze związane są przede wszystkim z deformacją litosfery i zakłóceniami stosunków wodnych (konflikty na linii środowisko przyrodnicze – gospodarka wynikają z eksploatacji złóż węgla zlokalizowanych w obszarach cennych przyrodniczo).

Zagłębie energetyczno-górniczne Łęczna-Chełm

INTERWENCJA:

Powinna obejmować budowę niezbędnej infrastruktury technicznej, w tym transportowej, i przygotowania terenów inwestycyjnych w obszarze górniczo-energetycznym, a także budowę obiektów i urządzeń służących do przesyłu energii do krajowego systemu energetycznego z projektowanych elektrowni konwencjonalnych oraz ze źródeł rozproszonych (OZE) realizowanych w tym obszarze funkcjonalnym, działania na rzecz rekultywacji terenów poeksploatacyjnych na funkcje o znaczeniu regionalnym (gospodarka wodna, turystyka, sport i rekreacja) oraz działania mające na celu minimalizację negatywnych skutków eksploatacji złóż kopalin.

6. OBSZARY OCHRONY I KSZTAŁTOWANIA ZASOBÓW WODNYCH

TYP OBSZARU:

Obszary funkcjonalne - problemowe o randze regionalnej, wymagające działań naprawczych w zakresie gospodarki wodnej.

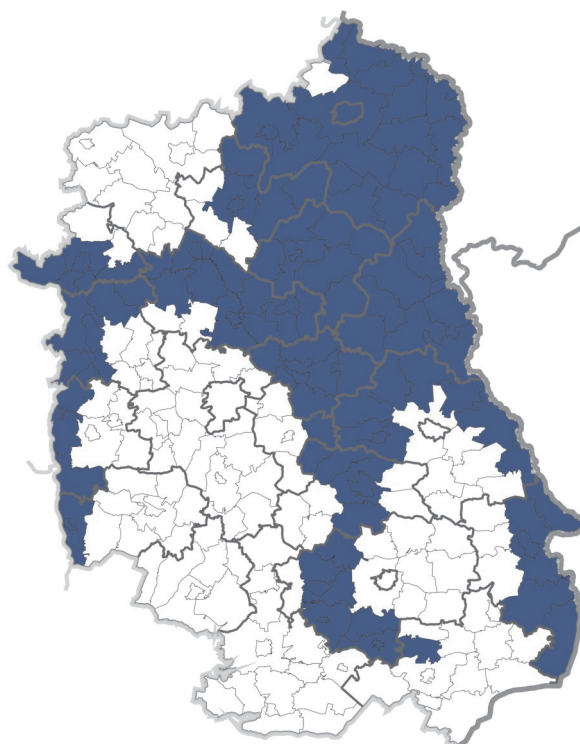
KRYTERIA DELIMITACJI:

Zgodnie z przyjętą delimitacją obszarów funkcjonalnych w *PZP WL*.

Doliny rzek: Wisły, Bugu, Wieprza (obszary zagrożone powodzią⁴⁸ i podtopieniami), obszar oddziaływania Kanału Wieprz-Krzna wraz ze zbiornikiem Oleśniki.

CECHY OBSZARU, ZJAWISKA PROBLEMOWE:

- Są to obszary wymagające modernizacji systemów melioracyjnych, budowy zbiorników retencyjnych i wielofunkcyjnych.
- Wsparcie rozwoju tych obszarów będzie służyć rozwiązaniu problemów gospodarowania zasobami wodnymi i zrównoważonemu rozwojowi oraz wykorzystaniu specyficznego potencjału obszarów funkcjonalnych poprzez ograniczenie zagrożeń dla rozwoju funkcji gospodarczych i osadnictwa.
- Miasta wyposażone w funkcje ponadlokalne i lokalne, jako ośrodki społeczno-gospodarcze, będące miejscem dostarczania usług (głównie w zakresie obsługi ludności i gospodarki rolnej); posiadające dodatkowo wykształcone specjalizacje rozwojowe, komunikacyjne, turystyczne; wspierające wielofunkcyjny rozwój terenów wiejskich.

Obszary ochrony i kształtowania zasobów wodnych

INTERWENCJA:

Powinna obejmować działania mające na celu poprawę bezpieczeństwa poprzez eliminowanie zagrożeń powodziowych oraz będzie służyć zrównoważonemu rozwojowi funkcji ochronnych i gospodarczych (w np. tym turystycznych), na obszarach o różnym stanie zainwestowania i statusie ochrony przyrody i krajobrazu (korytarze ekologiczne o randze europejskiej i krajowej); rozwiązanie problemów konfliktowych narosłych w wyniku degradacji technicznej urządzeń przeciwpowodziowych i melioracyjnych, niedoboru zbiorników niezbędnych do przetrzymywania wody, jak też niedoinwestowania gospodarki komunalnej.

⁴⁸ Ocena ryzyka powodziowego wg KZGW

7. NOWOCZESNA WIEŚ

TYP OBSZARU:

Obszary intensywnej produkcji rolniczej, obszar rozwoju gospodarki hodowlanej, obszar rozwoju gospodarki rybackiej.

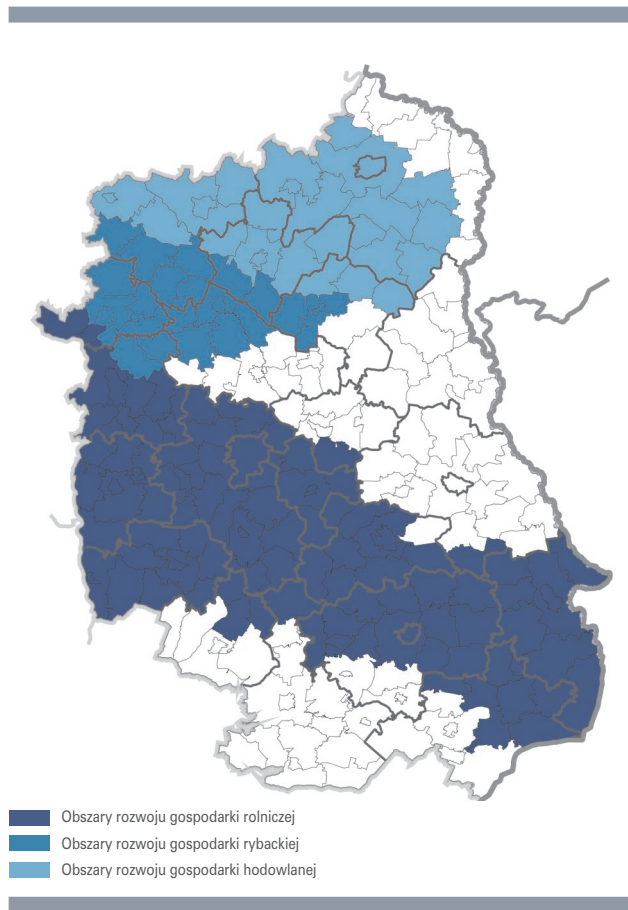
KRYTERIA DELIMITACJI:

Zgodnie z przyjętą delimitacją obszarów funkcjonalnych w *PZP WL*.

Obszary o najwyższej jakości rolniczej przestrzeni produkcyjnej (udział gleb najwyższych klas bonitacyjnych); obszary dużej koncentracji gospodarstw hodowlanych oraz wysokim udziale trwałych użytków zielonych w strukturze użytków rolnych; obszary dużej koncentracji gospodarstw rybackich.

CECHY OBSZARU, ZJAWISKA PROBLEMOWE:

- Obszary charakteryzują się wysoce zróżnicowanym stanem zainwestowania i zagospodarowania przestrzeni rolniczej, z enklawami zaawansowanych specjalizacji wysokotowarowej produkcji rolnej oraz drobnotowarowej i niedoinwestowanej gospodarki rolnej.
- Obszar północny charakteryzuje się najwyższą w regionie towarowością gospodarstw rolnych, ukierunkowanych głównie na produkcję zbóż i ziemniaków oraz hodowlę trzody chlewnej, bydła mlecznego i rzeźnego oraz drobiu, a także koncentracją zakładów branży mięsnej, mleczarskiej oraz zbożowo-młynarskiej.
- Obszar rozwoju intensywnej produkcji rolniczej charakteryzuje się koncentracją zwartych areatów gleb o najwyższej przydatności dla produkcji żywności i roślin przemysłowych oraz szczególnie przydatnych dla rozwoju rolnictwa towarowego, a także koncentracją zakładów branży zbożowo-młynarskiej, cukrowej, tytoniowej, piwowarskiej, gorzelniczej, piekarniczo-cukierniczej, owocowo-warzywnej, zielarskiej oraz mięsnej.
- Obszar rybacki charakteryzują duże zasoby obiektów, rezerwy obszarów ogroblowanych (możliwych do wykorzystania w gospodarce rybackiej) oraz tradycje hodowli ryb.

INTERWENCJA:

Powinna obejmować działania mające na celu wsparcie inicjatyw na rzecz edukacji i podnoszenia kompetencji rolników, wsparcie tworzenia i rozwoju rynków hurtowych produktów rolnych, wsparcie rozwoju grup producenckich, wsparcie rozwoju zakładów przetwórstwa, zakładów branży mięsnej i mleczarskiej, wsparcie rozwoju infrastruktury gospodarki rybackiej, uzupełnienie sieć dróg i wyposażenia w infrastrukturę komunalną oraz zaplecza sanitarnego, rozbudowę i modernizację infrastruktury elektroenergetycznej i gazowej w celu umożliwienia poboru zwiększonej ilości energii ze źródeł rozproszonych.

8.

SYSTEM WDRAŻANIA STRATEGII

Realizacja *Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014–2020 (z perspektywą do 2030 r.)* zależy nie tylko od odpowiedzialnego za jej przygotowanie Zarządu Województwa Lubelskiego, ale również od działań partnerów społeczno-gospodarczych funkcjonujących w regionie, jak i poza nim. Stąd też, system realizacji *Strategii* uwzględnia różnorodność instytucjonalną i organizacyjną w województwie. System ten zgodny jest z *Ramowym Systemem Organizacji Programowania Strategicznego w Województwie Lubelskim*⁴⁹ oraz z przyjętymi poniżej zasadami.

⁴⁹ *Ramowy System Organizacji Programowania Strategicznego w Województwie Lubelskim*, UMWL, Zał. Do Uchwały Nr CII/1911/2012 Zarządu Województwa Lubelskiego z dnia 20 marca 2012r.

Schemat zasad wdrażania *Strategii*

Źródło: opracowanie WARR, 2013 r.

Zgodnie z ustawą o samorządzie województwa za opracowanie strategii rozwoju województwa odpowiedzialny jest samorząd województwa, zaś przygotowanie projektów dokumentów strategicznych i operacyjnych należy do zadań zarządu województwa. W związku z tym w proces opracowania i monitorowania dokumentów strategicznych, a w szczególności *Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego*, zaangażowany jest Urząd Marszałkowski Województwa Lubelskiego w Lublinie (UMWL), a także jednostki organizacyjne i inne struktury podległe UMWL. W proces wdrażania *Strategii* zaangażowani będą również partnerzy społeczno-gospodarczy, w tym m.in. agencje rozwoju regionalnego i lokalnego, fundacje rozwoju, instytucje kultury, izby gospodarcze, instytucje edukacyjne i organizacje pozarządowe (w tym organizacje prowadzące działalność pożytku publicznego).

ROLA SAMORZĄDU WOJEWÓDZTWA LUBELSKIEGO WE WDRAŻANIU *STRATEGII*

Samorząd Województwa Lubelskiego będzie zaangażowany w realizację *Strategii* poprzez następujące obszary aktywności:

- W obszarze bezpośrednich kompetencji samorządu województwa powinien on zachować funkcję strategiczno-kontrolną nad wdrażaniem *Strategii*, natomiast część obszarów bezpośredniego wdrażania może przenieść do innych jednostek przez dekoncentrację (przekazanie zadań do innych jednostek bezpośrednio podlegających UMWL) lub decentralizację (oddanie kompetencji jednostkom autonomicznym wobec Urzędu, np. agencjom rozwoju regionalnego, funduszom poręczeniowo-pożyczkowym) lub wykonywać je w ramach własnych struktur.
- Obszar pośredniego oddziaływania regionalnych władz samorządowych wiąże się z zarządzaniem programami rozwoju i realizacją projektów inicjowanych przez województwo, a realizowanych ostatecznie przez partnerów społeczno-gospodarczych. W przypadku projektów inicjowanych przez samorząd województwa zapewnia on odpowiednią partycypację finansową. Wsparcie finansowe dotyczyć będzie tylko projektów zgodnych z *SRWL*. Drogą do osiągnięcia powyższego będzie tworzenie programów i projektów partnerstwa publiczno-publicznego bazujących na współfinansowaniu inicjowanym przez samorząd województwa.
- Obszar pozostający poza zakresem kompetencyjnym województwa samorządowego. W obszarze tym regionalne władze samorządowe, w imieniu własnym, jak i w imieniu województwa, mogą wspierać i oddziaływać na postanowienia programowe, legislacyjne, przedsięwzięcia i działania władz centralnych i Komisji Europejskiej.

Zarząd Województwa Lubelskiego utworzy Komitet Sterujący ds. wdrażania *Strategii*, którego zadaniem będzie:

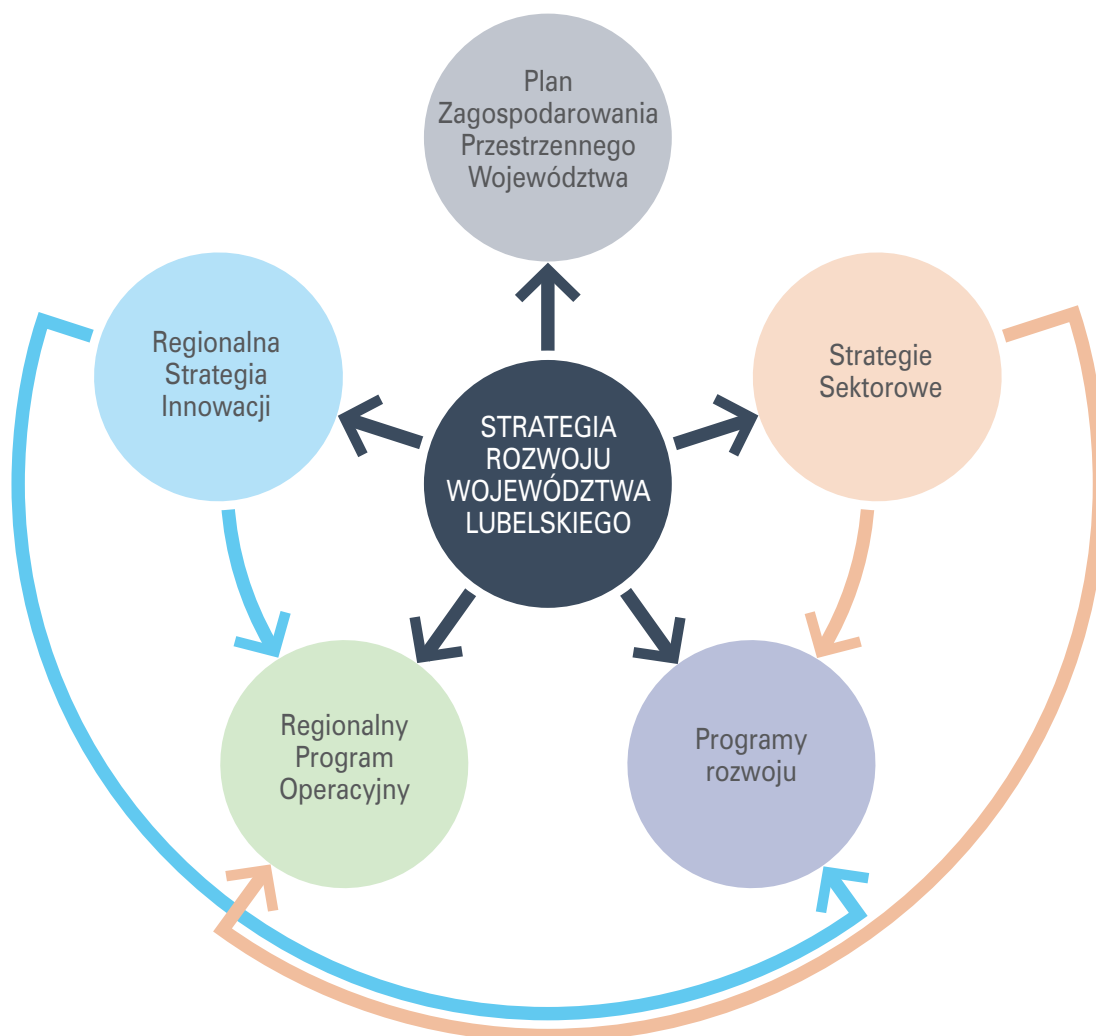
- ocena przebiegu, efektywności i skuteczności wdrażania i monitorowania *Strategii*;
- ocena realizacji konkretnych celów;
- ocena postępów i rezultatów konkretnych działań;
- składanie propozycji do jednostek wdrażających, związanych m.in. z modyfikacjami kryteriów wyboru projektów i rekomendacjami do realizacji programów rozwoju;
- przyjmowanie okresowych raportów z realizacji *Strategii*.

Zakłada się, że składać się on będzie z wąskiego grona osób reprezentujących środowiska społeczno-gospodarcze, w tym m.in.: przedstawiciela Sejmiku Województwa Lubelskiego, przedstawicieli Zarządu Województwa Lubelskiego, przedstawicieli departamentów UMWL, przedstawicieli JST, przedstawicieli sektora przedsiębiorstw, otoczenia biznesu, uczelni i innych (w tym organizacji pozarządowych) a także ekspertów regionalnych i zewnętrznych. Sposób wyłonienia składu Komitetu Sterującego ds. wdrażania *Strategii* zostanie ustalony przez Zarząd Województwa Lubelskiego w późniejszym terminie, na podstawie odrębnych zasad.

Ze względu na wielość procesów i liczbę podmiotów oddziałujących na rozwój województwa, skuteczne i efektywne programowanie rozwoju regionu jest procesem skomplikowanym i wymaga czytelnej oraz sprawnej organizacji całego programowania, rozumianego jako zespół dokumentów strategicznych i operacyjnych, który na zasadzie dekompozycji zapisów *SRWL* definiuje wzajemne relacje między różnymi dokumentami programującymi, instytucjami/jednostkami odpowiedzialnymi za ich przygotowanie, wdrażanie, monitorowanie i ewaluację.

Zgodnie z *Ramowym Systemem Organizacji Programowania Strategicznego w Województwie Lubelskim*⁵⁰, funkcjonuje trzyszczeblowy system dokumentów strategicznych.

Schemat dokumentów strategicznych na poziomie województwa

Źródło: opracowanie WARR na podstawie UMWL, 2013 r.

⁵⁰ *Ramowy System Organizacji Programowania Strategicznego w Województwie Lubelskim*, UMWL, Zał. Do Uchwały Nr CII/1911/2012 Zarządu Województwa Lubelskiego z dnia 20 marca 2012r.

8.

Na najwyższym szczeblu systemu znajdują się *Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego* oraz *Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego*, czyli dokumenty strategiczne o charakterze średniookresowym.

Drugim szczeblem programowania strategicznego jest *Regionalna Strategia Innowacji Województwa Lubelskiego*, a także strategie sektorowe, oceniane pod kątem zgodności z celami strategicznymi. Strategie sektorowe są dokumentami planistycznymi określającymi uwarunkowania, cele oraz kierunki rozwoju w określonym obszarze społeczno-gospodarczym lub geograficznym.

Trzeci szczebel stanowią programy rozwoju i *Regionalny Program Operacyjny Województwa Lubelskiego*

na lata 2014–2020, będące zasadniczym narzędziem realizacji *Strategii*, ocenianym pod kątem zgodności z celami strategicznymi. Programy rozwoju powinny realizować cele *Strategii*, precyzując działania konieczne dla realizacji ich celów i odnosząc się do przestrzeni, sektorów, dziedzin lub konkretnych obszarów. *RPO WL 2014–2020* będzie największym, skoncentrowanym dodatkowym źródłem finansowania rozwoju województwa w okresie obowiązywania *Strategii*.

System wdrażania ukierunkowany jest na realizację projektów spełniających następujące aspekty:

- projekty partnerskie, w tym partnerstwa publiczno-prywatne i w obszarach funkcjonalnych,
- inwestycje i działania zapewniające efekt prorozwojowy.

ROLA PARTNERÓW SPOŁECZNO-GOSPODARCZYCH WE WDRAŻANIU STRATEGII

We wdrażanie *Strategii* włączani będą partnerzy społeczno-gospodarczy, w tym m.in. samorzady lokalne, organizacje pozarządowe i podmioty gospodarcze (adekwatnie do zakresu ich kompetencji), poprzez realizowanie projektów własnych, projektów

w ramach programów rozwoju, inicjowanie działań systemowych, niezbędnych dla powodzenia realizacji *Strategii*, oddziaływanie na instytucje i regulacje prawne tak, aby stanowione rozwiązania systemowe wspierały realizację postanowień *Strategii*.

KOORDYNACJA WDRAŻANIA STRATEGII

Warunkiem efektywnego i skutecznego wdrażania *Strategii* jest zapewnienie odpowiedniej koordynacji działań. Kluczową kwestią jest wskazanie struktury, jak również przypisanie jednoznacznej odpowiedzialności za koordynację procesu zarządzania w poszczególnych obszarach *Strategii* wobec Marszałka i Zarządu Województwa Lubelskiego.

Koordynacja zarządzania strategicznego, w tym opracowanie zasad zarządzania i koordynacji polityki regionalnej oraz ocena spójności programów rozwoju ze *Strategią*, jak również monitorowanie stanu rozwoju województwa oraz realizacji *Strategii*, są skoncentrowane w kompetencjach jednej komórki organizacyjnej UMWL (Departament właściwy ds. rozwoju regionalnego), odpowiedzialnej jednocześnie za integrację planowania rozwoju i planowania przestrzennego. Do zadań tej komórki należą:

- koordynacja i zapewnianie zgodności z *SRWL* realizowanych *Strategii* sektorowych i programów rozwoju;
- monitoring procesu wdrażania *SRWL*;
- monitoring poziomu osiągnięcia celów *SRWL*;
- przekazywanie rekomendacji sformułowanych na podstawie wniosków z badań i analiz (m.in. dot. zmian i aktualizacji *Strategii*) do Komitetu Sterującego;
- promowanie *Strategii*;
- prowadzenie współpracy z partnerami w zakresie współdziałania strategicznego;
- ewaluacja.

Ponadto, utworzone zostanie Regionalne Forum Terytorialne, które stanowić będzie platformę współpracy i dyskusji z szeroką rzeszą interesariuszy. W ramach RFT prowadzona będzie debata publiczna na temat celów, kierunków, aktualności i efektywności działań wdrożeniowych oraz efektów prowadzonej polityki regionalnej, w tym dotyczące wymiany doświadczeń i informacji na poziomie regionalnym pomiędzy zaangażowanymi aktorami polityki regionalnej w całym województwie dla uzyskania efektu synergii i lepszej jakości w procesie koordynacji realizacji celów strategicznych. Szczegóły regulujące cele i zasady funkcjonowania RFT zostaną określone w akcie powołującym forum.

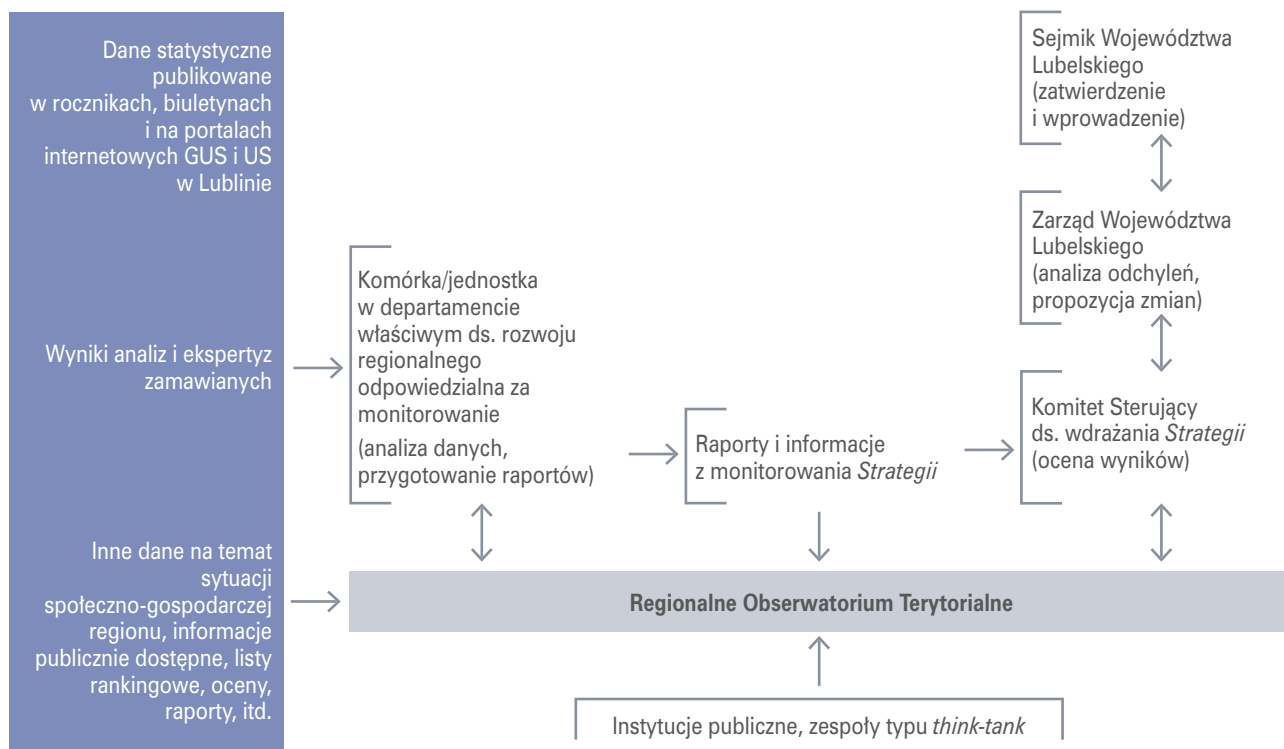
9.9.1

SYSTEM MONITOROWANIA I EWALUACJI STRATEGII

MONITOROWANIE

System monitorowania *Strategii* oparty jest o wskaźniki jej realizacji oraz wiedzę pozyskiwaną od licznych instytucji współrealizujących *Strategię*. Celem przyjętego systemu jest ocena oraz zwiększenie efektywności i skuteczności realizowanych działań prorozwojowych. Model ten został przedstawiony na schemacie ideowym systemu monitorowania i ewaluacji *SRWL 2014-2020*.

Schemat ideowy systemu monitorowania i ewaluacji *Strategii*

Źródło: opracowanie WARR na podstawie *Ramowego Systemu Organizacji Programowania Strategicznego w województwie Lubelskim*, UMWL, 2013 r.

Podstawą systemu są:

- Komitet Sterujący ds. wdrażania *Strategii*,
- Regionalne Obserwatorium Terytorialne (ROT).

Komitet Sterujący ds. wdrażania *Strategii* jest odbiorcą raportów z monitorowania, na podstawie których dokonuje oceny stanu realizacji *Strategii*. Proces monitorowania i raportowania, za który odpowiedzialny jest departament UMWL właściwy ds. prowadzenia polityki regionalnej, prowadzony będzie na podstawie m.in.:

- bieżącego monitorowania wartości wskaźników;
- zamawianych niezależnych eksperckich opracowań ewaluacyjnych;
- sprawozdań z wdrażania programów rozwoju i strategii sektorowych, będących w gestii samorządu województwa;

- innych danych na temat sytuacji społeczno-gospodarczej regionu, w tym informacji o programach/działaniach realizowanych przez partnerów społeczno-gospodarczych.

W celu usprawnienia procesu stworzona zostanie jednolita baza danych, pozwalająca na systemowe gromadzenie aktualnych danych, opracowań dotyczących regionu, w tym również wszystkich strategii i programów rozwoju. Każdy departament UMWL oraz jednostki organizacyjne przez niego nadzorowane, będą systematycznie przekazywać do bazy danych informacje na temat planowanych, opracowanych bądź zleconych przez daną jednostkę analiz, ekspertyz i opracowań⁵¹.

⁵¹ *Ramowy System Organizacji Programowania Strategicznego w Województwie Lubelskim*, UMWL, Zał. Do Uchwały Nr CII/1911/2012 Zarządu Województwa Lubelskiego z dnia 20 marca 2012 r.

9.9.1

Narzędziem prowadzenia efektywnego monitorowania procesów społeczno-gospodarczych w regionie będzie Regionalne Obserwatorium Terytorialne (ROT), działające na zasadzie partnerskiej sieci instytucji regionalnych przy wykorzystaniu narzędzia elektronicznego (platformy internetowej), udostępnionego i zarządzanego przez UMWL.

Zakłada się, że elementami sieci będą instytucje publiczne i zespoły o charakterze *think-tank*, które w sposób obiektywny i twórczy zaangażowane będą w proces monitorowania rozwoju województwa, przy zachowaniu wysokich standardów badań. Badania realizowane na potrzeby Regionalnego Obserwatorium Terytorialnego (szczegółowe zasady funkcjonowania ROT określi Zarząd Województwa Lubelskiego), zapewnią stałe i wieloletnie wsparcie eksperckie dla Samorządu Województwa Lubelskiego w prowadzeniu polityki rozwoju i wdrażania *Strategii*.

Komórką odpowiedzialną za koordynację prac ROT jest departament UMWL właściwy ds. rozwoju regionalnego, realizujący na potrzeby Komitetu Sterującego ds. wdrażania *Strategii* proces monitorowania.

W celu efektywnego monitorowania realizacji *Strategii* opracowywany będzie raport o stanie realizacji *Strategii*, (w cyklu dwuletnim) obejmujący wskaźniki monitoringowe oraz elementy oceny. Co cztery lata raport zostanie rozszerzony o analizę danych wskazanych w *Prognozie oddziaływania na środowisko SRWL*. Komitet Sterujący ds. wdrażania *Strategii* na podstawie przedstawionego mu raportu, wniosków i rekomendacji dokona oceny w zakresie efektywności i skuteczności wdrażania *Strategii* i wskaże ewentualne rekomendacje zmian do *Strategii*.

WSKAŹNIKI MONITOROWANIA STRATEGII

Głównym założeniem przy konstruowaniu systemu wskaźników monitorowania *Strategii* było wykorzystanie relatywnie niewielkiej ich liczby dla każdego z celów strategicznych. Dobrane indykatory mają za zadanie uchwycenie kwantyfikowalnych (bezpośrednich i pośrednich) efektów realizacji poszczególnych celów dokumentu strategicznego. Dodatkowo system wskaźników odnosi się do przestrzennych skutków prowadzonej interwencji, a także zapewnia możliwość oceny postępu wdrażania *Strategii* na tle otoczenia zewnętrznego województwa lubelskiego.

Przy doborze mierników i wyliczeniu ich wartości bazowych i prognoz na rok 2020 korzystano z następujących źródeł:

- dane generowane przez Główny Urząd Statystyczny (GUS), publikowane w postaci papierowej oraz elektronicznej, jak i te udostępniane odpłatnie. Materiał faktograficzny dostarczany przez GUS, choć bardzo pomocny, nie jest w stanie w pełni odzwierciedlić efektów działań podejmowanych w ramach realizacji *Strategii* mających w dużej mierze charakter jakościowy;
- dane wynikające z rzetelnych, weryfikowalnych naukowo i powtarzalnych w czasie badań o charakterze kwestionariuszowym, przeprowadzanych przez renomowane instytucje;
- metody badawczej o charakterze kontryfaktycznym (model makroekonomiczny HERMIN, stanowiący uznaną przez Komisję Europejską i zweryfikowaną na gruncie naukowym metodologię badawczą).

WSKAŹNIKI KONTEKSTOWE DLA STRATEGII

L.P.	NAZWA WSKAŹNIKA	JEDNOSTKA MIARY	ŹRÓDŁO WARTOŚCI BAZOWYCH	WARTOŚĆ BAZOWA POLSKA	WARTOŚĆ WSKAŹNIKA WOJ. LUBELSKIE 2005	WARTOŚĆ WSKAŹNIKA WOJ. LUBELSKIE 2007	WARTOŚĆ BAZOWA WOJ.	WARTOŚĆ DOCELOWA 2020
1	PKB per capita w PPS (UE=100)* - poziom	%	Eurostat	61 (2009)	35	37	41 (2009)	48
2	PKB per capita (PL=100)* - poziom	%	GUS	100 (2010)	68,4	68,0	67,6 (2010)	67,6
3	Wskaźnik zatrudnienia osób w wieku 15 - 64 lat wg BAEL *	%	BAEL	59,7 (2011)	56,2	59,8	59,9 (2011)	61,4
4	Stopa bezrobocia osób w wieku 15+ wg BAEL* - poziom	%	BAEL	9,6 (2011)	14,3	9,5	10,3 (2011)	9,0
5	Struktura pracujących (faktyczne miejsce pracy) w poszczególnych sektorach ekonomicznych ⁵² :*	%	GUS	(2010)		(2009)	(2010)	
	• rolnictwo,			17,3	-	36,6	38,8	25,5
	• przemysł,			21,1	-	13,7	13,1	17,8
	• budownictwo,			6,3	-	4,7	4,5	6,8
	• usługi rynkowe,			37,4	-	26,0	2,3	31,6
	• usługi nierynkowe.			18,0	-	18,9	18,3	18,3
6	Wskaźnik zagrożenia ubóstwem relatywnym po uwzględnieniu w dochodach transferów społecznych*	%	GUS	17,7 (2011)	27,2	26,2	31,3 (2011)	26,2

* Wskaźnik uwzględniony w *Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego*

⁵² Do poszczególnych sektorów zostały zaliczone następujące sekcje PKD 2007: rolnictwo (sekcja A); przemysł (sekcje B-E); budownictwo (sekcja F); usługi rynkowe (sekcje G-N, R-U), usługi nierynkowe (sekcje O-Q).

9.9.1

CEL STRATEGICZNY 1: WZMACNIANIE URBANIZACJI REGIONU

L.P.	NAZWA WSKAŹNIKA	JEDNOSTKA MIARY	ŹRÓDŁO WARTOŚCI BAZOWYCH	WARTOŚĆ BAZOWA POLSKA	WARTOŚĆ WSKAŹNIKA WOJ. LUBELSKIE 2005	WARTOŚĆ WSKAŹNIKA WOJ. LUBELSKIE 2007	WARTOŚĆ BAZOWA WOJ.	WARTOŚĆ DOCELOWA 2020
1	Wskaźnik urbanizacji ⁵³	%	GUS	60,7 (2011)	46,7	46,6	46,5 (2011)	50,2
2	Średni czas dojazdu • z Lublina do Warszawy - samochodem osobowym, - koleją ⁵⁴ . • z Lublina do Krakowa - samochodem osobowym, - koleją ⁵⁴ . • z Lublina do Rzeszowa - samochodem osobowym, - koleją ⁵⁴ . • z Lublina do Radomia - samochodem osobowym, - koleją ⁵⁴ .	min.	Badanie zlecone niezależnej instytucji	-	-	-	-	-
3	Dochody budżetów miast na prawach powiatu w odniesieniu do dochodów budżetów gmin i miast na prawach powiatu ⁵⁵	%	GUS	49,0 (2011)	40,3	40,8	40,3 (2011)	42,0

* Wskaźnik uwzględniony w *Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego*

⁵³ Wskaźnik liczony jako procentowy udział mieszkańców miast w ogólnej liczbie ludności (def. ludności miast wg GUS: ludność w gminach miejskich (rodzaj jednostki = 1 lub dla m. st. Warszawy - dzielnice o symbolu 8) i miast w gminach miejsko-wiejskich (rodzaj jednostki = 4) na poziomie danego województwa i Polski.)

⁵⁴ Połączenie bezpośrednie

⁵⁵ W skład niniejszego wskaźnika wchodzi: dochody podatkowe, wpływy z innych lokalnych opłat pobieranych przez jednostki samorządu terytorialnego na podstawie odrębnych ustaw, wpływy z opłaty skarbowej, udziały w podatkach stanowiących dochody budżetu państwa.

**CEL STRATEGICZNY 2:
RESTRUKTURYZACJA ROLNICTWA ORAZ ROZWÓJ OBSZARÓW WIEJSKICH**

L.P.	NAZWA WSKAŹNIKA	JEDNOSTKA MIARY	ŹRÓDŁO WARTOŚCI BAZOWYCH	WARTOŚĆ BAZOWA POLSKA	WARTOŚĆ WSKAŹNIKA WOJ. LUBELSKIE 2005	WARTOŚĆ WSKAŹNIKA WOJ. LUBELSKIE 2007	WARTOŚĆ BAZOWA WOJ.	WARTOŚĆ DOCELOWA 2020
1	Wartość dodana brutto na 1 pracującego w rolnictwie w odniesieniu średniej krajowej	%	GUS	100 (2010)	53,2	59,4	63,3 (2010)	68,6
2	Stopa bezrobocia osób w wieku 15+ wg BAEL na wsi	%	BAEL	9,5 (2011)	9,5	7,0	8,7 (2011)	7,9
3	Udział gospodarstw wielkopowierzchniowych w gospodarstwach ogółem	%	GUS	0,44 (2011)	0,09	0,11	0,09 (2011)	0,16
4	Różnica między odsetkiem ludności mieszkającej na wsi korzystającej z sieci wodociągowej w ludności na wsi ogółem, a odsetkiem ludności mieszkającej na wsi korzystającej z kanalizacji sieciowej	pkt. proc.	GUS	47,9 (2011)	56,2	56,2	54,8 (2011)	20
5	Odsetek ludności mieszkającej na wsi korzystającej z sieci gazowej w ludności na wsi ogółem	%	GUS	21,2 (2011)	9,8	12,0	13,7 (2011)	20

9.9.1

CEL STRATEGICZNY 3: SELEKTYWNE ZWIĘKSZANIE POTENCJAŁU WIEDZY, KWALIFIKACJI, ZAAWANSOWANIA TECHNOLOGICZNEGO, PRZEDSIĘBIORCZOŚCI I INNOWACYJNOŚCI REGIONU

L.P.	NAZWA WSKAŹNIKA	JEDNOSTKA MIARY	ŹRÓDŁO WARTOŚCI BAZOWYCH	WARTOŚĆ BAZOWA POLSKA	WARTOŚĆ WSKAŹNIKA WOJ. LUBELSKIE 2005	WARTOŚĆ WSKAŹNIKA WOJ. LUBELSKIE 2007	WARTOŚĆ BAZOWA WOJ.	WARTOŚĆ DOCELOWA 2020
1	Absolwenci szkół wyższych na kierunkach matematycznych, przyrodniczych, technicznych i medycznych (% absolwentów szkół wyższych ogółem) ^{56*}	%	GUS	18,8 (2011)	16,8	19,2	17,6 (2011)	38,1
2	Udział osób w wieku 25–64 lata uczących się i dokończających w ogólnej liczbie ludności w tym wieku (kształcenie ustawiczne dorosłych)*	%	BAEL	4,4 (2011)	5,4	6,0	5,0 (2011)	6,0
3	Udział nakładów na działalność badawczą i rozwojową w PKB regionu*	%	GUS	0,74 (2010)	0,48	0,54	0,67 (2010)	0,86
4	Odsetek udzielonych patentów w regionie w liczbie patentów ogółem w Polsce	%	GUS	100 (2011)	-	3,9 (2009)	5,2 (2011)	6,0
5	Gospodarstwa domowe wyposażone w komputer osobisty z dostępem do Internetu szerokopasmowego	%	GUS	48,2 (2011)	-	-	43,3 (2011)	52,7
6	Liczba MŚP na 10 000 ludności	jedn. gosp.	GUS	1 003 (2011)	683	699	746 (2011)	808

* Wskaźnik uwzględniony w *Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego*

⁵⁶ Wartości bazowe wskaźnika obliczono na podstawie danych GUS o liczbie absolwentów szkół publicznych i prywatnych, studiujących w trybie stacjonarnym i niestacjonarnym. Do grupy kierunków matematycznych, przyrodniczych i technicznych zaliczono kierunki: rolnicze, leśne i rybactwa, matematyczno-statystyczne, informatyczne, biologiczne, fizyczne, inżynierjno-techniczne, architekturę i budownictwo, ochronę środowiska.

**CEL STRATEGICZNY 4:
FUNKCJONALNA, PRZESTRZENNA, SPOŁECZNA I KULTUROWA INTEGRACJA REGIONU,
WZMACNIANIE SIECI WSPÓŁPRACY WEWNĄTRZREGIONALNEJ**

L.P.	NAZWA WSKAŹNIKA	JEDNOSTKA MIARY	ŹRÓDŁO WARTOŚCI BAZOWYCH	WARTOŚĆ BAZOWA POLSKA	WARTOŚĆ WSKAŹNIKA WOJ. LUBELSKIE 2005	WARTOŚĆ WSKAŹNIKA WOJ. LUBELSKIE 2007	WARTOŚĆ BAZOWA WOJ.	WARTOŚĆ DOCELOWA 2020
1	Średni czas dojazdu samochodem osobowym poza godzinami szczytu ⁵⁷ : • do Lublina z subregionalnych węzłów transportowych • do Lublina ze stolic powiatów	min.	Badanie zlecone niezależnej instytucji	-	-	-	-	-
2	Poziom wzajemnego zaufania ⁵⁷	%	Socjologiczne badanie kwestionariuszowe	-	-	-	-	-
3	Odsetek podmiotów zaliczanych do III sektora ⁵⁸ w ogólnej liczbie podmiotów w Polsce*	%	GUS	100 (2010)	-	6,7 (2008)	6,5 (2010)	6,7
4	Przekraczający granicę państwa w województwie lubelskim według przejść granicznych: • granica polsko-białoruska • granica polsko-ukraińska	os.	GUS	-	-	(2010)	(2011)	
						3 418 772 5 817 243	4 006 061 5 678 791	4 425 100 5 963 000
5	Udział energii odnawialnej w produkcji energii elektrycznej ogółem	%	GUS	2,9 (2009)	0,4	1,2	0,9 (2009)	3,0
6	Współczynnik aktywność zawodowej w wieku 15 +	%	BAEL	55,5 (2011)	56,7	56,5	56,5 (2011)	58,0

* Wskaźnik uwzględniony w *Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego*

⁵⁷ Oszacowanie wartości docelowych dla wskaźnika proponujemy zlecić instytucjom badawczym dopiero po zatwierdzeniu projektu *Strategii* przez Sejmik Województwa

⁵⁸ Organizacje pożytku publicznego, fundacje, stowarzyszenia i organizacje społeczne.

9.9.2

**SYSTEM
MONITOROWANIA
I EWALUACJI
STRATEGII**

EWALUACJA

Dbając o skuteczność, efektywność, użyteczność oraz trwałość interwencji przewidzianej w *Strategii* przeprowadzane zostaną badania ewaluacyjne, których wykonawcą będzie podmiot zewnętrzny. Wybór podmiotów przeprowadzających ewaluację powinien być prowadzony zgodnie z ustawą z dnia 29 stycznia 2004 r. Prawo zamówień publicznych (Dz. U. Nr 19, poz. 177 z późn. zm.). Możliwe będzie również przeprowadzanie ewaluacji wewnętrznych, mających charakter uzupełniający w stosunku do ewaluacji zewnętrznych.

RODZAJE EWALUACJI:

- Ewaluacja bieżąca (on-going) połączona z monitorowaniem *Strategii* oraz ocena polityki rozwoju pod kątem następnej perspektywy finansowej UE, może stanowić przesłankę do zmian *Strategii*;
- Ewaluacja ad hoc, którą można przeprowadzić w przypadku, gdy monitorowanie *Strategii* wykaże znaczące odejście od celów początkowo ustalonych i w przypadku, gdy przedstawiane są propozycje rewizji *Strategii*;
- Ewaluacja ex-post na zakończenie okresu strategicznego 2014–2020 i 2030. Ewaluacja, która określi efektywność wdrażania *Strategii* i zostanie przeprowadzona przez niezależnych ekspertów bądź instytucje, obejmująca ocenę wykorzystania środków, skuteczność i wydajność pomocy oraz jej oddziaływanie i wpływ na rozwój regionu.

Głównym celem badań ewaluacyjnych będzie odpowiedź na trzy zagadnienia:

1. Czy zapisy *Strategii* zachowały aktualność po około trzech/pięciu latach?
2. Co powinno zostać zmienione lub uzupełnione przy najbliższej aktualizacji *Strategii*?
3. Czy pozycja województwa lubelskiego zmieniła się dzięki realizacji *Strategii*?

Za szczegółowe określenie zakresu ewaluacji – celów badania oraz kryteriów ewaluacyjnych odpowiedzialny będzie koordynator systemu monitoringu (departament właściwy ds. rozwoju regionalnego UMWL).

10.

RAMY FINANSOWE

Powodzenie realizacji *Strategii* w dużej mierze warunkowane jest możliwościami finansowymi jednostek samorządu terytorialnego w województwie oraz prywatnych podmiotów gospodarczych, działających na jego terenie. W ramach prac nad aktualizacją *Strategii* przeprowadzona została analiza mająca na celu oszacowanie kwoty, jaką podmioty publiczne i prywatne mogą w latach 2014–2020 przeznaczyć na finansowanie inwestycji i szeroko rozumianych przedsięwzięć rozwojowych. Wyniki przeprowadzonej analizy pozwalają na wstępne określenie ram finansowych dla *Strategii* w okresie jej wdrażania.

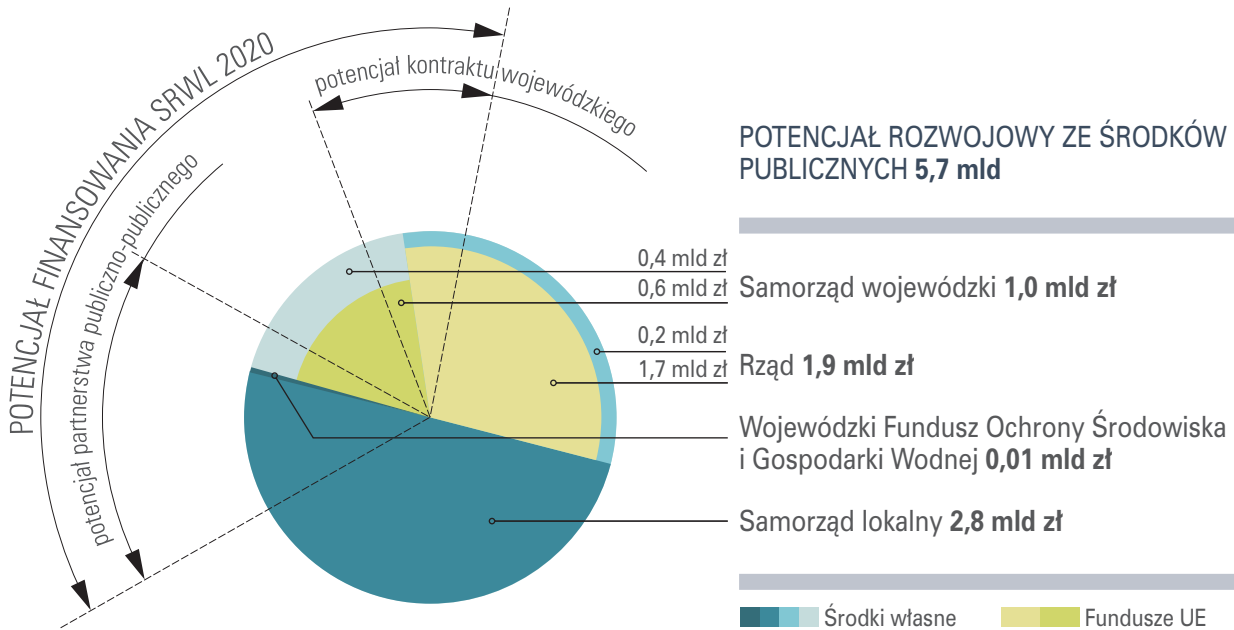
Potencjalne środki finansowe, które mogą zostać wykorzystane przez sektor publiczny na realizację *Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014–2020* oszacowano łącznie na 39,9 mld zł, co daje około 5,7 mld zł średniorocznie.

Szacunkowa wartość średnioroczna dekomponuje się na następujące składowe:

• potencjał Samorządu Województwa Lubelskiego	1,02 mld zł	(17,8%)
w tym: potencjał na wydatki majątkowe własne	0,39 mld zł	(6,8%)
środki z UE wydatkowane na poziomie województwa	0,63 mld zł	(11%)
• potencjał jednostek samorządów terytorialnych	2,77 mld zł	(48,6%)
w tym: powiaty	0,30 mld zł	(5,2%)
miasta na prawach powiatu	0,54 mld zł	(9,5%)
gminy	1,93 mld zł	(33,8%)
• środki z UE wydatkowane na poziomie krajowym	1,67 mld zł	(29,3%)
• potencjalne wydatki majątkowe z budżetu państwa przeznaczone dla województwa lubelskiego	0,23 mld zł	(4,1%)
• dotacje ze środków WFOŚiGW	0,012 mld zł	(0,2%)

Źródło: Wrocławska Agencja Rozwoju Regionalnego, 2013 r.

Wykres 3: Potencjał finansowania SRWL 2020 środkami publicznymi – oszacowanie średnioroczne na lata 2014–2020.

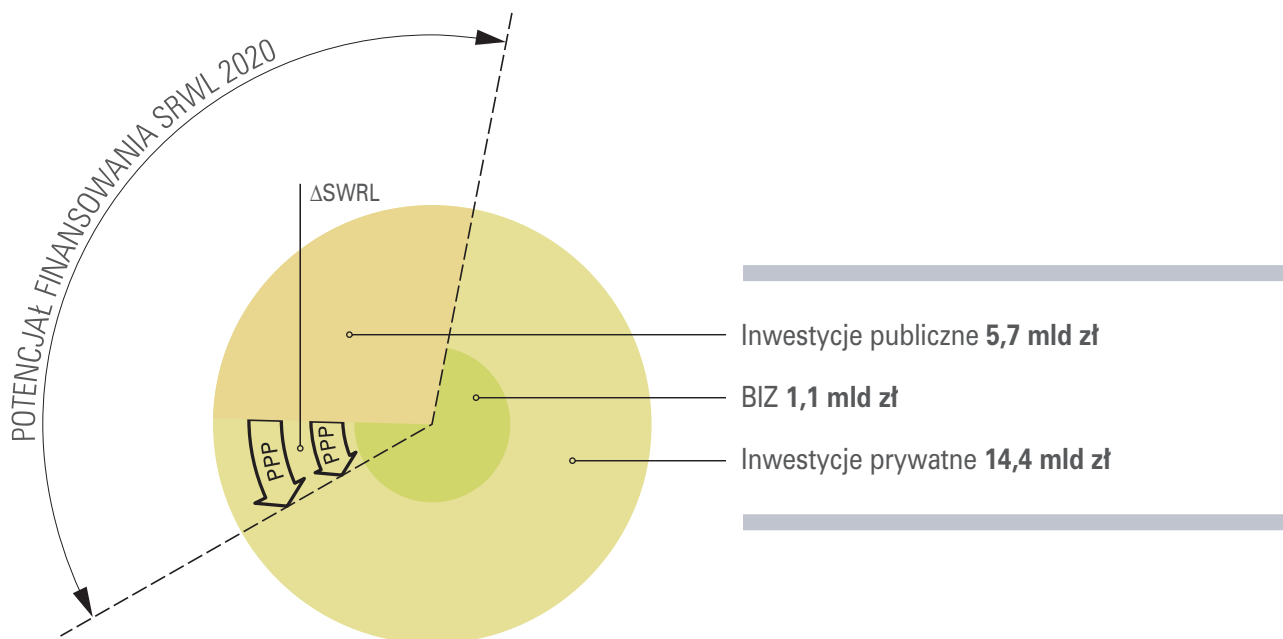

Źródło: Wrocławska Agencja Rozwoju Regionalnego, 2013 r.

Należy wskazać, iż inwestycje sektora publicznego stanowią relatywnie niewielką część całości tego typu wydatków (średni udział inwestycji publicznych w inwestycjach ogółem z lat 2004–2009 wyniósł 30,4%). Stąd też nie powinno się przeceniać oddziaływania władz publicznych na rozwój regionu poprzez finansowanie inwestycji i działań rozwojowych. Mając na uwadze powyższe warto zaprezentować szacunki dotyczące nakładów inwestycyjnych (nakładów brutto na środki trwałe), realizowanych przez podmioty prywatne. Na podstawie symulacji makroekonomicznych

przeprowadzonych przy zastosowaniu regionalnego modelu HERMIN gospodarki województwa lubelskiego dokonano projekcji inwestycji sektora prywatnego w latach 2014–2020. Średnioroczna wartość wyniosła 14,4 mld zł. W ramach bezpośrednich inwestycji zagranicznych (BIZ) województwo lubelskie może liczyć na ok. 7,9 mld zł w okresie 2014–2020, co daje ok. 1,1 mld zł średniorocznie i stanowi 7,9% całości nakładów brutto na środki trwałe sektora prywatnego.

Wykres 4: Potencjał finansowania SRWL 2020 środkami prywatnymi – oszacowanie średnioroczne na lata 2014–2020.

Źródło: Wrocławska Agencja Rozwoju Regionalnego, 2013 r.

Dla określenia możliwości finansowania rozwoju województwa lubelskiego ze środków publicznych w latach 2014–2020, przyjęto aktualny stan formalno-prawny systemu finansowania sektora publicznego, w tym przede wszystkim jednostek samorządu terytorialnego, jak również *status quo* systemu zarządzania całym sektorem publicznym.

Alokacja środków na rozwój powinna spełniać zasadę celowości i efektywności interwencji, zapewnienie optymalizacji zastosowanych metod i środków, dla osiągnięcia założonych celów, przy uwzględnieniu potencjału finansowego regionu.

11.

WYKAZ WYKORZYSTANYCH DOKUMENTÓW I OPRACOWAŃ

AKTY PRAWNE:

1. Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 6 października 2011 r. ustanawiające wspólne przepisy dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego, Funduszu Spójności, Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich oraz Europejskiego Funduszu Morskiego i Rybackiego objętych zakresem wspólnych ram strategicznych oraz ustanawiające przepisy ogólne dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego i Funduszu Spójności, oraz uchylające rozporządzenie (WE) nr 1083/2006 (KOM(2011) 615);
2. Ustawa z dnia 10 kwietnia 1997 r. Prawo energetyczne (Dz. U. 1997 nr 54 poz. 348 z późn. zm.);
3. Ustawa z dnia 29 stycznia 2004 r. Prawo zamówień publicznych (Dz. U. z 2010 r. Nr 113, poz. 759);
4. Ustawa z dnia 13 listopada 2003 r. o dochodach jednostek samorządu terytorialnego (Dz. U. 2003 nr 203 poz. 1966 z późn. zm.);
5. Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz.U. 2004 nr 92 poz. 880 z późn. zm.);
6. Ustawa z dnia 17 grudnia 2004 r. o rejestracji i ochronie nazw i oznaczeń produktów rolnych i środków spożywczych oraz o produktach tradycyjnych (Dz. U. 2005 r. Nr 10, poz. 68 z późn. zm.);
7. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. 2003 nr 162 poz. 1568 z późn. zm.);
8. Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz. U. 1991 nr 114 poz. 493 z późn. zm.);
9. Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. 2003 nr 80 poz. 717 z późn. zm.);
10. Ustawa z dnia 27 sierpnia 2009 r. o finansach publicznych (Dz. U. 2009 nr 157 poz. 1240 z późn. zm.);
11. Ustawa z dnia 29 czerwca 1995 r. o statystyce publicznej (Dz. U. 1995 nr 88 poz. 439 z późn. zm.);
12. Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa (Dz. U. 1998 nr 91 poz. 576 z późn. zm.);
13. Ustawa z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju (Dz. U. 2006 nr 27 poz. 1658 z późn. zm.).

DOKUMENTY STRATEGICZNE:

1. *Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju. Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności*, przyjęta przez Radę Ministrów dnia 4 lutego 2013 r.;
2. *Europa 2020. Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu*, komunikat Komisji Europejskiej z dn. 03.03.2010 r., KOM(2010) 2020;
3. *Europa efektywnie korzystająca z zasobów*, komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego oraz Komitetu Regionów z dn. 26.01.2011 r., KOM(2011) 21;
4. *Europejska agenda cyfrowa*, komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego oraz Komitetu Regionów z dn. 26.08.2010 r., KOM(2010) 245;
5. *Europejska platforma współpracy w zakresie walki z ubóstwem i wykluczeniem społecznym: europejskie ramy na rzecz spójności społecznej i terytorialnej*, komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego oraz Komitetu Regionów z dn. 16.12.2010 r., KOM(2010) 758;
6. *Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030*, M.P z 2012 nr 0, poz.252;
7. *Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010-2020: Regiony, Miasta, Obszary wiejskie*, M.P. z 2011 nr 36 poz. 423;
8. *Mobilna Młodzież*, komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego oraz Komitetu Regionów z dn. 15.09.2010 r., KOM(2010) 477;
9. *Plan działań Rady Europy w celu promocji praw i pełnego uczestnictwa osób niepełnosprawnych w społeczeństwie: podnoszenie jakości życia osób niepełnosprawnych w Europie 2006–2015*, zalecenie Komitetu Ministrów Rady Europy dla państw członkowskich, nr Rec (2006)5;
10. *Plan gospodarki odpadami dla województwa lubelskiego 2017* przyjęty uchwałą Sejmiku Województwa Lubelskiego Nr XXIV/396/2012 z dnia 30 lipca 2012 r.;
11. *Plan Marketingu Turystyki w Województwie Lubelskim* przyjęty uchwałą Zarządu Województwa Lubelskiego Nr CCXXX/2732/09 z dnia 19 maja 2009 r.;
12. *Program na rzecz nowych umiejętności i zatrudnienia: europejski wkład w pełne zatrudnienie*, komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego oraz Komitetu Regionów z dn. 23.11.2010 r., KOM(2010) 682;

13. *Program ochrony środowiska województwa lubelskiego na lata 2012–2015 z perspektywą do roku 2019* przyjęty uchwałą Sejmiku Województwa Lubelskiego Nr XXIV/398/2012 z w dniu 30 lipca 2012 r.;
14. *Program Rozwoju Energetyki dla Województwa Lubelskiego* przyjęty uchwałą Zarządu Województwa Lubelskiego Nr CCXLVI/3054/09 z dnia 14 lipca 2009 r.;
15. *Regionalny Program Operacyjny Województwa Lubelskiego na lata 2007–2013*, przyjęty przez Komisję Europejską w dniu 13 grudnia 2011 r.;
16. *Strategia „Bezpieczeństwo Energetyczne i Środowisko” Perspektywa 2020 r.* projekt z 4 lipca 2012 r.;
17. *Strategia Innowacyjności i Efektywności Gospodarki „Dynamiczna Polska 2020”* przyjęta przez Radę Ministrów dnia 15 stycznia 2013 r. ;
18. *Strategia Rozwoju Kapitału Ludzkiego*, projekt z 31 stycznia 2013 r.;
19. *Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego*, projekt z 1 czerwca 2012 r.;
20. *Strategia Rozwoju Kraju 2020 (ŚSRK)*, M.P. z 2012, poz. 882;
21. *Strategia rozwoju obszarów wiejskich, rolnictwa i rybactwa (SZRWRiR) na lata 2012–2020*, M.P. z 2012 poz. 839;
22. *Strategia Rozwoju Społeczno-Gospodarczego Polski Wschodniej do roku 2020*, projekt z 15 października 2012 r.;
23. *Strategia Rozwoju Systemu Bezpieczeństwa Narodowego RP 2007–2020*, projekt z 1 kwietnia 2012 r.;
24. *Strategia Rozwoju Transportu do 2020 r. (z perspektywą do 2030)* przyjęta przez Radę Ministrów dnia 22 stycznia 2013 r.;
25. *Strategia Sprawne Państwo 2011-2020*, przyjęta przez Radę Ministrów dnia 12 lutego 2013 r.;
26. *Unia Innowacji*, komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego oraz Komitetu Regionów z dn. 06.10.2010 r., KOM(2010) 546;
27. *Zintegrowana polityka przemysłowa w erze globalizacji; Konkurencyjność i zrównoważony rozwój na pierwszym planie*, komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego oraz Komitetu Regionów z dn. 28.10.2010 r., KOM(2010) 614.

WYDAWNICTWA ZWARTE:

-
1. Bański J., (red.), *Atlas Rolnictwa Polski*, IGiPZ PAN, Warszawa, 2010;
 2. Ciżkowicz P., Opala P. *Uwarunkowania krajowej i międzynarodowej konkurencyjności województwa lubelskiego*, Wydawnictwo Ernst&Young, Warszawa, 2011;
 3. Czapiński J., Panek T. (red.), *Diagnoza społeczna 2011. Warunki i jakość życia Polaków – raport*, Rada Monitoringu Społecznego, Warszawa, 2011;
 4. Dziemianowicz W., *Konkurencyjność gmin w kontekście relacji władze lokalne – inwestorzy zagraniczni*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa, 2008;
 5. *Europejska polityka spójności jako narzędzie wsparcia dla regionów borykających się z problemami rozwojowymi*, publikacja pokonferencyjna, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa, 2012;
 6. Gorzelak G., Bachler J., Smętkowski M. (red), *Regional development in Central and Eastern Europe. Development processes and policy challenges*, Routledge, Oxon-New York, 2010;
 7. Gorzelak G., Goh C. (red.), *Financial Crisis in Central and Eastern Europe: From Similarity to Diversity*, World Bank Publication, Warszawa, 2010;
 8. Gorzelak G., Kozak M., Olechnicka A., Płoszaj A., Smętkowski M., Wojnar K., *Europejskie metropolie i ich regiony: Od krajobrazu gospodarczego do sieci metropolii*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa, 2012;
 9. Gorzelak G., *Obszary problemowe jako adresat polityki regionalnej-doświadczenia polskie i międzynarodowe*, [w:] Budowanie spójności terytorialnej i przeciwdziałanie marginalizacji obszarów problemowych, MRR, Warszawa, 2011;
 10. Gorzelak G., *Transformacja systemowa a restrukturyzacja regionalna*, Uniwersytet Warszawski, Katedra UNESCO Trwałego Rozwoju, Warszawa, 1995;
 11. Górnicki K., *Wybrane problemy badań świadomości ekologicznej, „Interes” jako kategoria badania świadomości ekologicznej*, [w:] Kapitał ekologiczny mieszkańców polski północno-wschodniej, Wydawnictwo Fundacja Zielone Płuca Polski, Białystok, 2010;

12. Kozak M., *Współczesne problemy rozwojowe – reakcja instytucjonalna – niespełnione nadzieje?*, [w:] M. Jarosz (red.), Instytucje: konflikty i dysfunkcje, Oficyna Naukowa i ISP PAN, Warszawa, 2012;
13. Lisowski A., Grochowski M., *Procesy Suburbanizacji. Uwarunkowania, formy i konsekwencje*, [w:] Saganowski K., Zagrzejewska-Fiedorowicz M., Żuber P. (red.), Ekspertyzy do Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2008–2033, t. 1, MRR, Warszawa 2008;
14. *Lubelskie Regional Development Strategy*, World Bank, Warszawa, 2012;
15. Matusiak, K. B. (red.), *Ośrodki innowacji i przedsiębiorczości w Polsce*, PARP, Warszawa, 2010;
16. Tarkowska E., *Polska bieda w szerszym kontekście*, w: M. Jarosz (red.), Polacy we wspólnej Europie. Dysproporcje materialne i społeczne, Warszawa, 2011;
17. Witek T. (red.), *Waloryzacja rolniczej przestrzeni produkcyjnej Polski według gmin*, IUNG Puławy, 1993.

WYDAWNICTWA CIĄGŁE:

1. Crescenzi R., Rodríguez-Pose A., *Infrastructure and regional growth in the European Union*, [w:] Papers in Regional Science, Vol. 91 No 3, London, 2012;
2. Gorzelak G., Płoszaj A., Smętkowski M., *Ocena strategii rozwoju regionu – wykorzystanie modelu czterech kapitałów na przykładzie województwa lubelskiego*, [w:] Studia Regionalne i Lokalne, nr 3(25)/2006, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa, 2006;
3. Jończyk K., Stalenga J., *Możliwości rozwoju różnych systemów gospodarowania w Polsce* [w:] Harasim A. (red.) Studia i Raporty IUNG PIB, nr 22, Dział Upowszechniania i Wydawnictw IUNG - PIB w Puławach, Puławy, 2010;
4. Kawalko B., *Strategia społeczno-gospodarczego rozwoju woj. lubelskiego a Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego*, [w:] Szlachta J., Woźniak J. (red.), Studia: Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego do roku 2020 a strategię rozwoju społeczno-gospodarczego województw, t. CXXXVII, Wydawnictwo PAN, Warszawa, 2011;
5. Kawalko B., *Wybrane problemy polsko-ukraińskiej współpracy transgranicznej*, [w:] Kowerski M. (red.), „Barometr Regionalny-analizy i prognozy”, nr 2(24), WSZiA, Zamość 2011;
6. Klamut M., *Efektywność i skuteczność ukierunkowanej terytorialnie interwencji władz publicznych*, [w:] Szlachta J., Woźniak J. (red.), Studia: Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego do roku 2020 a strategię rozwoju społeczno-gospodarczego województw, t. CXXXVII, Wydawnictwo PAN, Warszawa 2011;
7. Komornicki T., Śleszyński P., *Typy obszarów wiejskich pod względem powiązań funkcjonalnych i relacji miasto – wieś*, [w:] Bański J. (red.), Studia Obszarów Wiejskich, nr 16, IGiPZ PAN, Warszawa, 2009;
8. Kopiński J., Krasowicz S., *Regionalne zróżnicowanie warunków produkcji rolniczej w Polsce* [w:] Harasim A. (red.) Studia i Raporty IUNG PIB, nr 22, Dział Upowszechniania i Wydawnictw IUNG - PIB w Puławach, Puławy, 2010.

RAPORTY I EKSPERTYZY:

1. *Aktualizacja Strategii Rozwoju Województw z uwzględnieniem uwarunkowań krajowych i unijnych. Przewodnik*, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa, 2011;
2. *Aktywność ekonomiczna ludności w województwie lubelskim. Stan w III kwartale 2012 r.*, Urząd Statystyczny w Lublinie, Lublin, 2012;
3. *Analiza potrzeb i rozwoju przemysłów kreatywnych*, ECORYS, Warszawa, 2009;
4. *Analiza sytuacji na rynku pracy w województwie lubelskim 2011 r.*, Wojewódzki Urząd Pracy w Lublinie, Lublin, 2012;
5. *Analiza sytuacji na rynku pracy w województwie lubelskim 2012 r.*, Wojewódzki Urząd Pracy w Lublinie, Lublin, 2013;
6. *Analiza zmian kierunków kształcenia w województwie lubelskim a rynek pracy*, Biuro Planowania Przestrzennego w Lublinie, Lublin, 2012;
7. Annoni P., Kozovska K., *EU regional competitiveness index (RCI) 2010* Joint Research Centre EC:2, 2010;
8. Antonowicz D., *Powiązania globalne instytucji naukowych Lubelszczyzny*, ekspertyza wykonana w ramach projektu Kapitał Intellectualny Lubelszczyzny na zamówienie Departamentu Gospodarki i Innowacji UMWL, Lublin, 2012;

9. Antonowicz D., *Uczelnie wyższe w regionie lubelskim*, ekspertyza wykonana w ramach projektu Kapitał Intelktualny Lubelszczyzny na zamówienie Departamentu Gospodarki i Innowacji UMWL, Lublin, 2012;
10. *Atlas ryzyka na drogach krajowych w Polsce 2008–2010*, EuroRAP Europejski Program Oceny Ryzyka na Drogach, 2011;
11. Barca F., *An Agenda For a Reformed Cohesion Policy. A place-based Approach to Meeting European Union Challenges and Expectations*, raport wykonany na zamówienie Komisji Europejskiej, Bruksela, 2009;
12. Betlej A., *Współpraca B+R w regionie lubelskim*, ekspertyza wykonana w ramach projektu Kapitał Intelktualny Lubelszczyzny na zamówienie Departamentu Gospodarki i Innowacji UMWL, Lublin 2012;
13. Bieć A., Drozdowicz-Bieć M., Łaszek A., Pater R., *Kwartalna informacja o sytuacji społeczno gospodarczej kraju i województw z elementami prognozy*, ekspertyza wykonana na zamówienie Ministerstwa Rozwoju Regionalnego, Warszawa, 2010;
14. *Bilans zasobów kopalin i wód podziemnych w Polsce (wg stanu na 31.12.2010)*, Państwowy Instytut Geologiczny, Warszawa, 2011;
15. Bobyk A., *Technologie IT w życiu codziennym mieszkańców*, ekspertyza wykonana w ramach projektu Kapitał Intelktualny Lubelszczyzny na zamówienie Departamentu Gospodarki i Innowacji UMWL, Lublin, 2012;
16. *Charakterystyka gospodarstw rolnych w województwie lubelskim – powszechny spis rolny 2010*, Urząd Statystyczny w Lublinie, Lublin, 2012;
17. *Demograficzne Tsunami*, Dane regionalne do Raport Instytutu Sokratesa na temat wpływu zmian demograficznych na szkolnictwo wyższe do 2020 roku, Warszawa, 2011;
18. Dijkstra L., Annoni P., Kozovska K., *A New Regional Competitiveness Index: Theory, Methods and Findings*, DG Regio Working Paper, 2/2011;
19. Domański B. (red.), *Znaczenie przemysłu dla „inteligentnego i trwałego” rozwoju regionu Polski Wschodniej oraz podejmowanych działań dotyczących jego restrukturyzacji i modernizacji*, ekspertyza wykonana na zamówienie Ministerstwa Rozwoju Regionalnego, Kraków, 2011;
20. Dziekanowska M., *Tożsamość regionalna mieszkańców regionu lubelskiego*, ekspertyza wykonana w ramach projektu Kapitał Intelktualny Lubelszczyzny na zamówienie Departamentu Gospodarki i Innowacji UMWL, Lublin, 2012;
21. Dziekanowska M., *Zróżnicowanie wewnątrzregionalne Lubelszczyzny*, ekspertyza wykonana w ramach projektu Kapitał Intelktualny Lubelszczyzny na zamówienie Departamentu Gospodarki i Innowacji UMWL, Lublin, 2012;
22. *Edukacja w województwie lubelskim w roku szkolnym 2011/12*, Urząd Statystyczny w Lublinie, Lublin, 2012;
23. *Europejskie badanie dochodów i warunków życia (EU-SILC) w 2010 r.*, Wyniki badań Głównego Urzędu Statystycznego, Warszawa, 2011;
24. *Funkcjonowanie rynku transportu kolejowego w Polsce w 2010 r.*, Urząd Transportu Kolejowego, Warszawa, 2011;
25. Gołdyka L., *Ocena stanu i perspektyw rozwoju regionu wśród maturzystów wiodących szkół średnich Lubelszczyzny*, ekspertyza wykonana w ramach projektu Kapitał Intelktualny Lubelszczyzny na zamówienie Departamentu Gospodarki i Innowacji UMWL, Lublin, 2012;
26. Gołdyka L., *Znaczenie wiedzy i wykształcenia w strategiach życiowych mieszkańców Lubelszczyzny*, ekspertyza wykonana w ramach projektu Kapitał Intelktualny Lubelszczyzny na zamówienie Departamentu Gospodarki i Innowacji UMWL, Lublin, 2012;
27. Goraj L., *Konkurencyjność i znaczenie rolnictwa oraz sektora rolno-spożywczego w województwach Polski Wschodniej*, ekspertyza na zamówienie Ministerstwa Rozwoju Regionalnego, Warszawa, 2011;
28. *Gospodarka rybacka w województwie lubelskim – opracowanie studialne*, Biuro Planowania Przestrzennego w Lublinie, Lublin, 2012;
29. *Gospodarka wodociągowa i kanalizacyjna w województwie lubelskim w 2011 r.*, Urząd Statystyczny w Lublinie, Lublin, 2012;
30. *Instytucje kultury w województwie lubelskim w 2011 r.*, Urząd Statystyczny w Lublinie, Lublin, 2012;
31. Jawor G. (red.), Lach P., Stefaniak M., *Prognoza rozwoju województwa lubelskiego 2007–2020*, ekspertyza na zamówienie Ministerstwa Rozwoju Regionalnego, Warszawa, 2011;
32. *Knowledge – Innovation – Territory*, ESPON & Politecnico di Milano, 2012;
33. Komornicki T., Rosik P., Stępnik M., *Dostępność transportowa w Polsce Wschodniej*, ekspertyza na zamówienie Ministerstwa Rozwoju Regionalnego, Warszawa, 2011;

34. Komornicki T., Szejgiec B., *Handel zagraniczny. Znaczenie dla gospodarki Polski Wschodniej*, ekspertyza wykonana na zamówienie Ministerstwa Rozwoju Regionalnego, Warszawa, 2011;
35. Komornicki T., i in., *Opracowanie metodologii liczenia wskaźnika międzygałęziowej dostępności transportowej terytorium Polski oraz jego oszacowanie – aktualizacja 2010*, Warszawa, 2010;
36. *Kompleksowa analiza zawodów deficytowych i nadwyżkowych w województwie lubelskim. Raport z badań 2012*, Lubelskie Obserwatorium Rynku Pracy (WUP w Lublinie), Lublin, 2012;
37. Kowerski M., *Analiza ewolucji systemu szkolnictwa wyższego w kontekście zmian demograficznych*, ekspertyza wykonana w ramach projektu Kapitał Intelktualny Lubelszczyzny, na zamówienie Departamentu Gospodarki i Innowacji UMWL, Lublin, 2012;
38. Kozak M., *Turystyka jako czynnik rozwoju regionów Polski Wschodniej*, ekspertyza na zamówienie Ministerstwa Rozwoju Regionalnego, Warszawa, 2011;
39. Kudelko J., Malara M., Mogiła Z., Tomaszewski P., Zaleski J., Zembaty M., *Wpływ działań i środków publicznych wydatkowanych w ramach realizacji Strategii Rozwoju Województwa Pomorskiego w okresie 2005–2009 na gospodarkę województwa pomorskiego przy użyciu zaktualizowanego regionalnego modelu HERMIN*, Wrocław, 2010;
40. *Ludność, ruch naturalny i wędrownicy ludności w I półroczu 2012 r.*, Urząd Statystyczny w Lublinie, Lublin, 2012;
41. Machaj I., *Potencjał lubelskich instytucji naukowo-badawczych Lubelszczyzny*, ekspertyza wykonana w ramach projektu Kapitał Intelktualny Lubelszczyzny, na zamówienie Departamentu Gospodarki i Innowacji UMWL, Lublin, 2012;
42. Machaj I., *Współpraca jednostek naukowo-badawczych województwa lubelskiego z sektorem komercyjnym*, ekspertyza wykonana w ramach projektu Kapitał Intelktualny Lubelszczyzny, na zamówienie Departamentu Gospodarki i Innowacji UMWL, Lublin 2012;
43. Mackiewicz-Łyziak J., Misiąg W., Tomalak M., *Dochody i wydatki publiczne w latach 2006–2007. Analiza regionalna*, Warszawa 2009;
44. Markowski T., *Funkcje metropolitalne pięciu stolic województw wschodnich*, ekspertyza na zamówienie Ministerstwa Rozwoju Regionalnego, Warszawa 2011;
45. Misiąg W., *Dochody, wydatki i zobowiązania JST w latach 2008–2011 i ich prognozy na lata 2012–2020*, wyniki wstępne ekspertyzy zaprezentowane na Krajowym Obserwatorium Terytorialnym w Ministerstwie Rozwoju Regionalnego, Warszawa, 2012.;
46. *Monitoring zawodów deficytowych i nadwyżkowych 2011 r.*, Wojewódzki Urząd Pracy w Lublinie, Lublin, 2012;
47. *Nauka i technika w Polsce w 2009 roku*, Główny Urząd Statystyczny, Urząd Statystyczny w Szczecinie, Warszawa, 2011;
48. *Ochrona środowiska*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa, 2012;
49. Olechnicka A., *Potencjał placówek naukowo-badawczych województwa lubelskiego*, ekspertyza wykonana na zamówienie Departamentu Polityki Regionalnej UMWL, Lublin, 2012;
50. Paździor A., *Czynniki ekonomiczne wpływające na rozwój Lubelszczyzny*, ekspertyza wykonana w ramach projektu Kapitał Intelktualny Lubelszczyzny, na zamówienie Departamentu Gospodarki i Innowacji UMWL, Lublin, 2012;
51. Paździor A., *Kwalifikacje pracowników lubelskich przedsiębiorstw*, ekspertyza wykonana w ramach projektu Kapitał Intelktualny Lubelszczyzny na zamówienie Departamentu Gospodarki i Innowacji UMWL, Lublin, 2012;
52. *Piąty raport na temat spójności gospodarczej, społecznej i terytorialnej*, DG Regio, Komisja Europejska, Bruksela, 2010;
53. Płoszaj A., *Instytucje wsparcia biznesu i promowania innowacji w Województwie Lubelskim, ich działania, powiązania, skuteczność*, ekspertyza wykonana na zamówienie Departamentu Polityki Regionalnej UMWL, Lublin, 2012;
54. *Podmioty gospodarki narodowej w rejestrze REGON w województwie lubelskim. Stan w dniu 30 VI 2012 r.*, Urząd Statystyczny w Lublinie, Lublin, 2012;
55. *Potencjał ekonomiczny miast w województwie lubelskim w latach 2000–2010*, Urząd Statystyczny w Lublinie, Lublin, 2011;
56. *Potrzeby i oczekiwania pracodawców w województwie lubelskim. Raport końcowy z badań 2012*, Lubelskie Obserwatorium Rynku Pracy (WUP w Lublinie), Lublin, 2012;
57. *Potrzeby i oczekiwania pracodawców w województwie lubelskim. Raport z badań 2013*, Lubelskie Obserwatorium Rynku Pracy (WUP w Lublinie), Lublin, 2013;
58. *Prognoza kształtowania się wskaźników realizacji celów rozwojowych wyznaczonych w podstawowych dokumentach strategii kraju*, Instytut Badań Rynku, Konsumpcji i Koniunktur, Warszawa, 2010;

59. Rakowska J., Wiewiórska A. (red.), *Zróżnicowanie przestrzenne obszarów wiejskich w Polsce – Stan i perspektywa rozwoju w kontekście powiązań funkcjonalnych*, ekspertyza wykonana na zamówienie Ministerstwa Rozwoju Regionalnego, Warszawa, 2010;
60. *Raport o stanie rolnictwa ekologicznego w Polsce w latach 2007–2008*, Inspekcja Jakości Handlowej Artykułów Rolno-Spożywczych, Warszawa, 2009;
61. *Raport Polska 2011 Gospodarka-Społeczeństwo-Regiony*, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa, 2011;
62. *Raport Roczny 2011*. Państwowe Muzeum na Majdanku, Lublin, 2012;
63. *Rolnictwo Ekologiczne w Polsce w latach 2009–2010*, Inspekcja Jakości Handlowej Artykułów Rolno-Spożywczych, Warszawa, 2011;
64. *Rynek wewnętrzny w województwie lubelskim w 2011 r.*, Urząd Statystyczny w Lublinie, Lublin, 2012;
65. Sartorius W., *Społeczeństwo Informacyjne i Gospodarka Oparta na Wiedzy w Polsce Wschodniej. Cyfrowa Polska dla każdego w Polsce Wschodniej*, ekspertyza na zamówienie Ministerstwa Rozwoju Regionalnego, Warszawa, 2011;
66. Sidor M., *Współpraca samorządu terytorialnego z instytucjami naukowymi Lubelszczyzny*, ekspertyza wykonana w ramach projektu Kapitał Intelktualny Lubelszczyzny na zamówienie Departamentu Gospodarki i Innowacji UMWL, Lublin, 2012;
67. *Situation and prospects for EU agriculture and rural areas*, Komisja Europejska, Bruksela, 2012;
68. *Społeczeństwo informacyjne w Polsce. Wyniki badań statystycznych z lat 2006–2010*, Główny Urząd Statystyczny, Urząd Statystyczny w Szczecinie, Warszawa, 2010;
69. *Stan i perspektywy rozwoju hydroenergetyki w województwie lubelskim*, Biuro Planowania Przestrzennego w Lublinie, Lublin, 2012;
70. *Stan środowiska w Polsce. Sygnały 2011*, Główny Inspektorat Ochrony Środowiska, Warszawa, 2011;
71. Śleszyński P., Czapiewski K., *Znaczenie ośrodków miejskich oraz ich hierarchicznych powiązań dla regionalnego i lokalnego rozwoju ekonomicznego i społecznego Polski Wschodniej*, ekspertyza wykonana na zamówienie Ministerstwa Rozwoju Regionalnego, Warszawa, 2011;
72. Wadowski D., *Uczestnictwo w kulturze mieszkańców Lubelszczyzny*, ekspertyza wykonana w ramach projektu Kapitał Intelktualny Lubelszczyzny, na zamówienie Departamentu Gospodarki i Innowacji UMWL, Lublin, 2012;
73. Wilkin J., *Kierunki przemian obszarów wiejskich, możliwości odchodzenia z rolnictwa do zawodów pozarolniczych, w tym rozwój pozarolniczych sektorów na wsi*, ekspertyza wykonana na zamówienie Departamentu Polityki Regionalnej UMWL, Lublin, 2012;
74. Wilkin J., *Obszary wiejskie w warunkach dynamizacji zmian strukturalnych*, ekspertyza na zamówienie Ministerstwa Rozwoju Regionalnego, Warszawa, 2011;
75. Wojtowicz D., *Ocena wykorzystania środków UE w rozwoju regionu 2004–2013*, ekspertyza wykonana na zamówienie Departamentu Polityki Regionalnej UMWL, Lublin, 2012;
76. Wójcik P., Herbst M., *Obszary polaryzacji i dyfuzji rozwoju społeczno-gospodarczego Polsce. Próba delimitacji*, ekspertyza na zamówienie Ministerstwa Rozwoju Regionalnego, Warszawa 2012;
77. *Wszechstronna analiza rynku pracy – diagnoza i prognoza – badanie osób pracujących i samozatrudnionych z województwa lubelskiego. Raport końcowy z badań ilościowych i jakościowych*, Lubelskie Obserwatorium Rynku Pracy (WUP w Lublinie), Lublin, 2012;
78. Ziętek A., *Aktywność uczelni wyższych w kształceniu kadr na potrzeby innowacyjne przedsiębiorstw*, ekspertyza wykonana w ramach projektu Kapitał Intelktualny Lubelszczyzny, na zamówienie Departamentu Gospodarki i Innowacji UMWL, Lublin, 2012;
79. *Znaczenie gospodarcze sektora kultury*, Instytut Badań Strukturalnych, Warszawa, 2010.

